T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İBN MA‘SÛM VE SULVETU’L-GARÎB VE USVETU’L-ERÎB ADLI SEYAHATNÂMESİ

Gül BAĞATUR
16929004

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İBN MA‘SÛM VE SULVETU’L-GARÎB VE USVETU’L-ERÎB ADLI SEYAHATNÂMESİ

Gül BAĞATUR
16929004

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "İbn Ma'Sûm ve Sulvetu'l-Garîb ve Usvetu'l-Erîb Adlı Seyahatnâmesi" şeklinde tanımlanan tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

16/09/2019

Gül BAĞATUR

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Gül BAĞATUR tarafından yapılan "İbn Ma'Sûm Ve Sulvetu'l-Garîb Ve Usvetu'l-Erîb Adlı Seyahatnâmesi" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN

Üye: Doç. Dr. Mehmet Cevat ERGİN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Halil AKÇAY

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 16/09/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Seyahat yazıları, gezilen yerlerde görülen maddi ve mânevi özellikleri edebi bir usûle uygun olarak anlatan düz yazı türüdür. Seyahatnâmeler; yurt içinde veya dışında gezilen yerlerin ilgi çeken, farklılık gösteren taraflarını ve coğrafyanın o günkü sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitim özelliklerini yalın ve samimi bir dille anlatması bakımından edebi bir özellik gösterirler. Ayrıca, seyahatnâmeler; kültürel yaşamın önemli bir parçası olarak geçmişteki dil, din, edebiyat, folklor, iktisat, tarih ve sosyal hayat gibi olgulardan haberdar olmamıza aracı olurlar.

Tarih boyunca Arap dünyasından birçok beldeye farklı amaçlarla çeşitli seyahatler yapılmıştır. Dolayısıyla her milletin edebiyatında olduğu gibi Arap edebiyatında da seyahatnâmelerin önemi büyüktür. Arap edebiyatında İbn Fadlân'ın (ö.309/921) seyahatnâmesi, Ebu Hamid el-Gırnâti'nin (ö.566/1170) *Tuhfetu'l-elbâb'ı*, Muhammed b. Ahmed b. Cubeyr'in (ö.614/1217) *Rıhletu İbn Cubeyr* ve İbn Battûta'nın (ö.779/1377) *Tuhfetu'n-nuzzâr* eseri üslup itibariyle anlatı tarzı ile ilgili önemli kaynaklardır.

Dünya edebiyatları içerisinde saygın bir yeri olan ve tarihsel serüveni içerisinde çeşitli dönemlerden geçen Arap edebiyatının Osmanlı dönemine ait süreci tam anlamıyla aydınlatılamamıştır. Arap edebiyatında Osmanlı dönemi; araştırmacılar tarafından tanınmak ve ele alınmak bakımından şanssız bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemle ilgili bir "yok sayılma" faaliyetinin olduğu ve çok yönlü karalama çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bu durum Arap edebiyatında Osmanlı döneminin hakkıyla anlaşılmamasına ve bu döneme dair olumsuz düşüncelerin

yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu dönem incelendiğinde Arap edebiyatı alanında geçmiş dönemlerin bir devamı niteliğinde olduğu tespiti yapılabilir. Dolayısıyla, Osmanlı dönemi Arap Edebiyatı diğer dönemlerdeki edebiyattan geri kalmamış aksine kendini yenileyerek varlığını sürdürmüştür.

M. XVI. yy. ilk çeyreğinde Arap topraklarının Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmesinden sonra edebi faaliyetleri yürüten Arap şairler hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda İbn Ma'sûm'un hayatı, kişisel yönü ve edebi kişiliğini incelemek önemlidir. Bunu iki şekilde açıklayabiliriz. Birincisi, şair Osmanlı dönemi Arap edebiyatı döneminde yaşamış şahsiyetlerden biridir. İkincisi, birçok eser kaleme almıştır. Bu eserlerden öncelikle müellifin hususi hayatına ait bilgileri içeren *Sulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb* adlı seyahatnâme eserinin incelenmesi önem arz etmektedir. Eser özet olarak Arabistan (Mekke)-Hindistan (Haydarabad) arasında yapılan seyahat gözlemlerini, mevzulara göre ansiklopedik bilgileri (biyografi, astronomi, coğrafya, tarih, tıp, botanik ve zooloji gibi) ve birçok şiir örneklerini içermektedir. Bu nedenle, eserin incelenmesi Osmanlı dönemi Arap edebiyatına yönelik çalışmalara bir katkı sağlayacağı açıktır.

Bu çalışma bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü; Osmanlı dönemi Arap edebiyatı ve seyahatnâmeler hakkında verilen bilgileri içermektedir. Birinci bölümde, İbn Ma'sûm'un hayatı incelenmiştir. İkinci bölümde ise İbn Ma'sûm'un "*Sulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb"* adlı seyahatnâme eseri; zaman, mekân, olaylar ve kişiler açısından değerlendirilmiştir.

Tezin hazırlanmasında yardım ve desteğini esirgemeyen değerli tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN'e teşekkür ederim.

Gül BAĞATUR

Diyarbakır 2019

ÖZET

Osmanlı dönemi Arap Edebiyatında önemli bir yeri olan İbn Ma‘sûm’un hayatı, edebi kişiliği ve *Sulvetu’l-garîb ve usvetu’l-erîb* adlı seyahatnâme eseri ele alınmıştır. Eser Arabistan (Mekke)-Hindistan (Haydarabad) arasında yapılan ve 19 ay karada ve denizde süren seyahat gözlemlerini, yaşanan olayları ve mevzulara göre ansiklopedik bilgileri içermektedir.

İbn Ma‘sûm, 1052/1642 yılında Medine’de dünya’ya gelmiş ve 1120/1708 yılında Şiraz’da vefat etmiştir. Müellif, altmış sekiz yıllık ömrünün on dört yaşına kadar olan kısmını Mekke’de, kırk sekiz yılını göç etmek zorunda kaldığı Hindistan’da, son yıllarını ise İran’da geçirmiştir.

Tez çalışması; bir giriş, iki bölüm, sonuç, kaynakça ve ekler kısmından meydana gelmektedir. Giriş bölümünde; Osmanlı dönemi Arap edebiyatı, seyahat, seyahat edebiyatı, seyahatnâme, seyahatnâme türleri ve Arap edebiyatında seyahatnâmeler hakkında özet bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, İbn Ma‘sûm’un hayatı, kişisel yönü, edebi kişiliği ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde İbn Ma‘sûm’un “*Sulvetu’l-garîb ve usvetu’l-erîb”* adlı seyahatnâme eseri bir bütün olarak incelenmiştir. Ekler kısmında ise İbn Ma‘sûm’un seyahat güzergâhı ve eserdeki mevzu fihristi verilmektedir.

Anahtar Sözcükler

İbn Ma‘sûm, *Sulvetu’l-garîb ve usvetu’l-erîb*, Arap edebiyatı, Seyahat, Hindistan

ABSTRACT

In this study, the life, scientific personality and works of Ibn Ma‘sûm have an important value in the Ottoman period of Arabic literature, and the his work of “*Sulvetu'l-garib and usvetu'l-erib”* were dealt with. The work includes travel observations between Arabia (Mecca) and India (Hyderabad) for 19 months on land and at sea, and encyclopedic information according to the events and events.

Ibn Ma‘sûm was born in Medina in 1052/1642 and died in Shiraz in 1120/1708. The author spent sixty-eight years of his life up to fourteen years in Mecca, India, where he had to emigrate for forty-eight years, and his last years in Iran.

This thesis is consist of an introduction, two chapters, conclusion, references and appendices. In the introduction chapter; travel literature, types of travel, travel writings in Arabic literature and Arabic literature in the Ottoman period are intoduced in detail. In the first chapter, the life, personal direction, scientific personality and works of Ibn Ma‘sûm are examined. In the second chapter, Ibn Ma‘sûm's travel book called "*Sulvetu'l-garîb and usvetu'l-erîb*" is examined as a whole. In the appendices, Ibn Ma‘sûm's travel route and the subjects of the book are also given in page detail.

Keywords

İbn Ma‘sûm, *Sulvetu’l-garîb ve usvetu’l-erîb*, Arabic Literature, Travel, India

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **IV**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

TABLO LİSTESİ ..... **X**

KISALTMALAR ..... **XI**

GİRİŞ **1**

OSMANLI DÖNEMİ ARAP EDEBİYATI VE SEYAHATNÂMELER **1**

1. OSMANLI DÖNEMİ ARAP EDEBİYATI **1**

1.1.Osmanlı Döneminde Arap Şiiri ve Nesrinin Özellikleri 5

1.2.Ülkemizde Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı Alanında Yapılan Çalışmalar 12

2. SEYAHATNÂMELER **14**

2.1. Seyahat Kavramı 14

2.2. Seyahat Edebiyatı 16

2.3. Seyahatnâme Kavramı 17

2.4. Seyahatnâme Türleri 19

2.5. Arap Edebiyatında Seyahatnâmeler 21

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN MA‘SÛM’UN HAYATI

1.1. İBN MA‘SÛM’UN YAŞADIĞI DÖNEM.....25

1.1.1. Siyasi Hayat.....25

1.1.2. İçtimai Hayat.....30

1.1.3. Kültürel Hayat.....32

1.2. İBN MA‘SÛM’UN HAYATI.....35

1.2.1. Adı ve Nesebi.....35

1.2.2. Lakabı ve Künyesi.....36

1.2.3. Ailesi.....37

1.2.4. Doğumu ve Yetişmesi.....38

1.2.5. Eğitimi.....41

1.2.6. Hocaları.....42

1.2.7. Şahsiyeti ve Edebi Kişiliği.....43

1.2.8. Mezhebi.....45

1.2.9. Seyahatleri.....46

1.2.10. Vefatı.....47

1.2.11. Eserleri.....48

1.2.11.1. Bize Ulaşan Eserler.....48

1.2.11.2. Kayıp Eserler.....51

1.2.11.3. İçeriği Meçhul ve Kayıp Eserler.....52

İKİNCİ BÖLÜM

İBN MA'SÛM'UN *SULVETU'L-GARÎB VE USVETU'L-ERÎB* ADLI SEYAHATNÂME ESERİ

2.1. ESER İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....53

2.1.1. Eserin Yazılışı.....53

2.1.2. Eserin İçeriği.....54

2.1.3. Eserin Özellikleri.....57

2.1.4. Eserin Nüshaları Ve Tahkiki.....58

2.1.5. Müellifin Eser Hakkındaki Görüşleri.....60

2.2. GURBET VE YOLCULUK.....63

2.3. MÜELLİFİN HİNDİSTAN'A SEYAHAT ETME NEDENLERİ.....68

2.3.1. Müellifin Babasının Sultanın Kızıyla Evlenmesi.....69

2.4. MÜELLİFİN MEKKE-İ MÜKERREMEDEN AYRILMASI, UĞURLANMALARI VE HİNDİSTAN'A SEYAHATİN BAŞLAMASI.....71

2.4.1. Mekkeden Ayrılış ve Geri Dönme Özlemi.....72

2.5. MÜELLİFİN YEMEN YOLUNU TAKİP ETMESİ VE YAŞANAN ZORLUKLAR.....73

2.5.1. Faydalı Bilgiler: Mekke Tarihi Ve Hilafetin Osmanlı Devleti'ne Geçişi.....78

2.6. KIZILDENİZ YOLCULUĞU, YEMEN SINIRLARI VE CÂZÂN LİMANI.....79

2.6.1. Amber İle ilgili İlginç Bir Hikâye.....80

2.7. LUHYE LİMANINA VARIŞ.....83

2.8. KAMARÂN ADASI VE HUDEYDE LİMANI.....85

2.9. MUHÂ LİMANINA VARIŞ.....86

2.9.1. Muhâ Valisi....86
2.9.2. Muhâ Şehri Hakkında Bilgiler....89
2.9.3. Edip Ahmed el-Cevherî Ve Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî....90
2.9.4. Garip Bir Olay: Yıldız Kayması....92
2.9.5. Muhâ Valisi'nin Ayrılışı....93
2.9.6. Müellifin Muhâ'dan Ayrılışı....94
2.10. HİNT OKYANUSU YOLCULUĞU VE HİNDİSTAN'A VARIŞ....96
2.11. CÎTÂBÛR LİMANI....99
2.12. RÎCÂBÛR LİMANI VE MÜELLİFİN BURADA GÖRDÜKLERİ 99
2.12.1. Tavus Kuşu ve Yeşil Papağan....100
2.12.1.1. Garip Bir Olay....101
2.12.2. Misk Kedisi....101
2.12.3. Karabiber Ağacı....102
2.12.4. Nergis ve Palmiye Ağacı....102
2.12.5. Üzüm Ağacı....102
2.12.6. Kabak Ağacı....103
2.12.7. Şeker Kamışı....103
2.12.8. Kibrit Suyu....104
2.12.9. Kaynak Suyu....104
2.12.10. Hindu Tapınağı....105
2.13. RÎCÂBÛR LİMANIN'DAN AYRILIŞ VE KARA YOLCULUĞU106
2.13.1. Müellifin Gördüklerinden: Fil....108
2.14. BÎCÂBÛR KALESİ VE KELBERCÂ'YA VARIŞ....109

2.14.1. Bedreddin ed-Demâmini ve Muzafferşah'ın Biyografisi 110

2.15. SEYAHATİN TAMAMLANMASI VE MÜELLİFİN BABASIYLA BULUŞMASI 112

2.15.1. Ayan Meclisi Ve Tanıştığı Kişiler 114

2.15.2. Hindistan İle İlgili Bilgiler 116

2.15.3. Şeyh Reten el-Hindî'nin Hikâyesi 118

2.15.4. Hindistan'daki Müslüman Sultanlar 118

2.15.5. Latife: Hindistan ile İlgili Bir Şikâyet 119

2.15.6. Hindistan'da Aşure Günü Yapılan Etkinlikler 119

2.15.6.1. İlginç Bir Olay: Altın Levha 120

2.15.6.2. Garip Bir Hikâye: Hz. Hüseyin'in (r.a.) Şehit Edilmesi 120

2.15.6.3. Bir Hikâye: Fazl İbn Yahyâ Ve Kâtibi 122

2.15.6.4. Latife: Serçe Kuşu İle Kapan 122

2.15.6.5. İlginç Bir Hikâye: Tüm Kederlilerin Tesellisi 123

2.16. MÜELLİFİN KİTAP SONU DUASI 126

2.17. SEYAHATİN YAPILDIĞI ZAMAN DİLİMİ 127

2.18. ESERDE GEÇEN ŞAHISLAR 127

2.19. ESERDE GEÇEN MEKÂNLAR 129

2.20. ESERİN DİLİ VE ÜSLUBU 133

SONUÇ 135

KAYNAKÇA 138

EKLER 144

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Seyahat Türleri ve Özellikleri 21

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselâm
b.	bin, ibn
bkz.	bakınız
böl.	bölüm
bas.	baskı, basım
c.	cilt
c.c.	Celle celalûhu
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h (H)	Hicri
Hz.	Hazreti
m (M)	Miladi
Mad.	Maddesi
ö.	ölümü
r.a.	Radiyallahu anhu
s.	sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
Thk.	Tahkik eden
trc.	Tercüme eden
Tsz.	Tarihsiz
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
s.a.v	Sallâllahu aleyhi ve sellem
vb.	ve benzeri
Yay.	Yayınları
yy.	yüzyıl

GİRİŞ

OSMANLI DÖNEMİ ARAP EDEBİYATI VE SEYAHATNÂMELER

Tez çalışmamız olan İbn Ma'sûm'un *Sulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb* adlı eseri Osmanlı dönemi Arap edebiyatı zamanında kaleme alınan bir seyahatnâmedir. Bu nedenle, Osmanlı dönemi Arap edebiyatı ve seyahatnâmeler hakkında kısa bilgiler verilmesi yerinde olacaktır.

1. OSMANLI DÖNEMİ ARAP EDEBİYATI

Arapça, hem dinimizin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'in yazı dili olması hem de konuşma dili olma özelliği ile asırlar boyu kullanılmıştır. Ayrıca, edebi Arapça geniş gramer yapısı ve zengin kelime hazinesiyle Müslüman ülkeler arasında ilim dili olmuştur. Birçok Müslüman âlim eserlerini Arapça yazmıştır. Bu çerçevede Arap edebiyatı, özellikle anadili Arapça olan kavim ve ulusların ortaya koymuş oldukları edebi eser çalışmalarını kapsamaktadır.

Arap toplumunda şiir ve hitâbet sanatı büyük bir önem kazanmıştır. İslam öncesi dönemde Araplar, "sûk" (çarşı-pazar-panayır) adını verdikleri özel mekânlarda hem ticaret mallarını pazarlamışlar hem de buralarda şiir yarışmaları düzenleyerek kültürel aktiviteler icra etmişlerdir.[1] Câhiliyye adını verdiğimiz İslâm öncesi bu dönemde, Arap toplumunda en öne çıkan kültürel değer, "şiir söyleme" geleneğidir. Araplar arasında şiir sanatı, özellikle M. V. ve VI. yüzyıllarda çok büyük revaç bulmuş, cahiliye döneminin en meşhur pazarı haline gelen Ukâz Panayırı'nda düzenlenen yarışmalarda söylenen

[1] Şevkî Dayf, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1968, s. 12.

şiirler altın yaldızla yazılarak Kâbe duvarlarına asılmıştır. "Muallâka" adı verilen bu şiirler, edebiyat ve inanç ilişkisini gösteren önemli delillerdir. İslâm öncesi dönemde, şiir ve hitabet aracılığıyla gelişen Arap dili, ticarî münasebetler sonucu, diğer milletlerin dillerinden alınan ve Arapçalaştırılan sözcüklerle zenginlik kazanmıştır. Şairler ve hatipler, toplumda çok üst bir statü elde etmişler ve bilge kişiler olarak değer görmüşlerdir.[2]

Arap edebiyatı devreleri; İslâm Öncesi (Cahiliye) Dönemi Arap Edebiyatı, İslâm'ın İlk Dönemi, Emeviler, Abbâsiler Dönemi, Çöküş Dönemi (İnhitat), Uyanış Dönemi ve Çağdaş Edebiyat olarak sıralanmaktadır. Bu dönemlerin adlandırılmasında tarihi ve siyasi olayların etkisi vardır. Bu olayların başlangıcı aynı zamanda dönemin edebiyatı için de başlangıç kabul edilmiştir.[3]

Arap edebiyatında Kur'ân-ı Kerim'den önce bir kitap mevcut değildi. Câhiliye dönemi Arap şairlerinin şiirleri kendi zamanlarında bir araya getirilmemiştir. Bazı raviler kendi zamanlarındaki şairlerin şiirlerini kaleme almıştır. Ancak, çoğu zaman şiirler yazılmamış sözlü geleneğe bırakılmıştır. Böylece, çok sayıdaki sanatsal kasidenin sözlü gelenekle korunması ve sonraki nesillere aktarılması mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, eski arap şiirini kaybolmaktan kurtaran İslamiyet olmuştur. Çünkü Câhiliye dönemine ait şiirler İslamiyet'in kabulüyle birlikte ayrı bir önem kazanmıştır. İlk olarak Kuran'da geçen bazı ifadelerin anlamını belirlemek için eski Arap şiirinden yararlanılmaya başlanmış, bu sebeple de sözlü olarak gelen câhiliye şiirleri derlenip yazıya geçirilmiştir. Bu dönemde; dil ve edebiyat bağlamında, üst düzeye ulaşan Arapça, Kur'ân'ın nâzil olduğu günlerde, İlâhî mesajı biçim ve içerik yönünden insanlığa iletebilecek olgunluğa erişmiştir. İslâm'ın ilk dönemlerinde Arapça, gerek sözcük ve

[2]Zafer Kızıklı, "Vahiy ve Arapça İlişkisi", **İlim Dergisi**, Sayı:6, İstanbul, 2013, s. 20.
[3]Bkz. Carl Brockelmann, **Târîhu'l-edebi'l-arabî (Geschishte der Arabischen Literatur)**, trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî-Ömer Sâbir Abdulcelîl, Kahire, 1995, I, 37-38.

kavram sayısı bakımından, gerekse üslûp ve ifade gücü olarak çağdaşı olan diğer dillerin üzerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Böylece, edebi kültür İslâmiyet ile başlamıştır.[4]

Arapça şiir koleksiyonları Emeviler zamanında yapılmıştır. En seçkin ve ünlü halk bilimcilerden olan Hammâd er-Râviye[5] (ö. 155/772) eski Arap şiirlerini toplamıştır. Şiirlerin bir araya getirilmesi Abbasiler döneminde de sürmüştür. Emeviler döneminin edebi faaliyetleri eski Arap şiir geleneğinin bir araya getirilmesi ve sürdürülmesi üzerinde yoğunlaşırken, Abbâsiler sadece edebiyatın şiir ve nesir türlerine destek vermiş, kültür ve edebiyatın ufkunu genişletmişlerdir. Abbâsiler siyasi yönden çoğunlukla Arap olmayan milletlere güvenmişlerdir. Emevi döneminde her alanda Araplar ön planda iken Abbâsiler döneminde siyaset, edebiyat ve bilimde Arap olmayan unsurlar gitgide yer edinmiştir.[6]

Arap yarımadası Emeviler ve Abbâsilerden sonra yaklaşık 300 yıl Memlukluların (648-922/1250-1516) denetimi altında kalmıştır. 922/1516 yılında Osmanlı ordusu Memluklu devletini yendikten sonra Arap ülkelerinin büyük bir çoğunluğu Osmanlı devletinin parçası haline gelmiştir. Bu nedenle, birçok Arap edebiyatı tarihçisi Arap Edebiyatında Osmanlı döneminin başlangıç tarihini bu olayla başlatmıştır. Böylece, Osmanlı dönemi Arap edebiyatını bağımsız bir edebi dönem olarak ele almışlardır.[7] Yaygın olan görüşe göre Arap Edebiyatında Osmanlı dönemi, IX. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in (ö. 926/1520) 922/1516 yılında Suriye'ye, 923/1517 yılında da Mısır'a girişi ile başlar ve 1217/1802 yılında Fransızların Mısır'dan çıkarılmasını

[4]Ignace Goldziher, **Klasik Arap Literatürü**, Çev., Rahmi Er, Azmi Yüksel, Vadi Yay., 3. bas., Ankara, 2016, s. 56.

[5]Ebu'l-Kâsım Hammâd b. el-Mubârek er-Râviye ed-Deylemî el-Kûfî. Eski Arap şiirinin önemli râvi ve derleyicilerinden biridir. Bkz. Hayreddin Ziriklî, **el-A'lâm**, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut, 15.bas., 2002, II, 271-272.

[6]Ignace Goldziher, **Klasik Arap Literatürü**, s. 57-58. Ayrıca, bkz. Corcî Zeydân, **Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'arabiyye**, Beyrut, 1983, II, 119-121.

[7]Bkz. Zeydân, **Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'arabiyye**, III, 289; Ömer Ferrûh, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî**, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1965, III, 5.

müteakip Mehmet Ali Paşa'nın 1221/1805 yılında Bâbıâlî tarafından Mısır Valisi olarak tanınması devamında da Mısır'da hâkimiyetini kurmasıyla birlikte sona ermektedir.[8]

Dönem hakkında araştırma yapan yazarlar, sözkonusu dönem için "*el-'Asru't-turkî*= Türk Asrı", "*el-'Ahdu't-turkî*= Türk Dönemi", "*'Asru'l-memâlîk et-Turkiyye*= Türk Memluklar Dönemi", "*el-'Asru'l-Osmânî*= Osmanlılar Dönemi", "*el-'Asru'l-memlûkî ve'l-Osmânî*= Memluklar ve Osmanlılar Dönemi", "*'Asru'l-inhitât*= Çöküş Dönemi", "*'Usûru'l-inhitât evi'l-inhidâr*= Çöküş ya da Gerileme Dönemleri", "*'Asru'd-duvel ve'l-İmârât*= Devletler ve Emirlikler Dönemi", "*'Uhûdu'd-duveli'l-mutetâbi'a*= Birbirini Takip Eden Devletler Dönemi", "*'Asru'd-duveli'l-mutetâbi'a et-Turkiyye*= Birbirini Takip Eden Türk Devletler Dönemi" gibi tanımlar kullanmaktadırlar.[9]

Corcî Zeydân'ın (ö. 1332/1914) "*Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'arabiyye"* adlı eseri, Arap edebiyatını dönemlere göre inceleyen ve Osmanlı dönemini bağımsız bir edebî dönem olarak değerlendiren hemen hemen ilk eser olarak kabul edilmektedir. Bu eserinde Zeydân, Osmanlı dönemini 923/1517 yılı ile başlatıp Napolyonun Mısır'a geldiği 1213/1798 yılı ile bitirmektedir.[10]

Alman doğu bilimci Carl Brockelmann (ö. 1375/1956) Osmanlı dönemini diğer dönemlerden bağımsız bir edebî dönem olarak değerlendirip Abbâsilerin kuruluş yılı olan 132/750 ile *el-Asru'l-hadis* olarak adlandırılan ve XIX. yüzyıl ortalarında başlayan döneme kadar devam eden zaman diliminde ortaya konulan edebi eserleri "*Arap diliyle yazılmış İslami edebiyat*" olarak niteleyen ilk kişi olarak kabul edilmektedir. Brockelmann, Arap edebiyatını başlıca beş edebî döneme ayırmış ve bu dönemlerin dördüncüsü olan bu dönemin 923/1517 yılında başladığını ve 1213/1798 yılında bittiğini belirtmiştir.[11]

---

[8]Kenan Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, Fenomen Yay., Erzurum, 2015, s. 38.
[9]Kenan Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 37.
[10]Zeydân, **Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'arabiyye**, III, 289.
[11]Carl Brockelmann, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî**, I, 37-38.

Ömer Ferrûh'un (ö. 1407/1987), Arap edebiyatı tarihi ile ilgili telif ettiği eserin üçüncü cildine "*Min matla'ı'l-karni'l-hâmis el-hicrî ila'l-fethi'l-Osmânî, 400-923/1009-1517*" şeklinde bir ana başlık vermesi, onun Osmanlı dönemini bağımsız bir edebî dönem olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca, Ömer Ferrûh Osmanlı dönemini değerlendirirken "*Osmanlı dönemi İslam inançlı ve Arap kültürlü bir dönemdir*" cümlesini kullanmaktadır. Özet olarak, XI. (XVI.) yüzyılda Arap topraklarının Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmesinden Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği tarihe kadar geçen dönem üç asırlık bir zaman dilimini kapsamaktadır. [12]

Arap edebiyatının bu dönemi araştırmacılar tarafından tanınmak ve ele alınmak bakımından şanssız bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Bu durum karşısında bu dönem incelendiğinde, Arap edebiyatı alanında geçmiş dönemlerin bir devamı olduğu ve modern Arap edebiyatı için bir altyapı oluşturduğu tespiti yapılabilir. Dolayısı ile Osmanlı dönemi Arap Edebiyatı diğer dönemlerdeki edebiyattan geri kalmayıp aksine kendini yenileyerek varlığını sürdürmüş ve üretken edebi çalışmalar ortaya çıkarmıştır.[13]

1.1. Osmanlı Döneminde Arap Şiiri ve Nesrinin Özellikleri

Bir olgu olarak Cahiliye döneminde de şiir ve nesir olarak var olan ve ancak İslamiyet'in kabulünden sonra kavramlaşan "Arap edebiyatı" sonraki dönemlerde de belirgin olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı döneminde işlenen şiir konuları, düşünüldüğünden fazla çeşitlilik göstermektedir. Bu şiir konularını; klasik dönemlerdeki konular ve bu dönemden itibaren ortaya çıkan konular olarak iki grupta incelemek mümkündür. Klasik dönemden gelen medih, mersiye, hiciv, tasvir ve gazel şiir temaları devrin siyasi, sosyal ve kültürel şartları etkisi altında muhteva ve üslup değişiklikleri göstermiştir.

Osmanlı döneminde medih şiirleri bu dönemin en önemli edebi ürünlerindendir. Şairler; sultan, vezir, vali, yerli yönetici, kadı, din ve bilim adamları ve eşraftan önemli

[12]Bkz. Ömer Ferrûh, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî**, III, 5.
[13]Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 11-12.

şahsiyetleri methetmişlerdir.[14] Bu şiirler içerik olarak incelendiğinde; ele alınan şahsiyetlerin kahramanlıkları, idari görevdeki kabiliyetleri, dindar kişilikleri ve fetih zaferleri gibi temaları oluşturmaktadır.[15]

Bu dönemde kaleme alınan şiirler Arap toplumunun sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. Osmanlı dönemi Arap şiirinin; tema, anlam, biçim, üslup, dil ve çevre gibi konular açısından bazı özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz. Bu döneme ait Arap şiirinde; en çok ihvâniyyât, yazışmalar, gazel, dinî öğeler ve bunun yanı sıra toplumda görülen birtakım aksaklıkların eleştirisiyle alakalı sosyal unsurların göze çarptığı görülür. İhvâniyyât türünde; teşvik, korkutma, af dileme, kutlama, taziye, davet ve ziyaret gibi genel yaşama dair konular işlenmiştir. Osmanlı dönemi şairleri ihvâniyyât türü şiirlerini bazen nesirle karışık bir şekilde nazmetmişlerdir. Osmanlı döneminde daha önce olmayan "sigara şiiri" adı verilen yeni bir şiir türü ortaya çıkmıştır. Burada dikkati çeken husus bu şiir türünün kasideler şeklinde olmayıp daha çok iki beyitten oluşan kıtalar halinde olmasıdır. Keyif verici maddelerden kahvenin de bu dönemde ortaya çıkan yeni bir olgu olduğunu, kahveyle ilgili birtakım fıkhî münakaşaların cereyan ettiğini, şairlerin kahveyi farklı yönleriyle ele alıp incelediğini ve kahve içimiyle ilgili ilk defa adına kahve evleri denilen özel mekânların kurulduğu görülmektedir.[16]

Dinî duyguların Arap toplumunda büyük bir yeri bulunmaktaydı. Bu bağlamda iki güçlü dinî eğilimin ortaya çıktığı, bunlardan biri "züht", diğerinin ise "tasavvuf eğilimi" olduğu görülmektedir. Zühtle alakalı olarak şairlerin dünyaya olan bakış açıları, Allah'a (c.c.) tevekkül, kaza-kadere iman ve Allah'a (c.c.) nimetlerini zikrederek yakarışları gibi konular en çok dile getirilen hususlar olmuştur. Bu dönemde tasavvufî

[14]Na'îm el-Hımsî, **Nahve Fehmin Cedîdin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'a ve Târîhihî**, Mudîriyyetu'l-Kutub ve Matbû'atu'l-Câmi'iyye, Dimeşk, 1981, II, 114.
[15]Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 101-102.
[16]M. Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirlerinde Sosyal Unsurlar", **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi,** VI, 21**,** 2006, s. 61.

şiir; vahdet-i vücut, nefse karşı cihat ve ilahî aşk gibi tasavvufun temel dinamikleri olarak kabul edilen kavramlarla irdelenmektedir.[17]

Osmanlı dönemi Arap edebiyatında "gurbet şiirleri" yine üretkenliğini korumaktadır. Gurbet, özlem ya da ayrılık şiiri Arap edebiyatında seçkin bir şiir türü olup, bu türde şairler aileden ve sevdiklerinden ayrı olmalarından ya da memleketten uzak kalmaktan kaynaklanan özlem duygularını dile getirirler. Arap Edebiyatında bu tür "vatana özlem şiirleri" adıyla bilinmektedir. Bu türün Arap edebiyatında doğmasının nedeni ise Arap şairlerin; hayatlarını temin etme, fetih için giden ordulara asker olarak katılıp yurdundan uzaklaşma, öz yurdundan başka bir yere sürülme ve bazı seyahat türleri gibi faktörler doğrultusunda bir yerden başka bir yere intikal ederek hayatlarını sürdürmüş olmalarıdır. Bu alanda ürün veren şairlere Derviş Muhammed et-Talevî (ö. 1014/1605), el-Emir Mencik Paşa (ö. 1080/1669), İbnu'n Nakîb (ö. 1081/1670) ve Ahmed el-Keyvânî (ö. 1173/1759) örnek olarak verilebilir.[18]

Ayrıca, İbnu'n-Nakîb'in (ö. 1081/1670) bir özlem ve ayrılık şiiri burada zikredilebilir: [Tavîl]

ذَكَـرْتُ فِي قَاسِـيُونَ الْيَـوْمَ أُلْفَتَنَـا والكَائِنـاَتْ أَيَّـــــامَ نَحْـــــنُ جَمِيـــــعٌ والمـــــنَى

زَنْـــــــدَ الشَّـــــــوْقِ قَادِحُـــــــهُ فِي مُهْجَـــــــــــتِي وَلَهِيـــــــــــبُ

عَلَيْنَـــــــــــا أَنْ نُفَـــــــــــارِقَهُمْ وِجْـــــــدَانُنَا كُـــــــلَّ شَـــــــيْءٍ

"Bugün Kâsyûn'da, bir arada bulunduğumuz ve arzuların da bize yakın olduğu günlerdeki dostluğumuzu hatırladım.

[17]Ergin, "**Osmanlı Dönemi Arap Şiirlerinde Sosyal Unsurlar**", s. 62.
[18]Bkz. Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 218-220.

Bu yüzden onun kıvılcımı, içimdeki özlem çırasını tutuşturuyor ve kalbimdeki keder alev alıyor.

Ey ayrılıkları bize zor gelenler, sizden sonra gördüğümüz her şey yokluktur".[19]

Dönemin sosyal ve kültürel şartlarına göre hiciv şiir türü de geleneksel olarak devam etmiştir. Ancak bu dönemde siyasi hicivlere pek rastlanmaz. Mersiye türü şiirler de geleneksel olarak varlığını sürdürmüştür. Mersiye şiirine en fazla konu olan yakın akrabaların vefatıdır. Yakın akraba, eş ve dosttan sonra hakkında mersiye söylenen kimselerin başında dönemin Osmanlı sultanları ve yerel yöneticiler gelmektedir. Ayrıca, bunlar arasında kadı, fakih, şeyhülislam gibi bilim adamları da yer almaktadır. Şairlerin kendileri için mersiye şiiri nazmetme geleneği de bu dönem de devam etmektedir.[20] Bu şiir türüne Hamâ Emiri Hasan b. Muhammed el-A'vac (ö. 1019/1610), en-Necm el-Ğazzî (ö. 1061/1650), Bedruddîn el-Hasan b. Muhammed el-Burînî (ö. 1024/1615), eş-Şihâb Ahmed el-Hafâcî (ö. 1069/1659) ve Muhammed b. 'Umer el-Urdî (ö. 1071/1660) örnek olarak verilebilir.

Osmanlı döneminde gazel türü de kendini göstermiştir. Gazel şiirlerinde geçmiş dönemin şiir tarzı taklit edilmiştir. Fakat miktar olarak azdır. Bu dönemin Arap şiirinde övünme ve kahramanlık konularına sıklıkla rastlanır. İhvâniyyât olarak adlandırılan sosyal içerikli şiir türünü bu dönemin şairleri de ortaya koymuşlardır. Bu şiir çalışmaları bazen nesirle karışık bir şekilde nazmedilmiştir. Bu tür şiirde en fazla kullanılan tema tebrik etme konusudur. Kadı Muhammed b. Yasin el-Menufî (ö. 1042/1633), İbrahîm b. Ebi'l-Yumn el-Betrunî (ö. 1053/1643), Ahmed b. Şahîn ed-Dimeşkî (1053/1643), İbrahîm b. Abdurrahmân el-'İmâdî (ö. 1078/1667), el-Emîr Mencik Paşa (ö. 1080/1669) bu tür şiir nazmeden şairler arasındadır.[21]

---

[19]Bkz. İbnu'n-Nakîb, Abdurrahman b. Muhammed b. Kemâluddîn el-Huseynî, **Dîvânu İbnu'n-Nakîb**, thk. Abdullah el-Cebbûrî, Matbûâtu'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-Arabî, Dimeşk 1963, s. 260-261.
[20]el-Hımsî, **Nahve Fehmin Cedîdin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'a ve Târîhihî**, II, 128.
[21]Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 185. Ayrıca, bkz. el-Hımsî, **Nahve Fehmin Cedîdin**, II, 134.

Bu dönemde nazmedilen şiir türlerinden biri de didaktik (öğretici) şiir türüdür. Birçok bilim insanı uzmanlık alanları ile ilgi olarak didaktik eserler yazmışlardır.[22] Ali el-Basîr el-Hanefî (ö. 1090/1679) ve Abdullah b. Muhammed eş-Şubrâvî (ö. 1172/1758) eser yazan şairlerdendir.[23] Bunun dışında züht, hikmet, âhlak ve nasihat konusunu işleyen şairler yer almaktadır.[24]

Osmanlı dönemi, Arap edebiyatında dini şiirlerin miktar ve nitelik olarak en fazla olduğu dönemdir. Bu dönemdeki dini edebiyatı; peygamber methiyeleri, mevlitler, şefaat dileme ve yakarış şiirleri, tasavvuf şiirleri, Şii şiirleri ve dini Hıristiyan edebiyatı başlıkları altında inceleyebiliriz. Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. Ali el-Humeydî (ö. 1005/1596, *ed-Durru'l-munzam fi medhi'l-habibi'l a'zam*), Yahyâ b. Musa el-İdi el-Hûburî (ö. 1104/1692, *ez-Zehr fi ğıyabi'd-dicurî*), Abdullah b. Abdillah b. Selame el-İdkavî (ö. 1184/1770, *ed-Durru'l-munzam fi'ş-şiri'l-multezem fi medhi'n-nebî*) ve Abdullah b. Yusuf b. Abdillah el-Yûsufî (ö. 1194/1780) gibi şairlerin peygamberimiz için yazdıkları divan vardır. Ayrıca, Abdullah b. Abdillah el-Vaîzu'l-Mekkî (ö. 1077/1666), eş-Şihab Ahmed el-Hafacî (ö. 1069/1659), İbn Mas'um (ö. 1120/1708) ve Abdurrahman el-Behlûl ed-Dimeşkî (ö. 1163/1749) medih nazım eden şairlerin sadece bir kısmıdır.[25]

Bu dönem şiirinde kaside şeklinden çok kısa şiir türü ön plandadır. Bu durum, toplumda büyük bir kesimin şiir nazmetmesine kolaylık sağlamıştır. Şiirlerde kullanılan dil rahatlıkla anlaşılan ve basit bir dildir. Şiirlerde aruzun her vezni kullanılmıştır. Yazılan şiirlerde Kur'ân âyetleri ve hadislerden yapılan iktibaslara yer verilmektedir. Şekil yönünden şiirler genellikle klasik kaside formunda yazılmaktadır. Birkaç beyitten oluşan şiirler de yaygın olarak söylenmiştir. Bunun yanında muvaşşaha ve zeceller de kullanılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan bedi'iyat türü aruzun basit vezninde yazılmıştır.

---

[22]Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 195.
[23]Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 197.
[24]Muhammed Emîn el-Muhibbî, **Hulâsâtu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer**, 3. bas., Beyrut, 1988, III, 202.
[25]Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 233.

Medih şiirlerinde olduğu gibi mersiye şiirlerinin sonunda tarih düşürme bu dönem şiirinin özellikleri arasında yer almaktadır.[26]

Osmanlı dönemi Arap edebiyatında sanatsal/edebi nesir, divan risaleleri/resmi yazışmalar ve ilmi nesir/telif nesri olmak üzere üç çeşit nesir türü görülür. Günümüze ulaşan nesir örnekleri arasında resmi yazışmalar miktar olarak daha azdır. Sanatsal nesir, müelliflerin maharet göstererek çeşitli edebi sanatlar, süslemeler ve lafızlar seçerek meydana getirdikleri nesir türüdür. Osmanlı dönemi Arap edebiyatında makâme, risaleler ve dini metinler göze çarpan sanatsal nesir türleridir. Makâme, şiirde olduğu gibi medih, hiciv, kınama, övünme ve mersiye gibi temalar için kullanılan bir nesir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin en önemli makâme yazarı eş-Şihab Ahmed el-Hafacî (ö. 1069/1659) sayılmaktadır. "*Reyhânetu'l-elibbâ ve zehreti'l-hayâtu'd-dunyâ"* adlı eserinin son kısmında "*el-Makâmetu'r-Rûmiyye"*, "*el-Makâmetu's-Sâsâniyye"* ve "*el-Makâmetu'l-Mağribiyye"* makâmeleri yer almaktadır. Bu eserler, hayal ürünü unsurlar yerine bizzat yaşanan olaylara göre kaleme alınmıştır. Bu dönemin usta nesir müellifleri arasında Yusuf el-Bedi'î (ö. 1073/1662), Abdulkadir el-Bağdadî (ö. 1093/1682), Muhammed el-Emin el-Muhibbî (ö. 1111/1699) ve Abdulganî en-Nablûsî (ö.1143/1730) yer almaktadır.[27]

Risaleler de resmi yazışmalar ve dostlar arasındaki yazışmalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu dönemde Mısır ve Suriye ile İstanbul arasında yazışmalar olmuştur.[28] Dönemin önemli kâtip ve nesir ustalarından Mer'i b. Yusuf el-Hanbelî (ö. 1033/1623) kaleme aldığı "*Bedîû'l-inşâ ve's-sıfât fi'l-mukâtebât ve'l-murâselât"* adlı eserinde yazışma usullerinden bahsetmiş ve örnekler vermiştir. Bu tür yazışmaları bir arada toplayanlardan Muhammed b. el-Bekrî (994/1585) en önemli müelliflerdendir. Eseri "*Dustûrl-Garâ'ib ve Mâ'dini'r-Ragâ'ib"* adıyla bilinmektedir.[29]

[26]Bkz. Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 328-371.
[27]Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 429-432.
[28]Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 441.
[29]Muhammed Seyyid Kîlânî, **el-Edebu'l-Mısrî fi zilli'l-hukmi'l-Osmânî**, s. 257-258.

Dostlar arasındaki yazışmalar, Osmanlı dönemi Arap edebiyatında da varlığını sürdürmüştür. Dönemin şairlerinden nesir ustası Derviş Muhammed et-Tâlevî (ö. 1014/1605) buna örnek olarak verilebilir. Müellif bir dostuna yazdığı mektupta ona karşı olan özlemini dile getirmiştir.[30]

Bu dönemde yapılan nesir çalışmaları; sosyal bilimler, dini bilimler, halk edebiyatı ürünleri, fen ve sağlık bilimleri başlığı altında toplanmıştır. Sosyal bilim faaliyetlerini; ansiklopedik eserler, seyahatnâmeler, dilbilim çalışmaları ve biyografik eserler oluşturmaktadır. Dini ilimler alanında kaleme alınan eserler ise tefsir-kıraat, hadis, fıkıh, mezhepler tarihi ve tasavvuf konularını içermektedir. Bu dönemde Halk edebiyatı ürünleri; mizah-eğlence edebiyatı, masal-hikâye-menkıbeler ve gölge oyunu şeklinde sınıflandırılmaktadır. Fen ve sağlık bilimlerine baktığımızda astronomi, geometri ve tıp alanında eserler kaleme alınmıştır.[31]

Osmanlı dönemi Arap edebiyatında seyahatnâme türü olarak kaleme alınan önemli eserler vardır. Bunlar arasında; el-Gazzî'nin (ö. 984/1577) "*el-mataliu'l-bedriyye fi'l-menazili'r-rumiyye*", el-Ayyâşî'nin (ö. 1059/1649) "*er-Rıhletu'l-Ayyâşîyye"*, el-Faradî'nin (ö.1090/1679) "*el-işârât ila emakini'z-ziyâret*", İbn Ma'sûm'un (ö.1120/1708) "*Sulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb",* Abdulganî en-Nablûsî'nin (ö.1143/1730) "*el-Hadratu'l-unsiyye fi'r-rihleti'l-Kudsiyye"* ve Mustafa Es'ad b. Ahmed el-Lukaymî'nin (ö. 1178/1759) "*Letâifu unsi'l-celîl fi tehaufîl-Kuds ve'l-Celil ve Mevaniu'l-uns bi rıhleti li vadi'l-Kuds"* kitabı kaleme alınan örnek eserlerdendir.[32]

[30]el-Muhibbî, **Hulâsâtu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer**, II, 155; Şihâbuddîn Ahmed el-Hafâcî, **Reyhânetu'l-elibbâ ve zehratu'l-hayâti'd-dunyâ**, nşr. Ahmed İnâye, Beyrut, 2005, I, 194-195.
[31]Bkz. Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 449-508. Ayrıca, Bkz. Brockelmann, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî,** VIII, 68-106.
[32]Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s. 455.

1.2. Ülkemizde Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı Alanında Yapılan Çalışmalar

Arap edebiyatında Osmanlı dönemi; genel olarak edebi, kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik bakımından meçhul ve karanlık bir sayfa olarak kabul edilmektedir. Birçok yönden farklılıkları ve zenginlikleri bünyesinde barındıran bu dönem gerek önyargılı gerekse farklı nedenlerden dolayı Arap araştırmacıların ilgi odağı olmaktan uzak kalmıştır.[33] Bu dönemle ilgili bir "yok sayılma" faaliyetinin olduğu ve çok yönlü kötüleme çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bu durum Arap edebiyatında Osmanlı döneminin hakkıyla anlaşılmamasına ve bu döneme dair olumsuz düşüncelerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Arap bilim dünyasında Osmanlı dönemindeki Arap edebiyatını inceleyen akademik çalışmalar az da olsa yapılmıştır. Ülkemizde de son yıllarda bu alanda bazı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Misal olarak şu çalışmalar verilebilir:

1) Eserler:

   a) M. Mesut Ergin, *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iren*, 1. bas., Dimeşk, 2004
   b) Muhammed Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, 2007.
   c) M. Mesut Ergin, *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008.
   d) M. Mesut Ergin, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Şiirleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2014.
   e) Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, Fenomen Yay., Erzurum, 2015.
   f) İbrahim Fidan, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.
   g) Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2017.

[33]M. Mesut Ergin, **Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerden Mustafa el Babi el-Halebî ve Şiirleri**, Abil Yay., Konya 2014, s. 7. Ayrıca, bkz. Zeydân, **Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'arabiyye**, III, 291-292.

2) Makaleler:

a) Hüseyin Yazıcı, "*XVII. asır Arap edebiyatının kısa bir değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amâsi*", Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2001.

b) M. Mesut Ergin, "*Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatından Bir Şair Ahmed el-Keyvani*", Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2002.

c) M. Mesut Ergin, "*Osmanlı Dönemi Arap Şiirlerinde Sosyal Unsurlar*", Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2006.

d) M. Mesut Ergin, *Şa'irun Mine'l-Edebi'l-Arabî Fi'l-Ahdi'l-Usmânî Fi'l-Karni's-Sabi' Aşer: İbn Ma'sûm*, et-Turâsu'l-Arabî, Dimeşk, 2006.

e) M. Mesut Ergin, "*Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Ahmed el-İnayati*", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006.

f) M. Mesut Ergin, "*Osmanlı Dönemi Arap şiirinde Peygamber Methiyeleri*", Marife Bilimsel Birikim Dergisi, 2007.

g) M. Mesut Ergin, "*el-Huseyn b. Ahmed el-Cezerî ve Mersiyeleri*", Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013.

h) Kenan Demirayak, "*Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı Üzerine Değerlendirmeler*", Şarkiyat Mecmuası, 2015.

3) Tezler:

a) M. Mesut Ergin, *el-Keyvani Hayatı ve Şiiri***,** Doktora tezi**,** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2000.

b) Nurettin Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı 1517–1798*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002.

c) Musab Baran, *Abdulganî en-Nablusî ve gezi edebiyatı bağlamında el-Hadratu'l-unsiyye fi'r-rihleti'l-kudsiyye adlı eseri"*, Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2017.

2. SEYAHATNÂMELER

2.1. Seyahat Kavramı

Gezi kelimesi ile eşanlamlı olan "seyahat (siyâhat)" kelimesi Arapçadan dilimize girmiştir. "Suyun yeryüzünde sürekli olarak akması" anlamına gelen (سيح) "s y h" kökünden mastar olan (السياحة) "es-Siyâha" terimi; yürümek, gitmek, yolculuk yapmak, dolaşmak ve görmek manalarını ifade etmektedir. Ayrıca, suyun yeryüzünde akıp durması gibi yolculuk amacıyla yeryüzünde gezip dolaşan kişilere de *"saih*" veya "*seyyah*" adı verilmektedir.[34]

Kur'ân-ı Kerim'de seyahat kavramı farklı kelime kalıplarıyla kullanılmıştır. Bir âyette "*sihu* (seyahat ediniz)" şeklindeki fiil kalıbıyla, putperestlere Mekke'de kalmaları için verilen mühletle ilgili olarak (فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) "*Yeryüzünde dört ay daha serbestçe dolaşın*" şeklinde kullanılmıştır.[35] Başka bir âyette ise seyahat kökünden olan (السَّائِحُونَ) "*es-sâihûn* (seyahat edenler)" kelimesi Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazananların övgüye değer özellikleri arasında geçmektedir. [36]

Bir hadiste de, (سِيَاحَةُ أُمَّتِي الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللّهِ) "*Ümmetimin seyahati Allah (c.c.) yolunda cihattır*" denilmektedir.[37]

Ayrıca, yine "yürümek", "gitmek" ve "yolculuk yapmak" gibi mânalara gelen rihle, seyr ve sefer kelimeleri de seyahate yakın anlamlarda kullanılmaktadır. Günümüzde seyahatle ilgili yapılan tanımlamaları "planlı ve amaçlı yolculuk" şeklinde

[34]İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, Dar'us-Sâdr, Beyrut, 1968, (s-y-h) Mad., II, 492.; Ayrıca, bkz. ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Matbaatu Hukumeti'l Kuveyt, Kuveyt, 1965, VI, 490.
[35]Bkz. Tevbe Sûresi, 9/2.
[36]Bkz. Tevbe Sûresi, 9/112.
[37]Ebû Dâvud, Cihad 6.

özetlemek mümkündür. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bu manayı ifade eden "seyr" kökünden kelimeler kullanılmıştır.[38] Bu kelime "mesafe kat etmek, akış, gece veya gündüz yolculuk yapmak" anlamlarını taşımaktadır.[39]

Arapçada; seyahat kavramı için gezi, göç ve yolculuk anlamına gelen "rihle/rehalât" terimi kullanılırken seyahatnâme türüne de "er-Rihle, Edebu'r-Rihle veya Edebu'r-Rehalât" adı verilmektedir. Rihle, maddi veya manevi bir amacın gerçekleşmesi için bir mekândan başka bir mekâna ulaşmak anlamına gelen ve (رحل) "rahl" mastarından türetilen bir isimdir.[40]

Eski Arap şiirinde, Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde "rihle" kelimesi; göç, gezi ve yolculuk anlamlarında kullanılmıştır.[41]

Muallâka şairi Tarafe b. 'Abd (ö. 564) bir şiirinde yaptığı yolculuğu "rihle" kelimesi ile şöyle ifade etmektedir:[42]

تَعِـيرُ فِي طـوْفِ الْـبلادِ وَرِحْلَـتِي ألاَ رُبَّ دَارٍ لِي سِـــــوَى حُـــــرُّ دَارَك

"*Ülkeler arasında seyr ve intikal ediyorum ve bu benim sana yolculuğumdur.*

Geniş ve ikramı bol evinin dışında yaşayacağım bir evim yoktur".

[38]Muhammed Fuâd Abdulbâki, **el-Mu'cemu'l-mufehres li elfazı Kur'ân-ı Kerim**, Kahire, 2001, s. 460.
[39]ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, II, 115.
[40]Bkz. ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, XXIX, 54-64; Ayrıca, Bkz. Nâsır Abdurrâzık el-Mevâfî, **er-Rihle fi'l-Edebi'l-'Arabî**, Camiatu Kahire, Kahire, 1995, s.23-25.
[41]Hüseyin Yazıcı, "Seyahatnâme", **DİA**., TDV Yay., İstanbul, 2009, XXXVII, 9-11; Sedat Maden, "Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 37, Erzurum, 2008, s. 148.
[42]Tarafe b. el-'Abd, **Dîvânu Tarafe b. el-'Abd**, nşr. Mehdî Muhammed Nâsıruddîn, Beyrut, 2002, s. 87.

Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Kureyş kabilesinin ticaret amacıyla yaptığı yolculuklar "rihle" ismiyle belirtilmiştir.[43] Bu kelimenin yer aldığı bir sûrede:[44]

إِيلاَفِـهِمْ رِحْلَـةَ الشِّـتَاءِ وَالصَّيْـفِ فَلْيَعْبُـدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْـتِ

"Yaz ve kış yolculuğunda onları ısındırıp yakınlaştırdığı için onlar, bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler" denilmektedir.

Bir hadiste ise, yolculuk kavramı şu şekilde geçmektedir.[45]

لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ وَمَسْجِدِ الأَقْصَى.

"Sadece şu üç mescide yolculuk yapılır: Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksâ".

2.2. Seyahat Edebiyatı

Tarih boyunca Arap dünyasından pek çok ülkeye, farklı amaçlarla çeşitli seyahatler yapılmıştır. Bu seyahatler, siyasi, ilmi, edebi, dini ve ticari alanlar olmak üzere hayatın her yönü ile ilgili olmuştur. Bu nedenle gezi edebiyatı zamanla büyük bir önem kazanmıştır. Edebi çalışmalarda önceleri sadece "seyahat" kelimesi kullanılmış, daha sonraları bu kavram, "edebiyat" kelimesi ile birlikte kullanılamaya başlamıştır. "Seyahat edebiyatı" kavramı, Arap edebiyatına batı dillerinden geçmiştir. "Nitekim bu kavram, Arap gezgin İbn Battûta'nın (ö. 770/1368-69) yazdığı seyahatnâmesinin XIX. asrın yarısından itibaren başlayarak başka dillere çevrilmesinin ardından Arap

[43]Fuad Kandîl, **Edebu'r-Rihle**, Mektebetu Dâri'l-Arabiyye, Kahire, 2002, s. 26.
[44]Kureyş Sûresi, 106/ 2-3.
[45]Buhârî, Mescid-i Mekke, 1, 6; Ebû Dâvud, Menâsik, 94.

edebiyatında kullanılmaya başlamıştır. Bununla birlikte seyahat edebiyatı ile diğer edebiyat türleri arasında önemli farklar bulunmaktadır. Diğer edebiyat türlerinde müellif, kendi alanının dışına çıkmaz, ayrıca kendinden de bahsetmez. Seyahat edebiyatında ise müellif, kendisi hakkında bilgiler verdiği gibi gittiği ve gördüğü yerler ile ilgili uzun uzun değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirmeler; tarihi, coğrafi, edebi ve sosyal açıdan önem kazanır".[46]

"Bu çerçevede bir tanım yapmak gerekirse; "seyahat edebiyatı", "gezilen yerlerde görülen maddi ve manevi özellikleri belli edebi kurallara uygun olarak anlatan düz yazı türüdür. Seyahat yazıları, bir araştırmaya hem konu hem de kaynak olacak bilgi ve belge niteliği taşımalıdır. Bu nedenle, güvenilir bilgiler vermelidir. Bunu yaparken mekâna ait öykü, masal, türkü, halk şiiri, mâni, ağız ayrımları, halk oyunları, giyim-kuşam, inanç, yemek alışkanlıkları, sanat ve zanaat varlıkları belirtilebilir".[47]

2.3. Seyahatnâme Kavramı

Seyahatnâme kavramı; Arapça "seyahat (aslı siyâhat)", Farsça "nâme (mektup)" sözcüklerinin bileşimiyle oluşmuştur.[48] Seyahatnâmeler, kısaca "gezi hatıraları" kitabıdır. Türk edebiyatında "seyahatnâme" olarak adlandırılan gezi yazıları, Fars edebiyatında "sefernâme" adıyla Arap edebiyatında ise "rihle" kavramı ile ifade edilmektedir.[49]

İnsanoğlu fıtraten gezmeye ve bir yerden başka bir yere gitmeye meyyaldir. Bununla birlikte insanlar seyahatleri esnasında gördüklerini, yaşadıkları olayları, gözlem ve izlenimlerini anlatma ve kaydetme ihtiyacını da duyarlar. Bu sayede elde edilen kazanımların diğer insanlarla paylaşılması ihtiyacı duyulmuş ve ortaya gezi yazıları veya seyahatnâmeler çıkmıştır. Bu açıdan seyahatnâmelerin hem kültürel hem de bilimsel değeri vardır. Seyahatnâmeler, edebi ve birçok ilmi özellik taşıyan metinlerdir. Bu

[46]Yazıcı, "**Arap Gezi Edebiyatına Bir Bakış**", s. 99-100.
[47]Maden, "**Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları**", s. 156.
[48]**Meydan Larousse Ansiklopedisi**, Meydan Yay., İstanbul, 1973, XI, 230.
[49]Yazıcı, "**Seyahatnâme**", DİA., XXXVII, 9.

yapıtlarda, gezgin ya da seyyah; bir toplumun bütünüyle yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, türlü açılardan dikkatini çeken ve okurun dikkatini çekeceğini umduğu başkalıkları sergilemeye çalışır. Seyahatler, sadece bir yolculuk olayı olarak ele alınmaz. Çünkü her seyahatin dayandığı birtakım argümanlar ve ortaya çıkardığı bazı sonuçlar vardır. Bu yönüyle bakıldığında seyahat veya gezi edebiyatı geçmiş ile gelecek, bilinmeyen ile bilinen arasında bir bağ kurmaya çalışır.[50]

İçerik olarak bakıldığında seyahatnâmeler; yurt içinde veya dışında yapılan gezilerde görülen yerlerin ilgi çeken, farklı olan taraflarını yalın ve samimi bir anlatımla ifade edildiği yazılardır. Kültürel hayatın önemli bir parçası olarak geçmişteki dil, edebiyat, folklor, iktisat ve devlet yönetimi gibi olgulardan haberdar olmamıza aracı olurlar. Seyahatnâmeler, bilgi verici bir özellik taşırlar. Seyahatnâmelerde gezilen görülen yeni yerler hakkında okuyucuya bilgi aktarılır. Müellif; gidip gördüğü yeni yerlerin coğrafi, tarihi ve sosyal değerlerinden etkilenip kendi halkına anlatma isteği içinde bu metinleri kaleme alır. Seyahatnâmeler, yolculuğun yapıldığı coğrafyanın o günkü sosyal, ekonomik ve eğitim özelliklerini yansıtmasıyla tarihî; büyük bir dikkatle yeni yerlerin maddi ve manevi özelliklerini, yaşantılarının özgün yönlerini içten ve anlaşılır bir dille anlatması ile de edebi bir özellik gösterirler.[51]

Anlatılan unsur ve ayrıntılara girilebilmesi, kullanılan dil ve anlatım tekniklerinin gelişmesi sonucunda seyahatnâmeler; kendisine özgü bir özellik kazanmış ve edebiyatın ana kollarından biri haline gelmiştir. Bir edebiyat metni olarak seyahatnâmeler, sanat değeri yüksek eserler arasında yer almaktadır. Çünkü seyahatnâme yazarı, eserini vücuda getirirken yüksek bir üslup oluşturma gayreti içerisindedir. Böylece, okuyucunun dikkatini çekerek eserin okunur olmasına katkı sağlamış olur. Seyahatnâmenin estetik dokusundaki yükseklik, kuşkusuz yazarın anlatım gücüyle orantılı olarak kendini gösterecektir. Kutsal mekânlara yapılan yolculukları anlatan seyahatnâmeler gezi edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Hac ve umre

[50]Kandîl, **Edebu'r-Rihle**, s. 25.
[51]Kandîl, **Edebu'r-Rihle**, s.17; el-Mevâfî, **er-Rihle fi'l-Edebi'l-'Arabî**, s. 208.

ziyareti, Kudüs, Kerbela gibi şehirlere yapılan ziyaretler ve buralara yapılan seyahatler esnasında güzergâhdaki diğer yerlerle ilgili bilgilerin seyyahlarca kaleme alınması gezi edebiyatının zenginleşmesine katkı sağlamıştır.[52]

Arap dünyasında pek çok seyahat türü olmakla birlikte genel olarak bunlar resmî, ticarî, yeni yerleri görme, bilimsel ve dini amaçlı seyahatler olarak gruplandırılabilir.[53]

Seyahatler; siyasi, ilmi, sadece seyahat amaçlı olabileceği gibi, ekonomik, sağlık, savaş, kıtlık ve bulaşıcı hastalıklardan kaçış amaçlı olması da mümkündür. Seyahatnâme türleri ile ilgili daha detaylı bilgiler aşağıda verilmektedir.

2.4. Seyahatnâme Türleri

Seyahatnâme eserlerini yazmanın birçok sebebi vardır. Bunlar arasında, önemli veya kutsal kabul edilen bir yeri ya da yerleri tanıtma, gurbette görülen ve yaşanılanları okuyucuyla paylaşma, bir medeniyet, devlet, bölge veya şehir hakkında okuyucuya yanlı veya objektif bilgiler sunma, önem verilen bir kişinin sefer veya seyahatini anlatma gibi sebepler sayılabilir.[54]

Birçok araştırmacı seyahatnâmeleri sınıflandırmaya çalışmıştır. Bazıları kendi çalışma alanlarına göre bazıları da gidilen yere göre sınıflandırmışlardır. Bazıları da yolculuğun hedefine göre veya kaynağına göre sınıflandırmalar yapmışlardır. Seyahatnâmeler genel olarak siyasi, dini, edebi, ticari ve coğrafi seyahatnâmeler başlığı altında tasnif edilmektedir.[55]

Bunun dışında seyahat türleri; iç seyahat, dış seyahat, bilim ve eğitim, turistik, kutsal mekânları ziyaret, resmi ve zorunlu göç seyahati olarak ayrılabilir. Sonuç olarak,

---

[52]Kandîl, **Edebu'r-Rihle**, s. 19.
[53]Yazıcı, "**Arap Gezi Edebiyatına Bir Bakış**", s. 105.
[54]Menderes Coşkun, **Türk Edebiyatı Tarihi 2**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 2007, s. 329.
[55]Abdurrahman Demircan, **"Arap Edebiyatında Seyahatname Türü ve Seyahatnameler",** (Yayımlanmamış Yük. Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010, s. 123.

Arap edebiyatında seyahatnâme türü yaklaşık on beş değişik başlık altında toplanmaktadır.[56]

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda seyahat türlerini aşağıdaki gibi bir tablo halinde özetleyebiliriz.

Tablo 1. Seyahat türleri ve özellikleri

Sıra	Seyahat Türü	Tanım
1	Hicaz bölgesine yapılan seyahatler	Hac ve umre görevi için kutsal mekânlara (Mekke-Medine) yapılan dini gezilerdir.
2	Dini ziyaret seyahatleri	Büyük zatların metfun olduğu mekânları ziyaret etmek için yapılan gezilerdir.
3	Resmi seyahatler	Devlet görevlilerinin yurt içinde veya yurt dışında yaptıkları gezilerdir.
4	Eğitim seyahatleri	İlim talebi, evliyaları ve âlimleri ziyaret etmek veya meşhur kitaplara ulaşmak için yapılan gezilerdir.
5	Turistik seyahatler (İç ve dış seyahatler)	Sadece gezmek ve görmek amacıyla yapılan yurtiçi veya yurtdışı gezilerdir.
6	Safari seyahatleri	Yabancı ülkeleri görmek, oranın yaşam şartları ve canlıları hakkında bilgi sahibi olmak için yapılan gezilerdir.
7	Siyasi seyahatler	İki ülke arasında siyasi gelişmeler hakkında yapılan gezilerdir.
8	Bilim seyahatleri	Sempozyum, kongre, panel ve konferans gibi programlar için yapılan gezilerdir.
9	Keşif seyahatleri	Yeni mekânlar görmek ve oralar hakkında keşifte bulunmak için yapılan gezilerdir.
10	Göç seyahatleri	Herhangi bir nedenle yapılan göç seyahatleridir.

İnsanlar ayrıca eğitim, ticaret, iş bulma, memuriyet görevi, sürgün, savaş, irşat ve hac gibi birçok sebeplerle de seyahat etmişlerdir. Ekonomik sebeplerden dolayı iş bulmak veya öğrenim görmek için gurbete gidenlerin sayısı çoktur. Canını, malını ve namusunu korumak için de memleketini terk edenlerin sayısı da az değildir. Bütün bu

[56]el-Mevâfî, **er-Rihle fi'l-Edebi'l-'Arabî**, s. 32.

hususlar seyahati gerekli, bazı hallerde de zorunlu kılmıştır. Fakat önemli olan seyahatin belli amaçlarla bilinçli yapılmasıdır.

Seyahatnâme türündeki eserler; coğrafya ile ilgili gezi eserleri olabileceği gibi, bir şehrin güzelliklerini anlatması yönüyle "şehrengizler", bazı şairlerin başlarından geçen önemli ve ibretli olayları anlattıkları manzum "sergüzeştnâmeler", gurbete gidenlerin başından geçenleri kaleme aldıkları "gurbetnâmeler", siyasi bir görev için dış ülkelerden birine görevlendirilen elçilerin yazdıkları "sefaretnâmeler" doğrudan doğruya seyahat izlenimlerini aktaran eserlerdir. Bu eserler, nesir olarak kaleme alınıp, gezilen yerlerin insanları ve çevre özellikleri ile adetler, hayat şartları, giyim, kuşam v.b. konular hakkında bilgi vermektedirler.[57]

Seyahatnâme notlarında dikkati çeken bir husus vardır. Seyyahlar, gezdikleri yerler hakkında yaptıkları gözlemleri anlatırken kendi gözlemleriyle yetinmemekte, kendisinden önce buralar hakkında yazılanlardan da yararlanmaktadırlar. Dolayısıyla kimi zaman bir seyyahın kaleme aldığı eser, aslında müellifin hiç görmediği ve bilmediği bölgeler hakkında yaptığı değerlendirmeleri de bünyesinde bulundurmaktadır.

2.5. Arap Edebiyatında Seyahatnâmeler

Her milletin edebiyatında olduğu gibi Arap edebiyatında da seyahatnâmelerin önemi büyüktür. Hakkında bilgimizin az olduğu veya hiç olmadığı zamanlar ile bilinmeyen uzak diyarların gizemli yönleri, seyyahlarca seyahatnâmelerde ele alınmış ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Seyahatnâmeler; dil, edebiyat, folklor, tarih, coğrafya, botanik, zooloji, etnografya, antropoloji ve sosyo-kültürel içeriğe sahiptirler.[58]

Seyahatlerin ilmî ve edebî olmak üzere iki önemli yanı bulunmaktadır. Çoğu seyahatnâmeler, pek çok coğrafî, tarihî, sosyal, ekonomik vb. bilgiler içermesinden dolayı ilmî açıdan önemli kabul edilmiştir. Edebi açıdan ise, sanatlı ve edebi ölçüleri

[57]İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yay., Ankara, 1989, s. 554.
[58]Şevki Dayf, **er-Rehalât**, Dârü'l-Me'arif, Kahire, 1987, s. 12.

haiz metinler ve türler olmamakla birlikte öykü, şiir, kısmen de tiyatro gibi türlerin gezginlerin sunduğu metinlerde bulunduğunu görmekteyiz.

"İslamî fetihlerin başlaması, seyahatleri teşvik eden en önemli etkenlerin başında yer almıştır. Bu fetihler esnasında şehirler ve yerli halk ile ilgili tasvirler yapılmış ve fetihler genişledikçe de gezginler kanalıyla yeni tecrübe ve bilgiler edinilmiştir.[59] Diğer taraftan, fethedilen ülkelerdeki Müslümanların hacca güvenle gitmelerini sağlamak için hangi yolların ve konaklama yerlerinin daha uygun olduğunun bilinmesi gerekiyordu. Bu nedenle de hacca giden kişilerin bazıları, izledikleri güzergâhlar ile bu güzergâhlarda bulunan yerleşim yerleri hakkında yazdıkları eserler bu konuda bir nebze de olsa yol gösterici olmuştur".[60]

Arap dili ve edebiyatında coğrafya ve seyahatler hakkında kaleme alınmış eserler İslam dünyası ile ilgili bilgilerin yanında tarihi, edebi ve kültürel bilgiler içerir.[61] Ayrıca, âyet ve hadislerde seyahat yapmaya yapılan vurgular, Müslüman seyyahlar için teşvik edici bir unsur olmuştur.[62]

Osmanlı döneminden önce seyahat edebiyatı alanında kaleme alınan önemli eserler vardır. Bunlar arasında; İbn Fadlân'ın (ö. 309/921) seyahatnâmesi, Ebu Hamid el-Gırnâti'nin (ö. 566/1170) *Tuhfetu'l-elbâb'ı*, Muhammed b. Ahmed b. Cubeyr'in (ö. 614/1217) *Rıhletu İbn Cubeyr* ve İbn Battûta'nın (ö. 770/1369) *Tuhfetu'n-nuzzâr* eseri örnek olarak verilebilir.[63] Bununla birlikte, seyahat edebiyatının İbn Cubeyr ile başladığı ve pek çok seyahatnâme yazarının onu örnek aldığı belirtilmektedir. Bu nedenle, oryantalistlerin Arap edebiyatının anlatı türünden yoksun olduğu iddialarına karşılık bazı görüşler ortaya atılmıştır. Nitekim Şevkî Dayf (ö. 1426/2005), "*Arap seyahat edebiyatı, Arap edebiyatında anlatı tarzı ile ilgili olarak yapılan iddialara karşı*

[59]Yazıcı, **"Arap Gezi Edebiyatına Bir Bakış"**, s. 105.
[60]Yazıcı, **"Arap Gezi Edebiyatına Bir Bakış"**, s. 106.
[61]Kenan Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı literatür Bilgisi**, Cantaş Yay., İstanbul, 2016, s. 657.
[62]Mustafa Çağrıcı, "İslam Kültüründe Seyahat", **Din ve Hayat** (Seyahatname Özel Sayısı), Sayı:2, 2009, s. 4-9.
[63]Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, s.15.

en iyi cevaptır" demektedir. İbn Cubeyr ve diğer bazı gezginler tarafından yazılmış seyahatnâmeler, üslup itibariyle Arap edebiyatında anlatı tarzında kaleme alınan en önemli kaynaklardır. İslamiyet'in doğuşuyla birlikte; Kur'ân kıssaları, hadis-i şerifler ve seyahatnâmeler Arap edebiyatında ağırlık kazanmaya başlamıştır.[64]

İbn Battûta (ö. 770/1369), İtalyan gezgin Marco Polo (ö. 724/1324) ile birlikte Orta Çağın en büyük iki seyyahından biri sayılmaktadır. Ayrıca daha geniş bir alanı gezmesi ve üç kıtada en önemli kültür merkezlerine ulaşması sebebiyle onu geride bırakmıştır. "İbn Battûta; seyahatnâmelere yeni bir anlayış ve üslup getirmiş, ülke ve beldelerin özelliklerinden çok insanların ve halkların durumları, sosyal hayat, inanç ve gelenekleriyle ilgili bilgiler vermiş, bundan dolayı seyahatnâmesi tarih, coğrafya ve edebiyat yönünden olduğu kadar etnografik, antropolojik, sosyo-kültürel açılardan da büyük bir değer kazanmıştır. Seyahatleri 725/1325 yılından itibaren otuz yıla yakın sürmüştür. İbn Battûta'nın gezdiği yerler arasında Türkiye, Hindistan, Çin, Endülüs, Batı Sudan, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır gibi ülkeler bulunmaktadır. Gezileri esnasında tuttuğu notlar, Hindistan'da soyguna uğraması ve Kalküta Limanı'nda binmiş olduğu geminin batmasıyla zarar görmüş ve eserin yazılması bazı konularda sadece gezginin hafızasına dayandırılmıştır. Türk-Moğol tarihiyle ilgili önemli bilgiler ihtiva eden seyahatnâmesi "*Tuhfetu'n-nuzzâr fi garâibi'l-emsâr ve acâibi'l-esfâr"* adını taşımaktadır".[65]

Seyahatnâmelerde dil ve anlatım önemlidir. Çünkü edebiyatın temel unsurlarının başında dil ve anlatım gelmektedir. Seyahat türünde dil ve anlatım; eseri kaleme alan müellifin entelektüel birikimiyle de alakalıdır. Gidilen yerlerde yaşayan halkın kültürel birikimini de kaleme alan müellif, söz konusu olan yerlerde yaşayan halkın hikâye, mesel, masal, bilmece-bulmaca, tekerleme ve daha birçok halk edebiyatı unsurunu kaleme alır. Seyahatnâme edebiyatının dili genellikle anlatıma dayalı ve yalındır,

[64]Hüseyin Muhammed Fehim, **Edebu'r-rehalât**, Kuveyt, 1989, s. 10. Ayrıca, bkz. Yazıcı, **"Arap Gezi Edebiyatına Bir Bakış"**, s. 110.
[65]Yazıcı, "**Seyahatnâme**", DİA., XXXVII, 10.

çoğunlukla hikâye havası bulunmaktadır. Mizaha da yer verilmektedir. Seyyahlar çoğunlukla gözlemlerini mübalağa yoluyla anlatmaktadır. Dolayısıyla bu tür mübalağa sanatı çokça rastlanılan türlerin başında gelmektedir. Bu yönüyle seyahatnâmeler edebi kültürün önemli kaynaklarındandır. Böylece unutulan veya bilinmeyen birçok halk edebiyatı unsuru seyahatnâmeler yoluyla öğrenilmektedir.[66]

Arap dili ve edebiyatı alanında seyahatnâmeler incelendiğinde dilde sadeliğin ve hikâye tarzı anlatımın hâkim olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu eserler; yeri geldikçe âyet, hadis, şiir, mesel, darb-ı mesel, hikâye, nükte ve buna benzer birçok halk edebiyatı malzemesi içermektedir. Bu yönüyle de seyahatnâmeler geçmiş toplumların kültürel birikiminin kaydedildiği ve diğer toplumlara aktarıldığı eserler niteliğindedirler.

[66]Dayf, **er-Rehalât**, s. 11-12; Kandîl, **Edebu'r-Rihle**, s.17; el-Mevâfî, **er-Rihle fi'l-Edebi'l-'Arabî**, s. 208.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN MA‘SÛM’UN HAYATI

1.1. İBN MA‘SÛM’UN YAŞADIĞI DÖNEM

Edebi araştırmalarda, çağın ve ortamın etkisi büyüktür. İnsanoğlu bulunduğu ortamlarda meydana gelen değişim ve gelişmelerden her zaman etkilenmiştir. Bu değişim ve etkileşimler; siyasi, içtimai ve kültürel boyutta kendini göstermektedir. Bundan dolayı şairimiz ve ele aldığımız bu seyahatnâme eseri için yazıldığı ortam ve çağ ile ilgili özet bir bilgi verilmesi önemlidir.

İbn Ma’sûm 1052/1642-1120/1708 yılları arasında yaşamış ve çeşitli ortamlarda 68 yıllık bir ömür sürmüştür.[67] Müellifin yaşadığı dönem; siyasi, içtimai ve kültürel yönden ele alınabilir.

1.1.1. Siyasi Hayat

İbn Ma’sûm dünya’ya geldiğinde Hicaz bölgesi Osmanlı Devleti yönetimi altındaydı. Bu dönemde birçok siyasi olaylar gerçekleşmiştir. Hicaz bölgesinde yaşanan siyasi olayların tarihi gelişimini incelediğimizde şu bilgiler karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı ordusu ile Memlûk ordusu arasında 922/1516 tarihinde Suriye bölgesi Halep şehrinin kuzeyinde yer alan Mercidabık’ta başlayan muharebeyi Osmanlı devleti

[67]Bkz. Abdulhuseyn Ahmed el-Emînî en-Necefî, **el-Gadîr fi’l-Kitab ve’s-Sunne ve’l-Edeb**, Tahran, 1976, XI, 344-349.

kazandı. Böylece muharebenin sonucunda Suriye, Lübnan ve Filistin Osmanlı topraklarına katıldı. Kuzey Suriye bütünüyle zapt edildi.[68]

Mercidabık Muharebesi'nden sonra Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim, ordusuyla birlikte Sina Çölü'nü 13 gün içinde (3 Ocak-16 Ocak) geçerek, Ridaniye'de Memlûk Ordusu ile karşılaştı. 923/1517 tarihinde Osmanlı ordusu Ridaniye Zaferini elde etti. Bu zaferle birlikte Memlûk Sultanlığı yıkıldı, Osmanlı Devleti Suriye bölgesinden sonra Mısır'a hâkim oldu. Böylece, halifelik Osmanlılara geçti. Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz'in ve Baharat yolunun tek hâkimi durumuna yükselerek, Kızıldeniz ve Hint Okyanusuna açıldı.[69]

923/1517 yılında Mısır Memlûklar devleti Osmanlılar eliyle ortadan kaldırılınca o sırada Mekke şerifi bulunan II. Berekât, oğlu II. Muhammed Ebû Numey'i Yavuz Sultan Selim'e, bağlılığını bildirmek ve bunun bir nişanesi olarak Mekke ve Medine'deki kutsal mekânların anahtarlarını ona teslim etmek üzere Kahire'ye gönderdi. Şerîf II. Berekât Mekke şerifliği makamını korumak ve Hicaz'daki konumunu güvenceye almak için bu davranışta bulundu. Böylece, Mısır'ın Osmanlı yönetimi altına girmesinden sonra Mekke ve Medine'yi içine alan Hicaz bölgesi de kendiliğinden Osmanlı devletinin eyaletlerinden biri haline gelmiştir. Ancak, Osmanlı devleti yönetim sistemini değiştirmemiştir. Bilakis, Hz. Hüseyin'in (r.a.) soyundan gelen Katâde ailesinin[70] yönetimi altında bıraktılar. Onlara saygı gösterdiler. Maddi ve manevi destekte bulundular. Bu sayede Katâde ailesi de Hicaz'ın yönetimi görevine devam etti. Mekke şerifliği makamını, bu ailenin ileri gelenleri tarihleri boyunca birbirlerinden devraldılar. Bu dönem, aile üyeleri arasındaki siyasi çekişmelerle geçmiştir. Öyle ki bunlardan birinin birkaç kere yönetimin başına geldiği ve tekrar uzaklaştırıldığı olmuştur. Cidde kenti de çoğunlukla Mısır'a bağlı kalmış ve buranın valisi de Mısır'dan tayin edilmiştir. Bu nedenle de çok yakın mesafede bulunan Mekke şerifi ile Cidde valisi arasında siyasi

[68]İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 11. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015, II, 284.
[69]Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, 288-291.
[70]598/1202 yılından itibaren Hicaz yönetimi ve Mekke şerifliği, Katâde ailesi tarafından yürütülmüştür. Bu aile Hz. Ali'nin (r.a.) oğlu Hz. Hüseyin'in (r.a.) soyundan gelmektedir. Bkz. Mahmud Şakir, **Hz. Âdem'den Bugüne İslam Tarihi**, Çev. Ferit Aydın, Kahraman Yay., İstanbul, 1993, 7, 205-221.

geçimsizlikler olmuştur. Hatta zaman zaman aralarında ikisinden birinin yönetimden uzaklaştırılması ile sonuçlanan kanlı çatışmalar cereyan etmiştir.[71]

Hicaz bölgesi kontrol altına girdikten kısa bir süre sonra Osmalı devletinin özellikle Avrupa'da büyük sorunlarla karşılaşması,[72] müslümanlara karşı komplo hazırlama fırsatlarını kollayan haçlıların besledikleri derin düşmanlık duygusu ve bu bölgenin merkezden uzak bulunması nedeniyle Katâde ailesi tamamen kendi başına kalmıştır. Arap yarımadasında birbirlerine karşı siyasi rekabet içinde bulunan yöneticiler ile Asır, Yemen, Necit ve diğer bölgeleri kontrolleri altında bulunduran ikinci derecedeki aileler arasında kavgalar, anlaşmazlıklar ve geçimsizlikler devam ediyordu. Osmanlı Devleti bu anlaşmazlıklara ve kavgalara pek büyük önem vermeden ya da siyasi ve idari mekanizmada herhangi bir ıslah ve düzenleme yoluna gitmeden buralarda meydana gelen sorunların çözümünü yine bölge halkına bırakmıştır.[73]

Sonuç olarak, Hicazın siyasi durumu kısaca tam bir kargaşa ve çekişme içindeydi. Şairimiz bu siyasi hayatın içinde bulunmamıştır. Çünkü küçük yaşta oradan ayrılarak Hindistan diyarlarına göç etmiştir. Hatta 48 yıllık bir ayrılıktan sonra Hindistan'dan öz vatanına dönüşünde hızlı bir yer değişikliği yapmak zorunda kalmıştır. Yani, uygun ortam bulamadığından bu beldelerde (Mekke-Medine) fazla kalmamıştır. Böylece, Hicazdan ayrılmıştır. Önce Irak sonra İran bölgesine gitmiştir.[74]

Hicazdan sonra Hindistan'daki siyasi durumu incelediğimizde şu bilgilere ulaşmaktayız. Burada da kargaşa ve karışık durumlar hâkimdir. Bunun nedeni ülkenin coğrafi büyüklüğüdür. Ayrıca, eyaletlerin çokluğu ve yönetimdeki değişimlerin sıklığı

[71]Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, 291.
[72]Abdulazîz Muhammed eş-Şennâvî, **ed-Devletu'l-'Usmâniyye Devletun İslâmiyyetun Mufterâ Aleyhâ**, Matba'atu Câmi'atu'l-Kâhire, Kâhire, 1980, I, 28.
[73]Şakir, **Hz. Âdem'den Bugüne İslam Tarihi**, s. 210.
[74]Abdulhuseyin Ahmed el-Emini en-Necefî, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, Tahran, 1976, XI, 349.

da buna neden olmaktadır. Bu tür karışıklıklar farklı dillerin bulunuşu, ırk ve inançların çokluğu nedeniyle normal karşılanabilir.[75]

Hindistan hicri XI. yüzyılın başlangıcından XII. yüzyıla kadar Moğol Sultanlarının hâkimiyeti altında kaldı. Bu sultanlar Timurlenk (ö. 807/1405) neslinden gelen bir ailedir. Şairimizin Hindistan'a gelmesi bu hâkimiyet dönemine denk gelmiştir. Şah Cihan olarak bilinen Bâbür devleti hükümdarı Sultan Muhammed bin Cihângîr (ö. 1076/1666) Hindistan bölgesinde Agra'yı başkent yaptı. Fakat yakalandığı hastalık onu ülke idaresinden alıkoydu. İktidarı oğlu Evrengzib Âlemgîr[76] ismiyle meşhur Sultan Muhyiddin Muhammed (ö. 1119/1707) 1068 (1657) yılında ele aldı. Ancak iktidara bir yıl sonra oturabildi. Bu bir yıllık süre kardeşleri arasındaki çekişme ile geçti. İktidara geldiğinde ülkede tam bir siyasi kargaşa hâkimdi. Hindistan'daki Marahite ve sih çeteleri ülkeyi yağmalıyordu. Portekiz korsanları doğu-kuzey sahilleri için tehlike oluşturuyordu. Devletin batı-kuzey topraklarını Afgan kabileler tehdit ediyordu.[77]

Evrengzib önce iç düzensizlikleri gidermeye çalıştı. Orduyu müslüman olmayan komutanlardan ayıkladı. İktidara karşı çıkanlarla mücadele etti. Sonra ülkenin dış durumuna yöneldi. Fetihlerde bulundu. Döneminde ülke sınırları çok geniş bir alana ulaştı. Güney Hindistan'da yer alan Dekken bölgesine hâkim oldu. Bu bölgede iki emirlik bulunmaktadır. Biri Haydarâbâd'ın batısında bulunan Bîcâbûr şehri diğeri de Haydarâbâd[78] şehridir. Bîcâbûr'da Adilşâhiler[79] devleti bulunmaktaydı. Haydarâbâd

[75]Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, II, 190.
[76]Pâdişâh-ı Gāzî Âlemgîr Ebu'l-Muzaffer Muhammed Muhyiddîn Evrengzîb. Bâbür devleti hükümdarıdır. "Evreng" kelimesi taş veya arş anlamına gelmektedir. "Zib" kelimesi de süs anlamındadır. "Âlemgîr" kelimesi ise cihana hüküm eden anlamındadır. Bkz. K. A. Nizami, "Evrengzib", **DİA.**, TDV Yay., İstanbul, 1995, XI, 537-539.
[77]Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, II, 190.
[78]Kutubşâhîler devletinin merkezi olan Golkonda'nın (Gûlkünde) yaklaşık 11 km. güneydoğusundadır. Şehrin kuruluş sebebi Golkonda'da yaşanan nüfus artışı ve susuzluk problemidir. Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, III, 146-148.
[79]Hindistan'ın güneybatısındaki Bîcâpûr bölgesinde hüküm süren bir Türk hânedanıdır (894/1489-1097/1686). Behmenî Devleti'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan beş müslüman devletten biridir. Bayur, **Hindistan Tarihi**, I, 437.

emirliği ise Kutubşâhîler[80] devleti hükmü altındaydı. Bu emirliğin sultanı Abdullah b. Muhammed Kutubşâh'tır (ö. 1083/1672). 1035/1625 yılında iktidara gelmiştir. Bu emirlik Şii mezhebini benimsiyordu. Safevi devletinin beşinci hükümdarı olan Şah Abbas Sultan'a (ö. 1038/1629) bağlıydı.[81] Müellifin babası bu sultanın vezirliğini yaptığı zaman İbn Ma'sûm bu sultanın koruması altında kaldı. Şairimizin Hindistan'daki hayatı iki aşamalıdır. Birinci aşama Haydarâbâd hayatı, ikincisi de değişen şartlardan dolayı sığınmak zorunda kaldığı Burhanpur şehrindeki hayatıdır. Bu bölge Evrengzib yönetimi altında bulunmaktadır. Müellif buraya geldiğinde birtakım komutanlık mevkilerinde görevlendirilmiştir.[82]

İbn Ma'sûm, Hicaz ve Hindistan hayatından sonra İran bölgesine yönelmiştir. Ülkedeki siyasi hayat incelendiğinde Hindistan'dan farklı bir durum söz konusu değildir. İran Safevilerin yönetimi altındadır. İsmini Erdebildeki Safeviyye tarikatının kurucusu Şeyh Safiyuddin'den alan Safevi Devleti, XVI. yüzyılın başında Rumlu, Şamlu, Tekelü, Ustacalu, Dulkadirli, Afşar, Kaçar, Bayburtlu ve Varsak gibi ekseriyeti Anadolu'dan İran'a giden Türk oymaklarının desteği ile Şah İsmail (930/1524) tarafından kurulmuştur. İbn Ma'sûm 1117/1705 yılında İran'a geldiği zaman iktidarda Şah Sultan Hüseyin es-Safevi[83] (ö. 1139/1726) bulunmaktadır. Bu dönemde ülke kargaşa ve istikrarsız bir yönetim ile karşı karşıya kalmıştır. Sonuç olarak, ülkedeki Afgan kabileler güçlenip bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Böylece, 1105/1694 yılında yönetime gelen Şah Hüseyin 1135/1722 yılında yönetimden azledilmiştir.[84]

---

[80]Hindistan'da Doğu Dekken bölgesinde hüküm süren bir Türk hânedanıdır (918/1512-1098/1687). Behmenî Devleti'nin yıkılmasıyla kurulan beş müslüman devletten biridir. Hânedanın kurucusu olan Sultan Kulı 1496'da Kutbu'l mülk unvanını almıştır. Hindistan'ın en meşhur şehirlerinden olan Golkonda'yı ele geçirerek başkent yapmıştır. Devlet yönetimi Muhammed Kuli'den sonra Muhammed Kutub Şah ile devam etmiştir. Bkz. Bayur, **Hindistan Tarihi**, I, 437-438.

[81]Bayur, **Hindistan Tarihi**, I, 437-438.

[82]en-Necefî, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, XI, 349.

[83]Hüseyin Mirza veya Şah Sultan Hüseyin, 1105/1694-1134/1722 yılları arasında İran şahı ve Safevi hanedanının son hükümdarıdır. Bkz. Ahmet Taşağıl, "Hüseyin Mirza", **DİA**, TDV Yay., İstanbul, 1999, XIX, 1-2.

[84]Tufan Gündüz, "Safevîler", **DİA**., TDV Yay., İstanbul, 2008, XXXV, 457-459.

1.1.2. İçtimai Hayat

Hicaz toplumu karışık bir toplumdu. Diğer toplumlarda olduğu gibi bazen uyum içinde bazen de birbirinden üstünlük içinde bir hayat tarzı hâkimdi. Toplumun hayat yapısı özellikle Mekke'de bedeviliğe daha yakındı. Medine halkında daha medeni bir hal hâkimdi. Cidde ise coğrafi yapısından dolayı daha toplumsal bir uyum gösteriyordu. Taif şehri ise emirler ve Mekke-Medine şeriflerinin yazlığı idi. Orada çeşitli malların bulunduğu pazarlar ve zengin bahçeler mevcuttu. Hicaz bölgesinde egemen olan siyasi kargaşalar içtimai hayata da yansımıştır. İçtimai hayatı en çok etkileyen husus toplum unsurlarının birbiriyle bağdaşmamasıdır. Hicri IV. asırdan itibaren Hicaz, farklı ırk ve milletlerin akımına uğramıştır. Bu akımlar özellikle hicri X. ve XI. yüzyıllarda artış göstermiştir.[85]

Bu beşeri karışımlar içtimai hayatta bazı olumsuz davranışların varlığına neden olmuştur. Topluma bazı adetlerin yerleşmesi bu karışımın bir sonucudur. Hatta bazı tahrifler ve inanca aykırı hurafeler de gündeme gelmiştir. Örneğin, sihir'in yaygınlaşması, belirli zamanlarda kabir ziyareti ve adak adama, uydurmalara dayanan tasavvufi faaliyetler çoğalmıştır. Özellikle Hicazın Medine sakinleri arasında Acemleri taklit etme hali yaygınlaşmıştır. Bunun olumsuz etkilerinden biri olan helal-haram sınırları tanımama hareketleri de baş göstermiştir. Böylece, ahlâki bozulma kendini her hususda göstermeye başlamıştır. Örneğin eğlence, arsızlık, içki âlemi gibi. Bu da yerel halk ve göç edenler arasında içtimai bir çatışmaya neden olmuştur. Hicazda önde gelenleri oluşturan vezirler, komutanlar ve bazı şairler toplumun menfaatlerinden geri durdular. Güvenlik zayıfladı. Kargaşa kendini gösterdi. Askerler arasında rüşvet başladı. İçtimai hayatta panik ve korku hâkim oldu. Hırsızlık ve yağmalama arttı. Kutsal mekânlar bakımsız kaldı. İçtimai hayatın bu sıkıntılarından dolayı iktisadi denge de bozuldu. Zengin ve fakir tabakalar arasında büyük bir açık oluştu. Fakir tabaka toplumun büyük bir çoğunluğunu oluşturdu. Meydana gelen doğal afetler de (sel,

[85]Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, Ankara, 1984, s. 13-18.

kuraklık gibi) bu tabakanın sıkıntılarını arttırdı. Bunlar Hicaz toplumunun sıkıntılı yönleridir.[86]

Bunun yanında Hicaz bölgesi toplumu aydınlatan yönlerden mahrum değildi. Âlimler ve takvalı imamlar sünnet ve kitap üzere din bilincini yaydılar. Abdurrahman el-Mürşidî (ö. 1037/1627) ve kardeşi Ahmed el-Mürşidi (ö. 1047/1637), Taceddin el-Malikî (ö. 1066/1656), Hafifeddin el-ʿOmeri (ö. 1067/1657) ve Muhammed Mekkî el-Medenî (ö. 1074/1663) bunlara örnek verilebilir.[87] Yine toplumda adaletli hâkimler bulunuyordu. Örneğin, eş-Şerîf Hasan İbn Ebû Numey (ö. 1010/1601), eş-Şerîf Mesûd İbn İdris (ö. 1040/1630) ve eş-Şerîf Zeyd İbn Muhsin (ö. 1077/1666) bunlar arasında sayılabilir.[88]

Hindistan'daki içtimai hayatı incelediğimizde Hicaz toplumuna göre toplum hayatında tabakalar arasında daha net bir uyumsuzluk görülmektedir. Hindistan'da toplum unsurları daha karmaşık bir haldeydi. Çünkü toplum ırk ve cemaatlerden oluşmaktaydı. Bu ırk ve cemaatlerin dil ve kültürleri de farklıydı. Bu farklılıklar, toplumda çekişme ve çatışmalara neden olmuştur. Evrengzib zamanında toplum tabakaları arasında yakınlaşma çabaları oldu. Fakat ülkenin yapısı bu çabaya cevap vermedi. Çünkü ülke bir kargaşa içindeydi. Halk zulüm ve kahra maruz kalmıştı. Vergiler artmış ve zirai mallar da bundan muaf olmamıştı. Evrengzib başa geldiğinde birçok uygulamayı kaldırdı. Örneğin, nevruz kutlamalarını, sultanlar huzurunda secde etmeyi, krallar huzurunda hediye sunmayı ve kilise, tapınak ve bazı kabirleri ziyaret etmeyi kaldırdı. İslami kural ve kaideleri uygulamaya aldı. Kumarı yasakladı. Eğlence evlerini kapattı. Ülkede güvenliği sağlamaya çaba gösterdi. Mali gelir ve giderler düzenlendi. Evrengzib, diğer bölgelere valiler atamıştır. Sultan ile halk arasındaki engelleri kaldırmıştır. Böylece, halk şikâyetlerini rahatlıkla iletebiliyordu.[89] Yetim ve

[86]Bkz. Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s. 62-63.
[87]Muhammed Emîn el-Muhibbî, **Hulâsatu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer**, 3. bas., Beyrut, 1988, I, 19; II, 126; IV, 258.
[88]el-Muhibbî, **Hulâsatu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer**, II, 176; IV, 361.
[89]Bayur, **Hindistan Tarihi**, II, 238-239.

huzur evleri inşa etti. Mescit, köprü, cadde ve yollar için büyük paralar harcadı. İmam ve müezzinler için maaş tahsis etti. Çok sayıda medrese inşa etti.[90]

İran'daki içtimai hayatı incelediğimizde Hint toplumundan farklı bir durum yoktu. Ancak, toplumsal uyum daha iyiydi. Fakat toplum dini inanç ve ırk yönüyle karışıktı. Müslümanlar Safevi devletinin başındaki iktidar aileyi temsil etmekteydi. Bu devlet aslında Türk unsurlarına dayanmaktadır. Toplum yerel halk, Kürt ve Arap kabilelerden oluşmaktadır. Gayr-ı Müslimleri de Çerkez, Ermeni ve Yahudi taifeler temsil etmektedir. Devletin resmi mezhebi ise Şii mezhebidir. Safevîler devrinde İran'da Şiîliğin resmî mezhep haline gelmesi ve Safevîler'in bu mezhebi yayma gayreti ülkenin eğitim ve öğretim hayatında büyük bir dönüşüme yol açmıştır. Toplum iki tabakaya ayrılmaktadır. Birinci tabaka, iktidar aile, vezirler, komutanlar ve devletin üst görevlileridir. Bunlar özel imtiyaza sahiptir. İkinci tabaka ise halkın diğer fertlerini (tüccarlar, çiftçiler gibi) temsil etmektedir. Bu tabaka maişette birinci tabakaya ulaşmasa da fakirliği yaşamıyorlardı. İçtimai durumları bolluğa daha yakındı. Şah Hüseyin döneminde devlette dağılmalar oldu. Bu durum da içtimai hayata yansıdı. Devlet'in vezirleri ve köşk memurları keyfe ve eğlenceye yöneldi. Komplolar arttı. Rüşvet yayıldı. Kötü alışkanlıklar baş gösterdi. Tasavvufi batıl hurafeler yayıldı. Bu durum batıl inançlara neden oluyordu. İran böyle kargaşalar içindeydi.[91]

1.1.3. Kültürel Hayat

Hicri XI. yüzyılda Hicaz'da siyasi hayat kargaşa ile dolu olmasına rağmen kültürel hayat tam bunun tersidir. Beşerî ırkların karışımı ve yaşanan kargaşalar kültürel hareketlilik ve çeşitliği zenginleştirmede büyük bir katkı sağlamıştır. Ulema ve ediplerin sayısı arttı. Bu da ilmi ve kültürel hayat için büyük bir kazanç sağladı. Yerel âlimler gelen âlimlerin bir nevi öğrencisi oldu. Bu bölgeye yerleşen ulema ve edipler tüm birikimlerini öğrencilerine aktarmaya çalıştılar. Böylece, ilim ve tahsil hayatının

[90]Bayur, **Hindistan Tarihi**, II, 508.
[91]Bkz. İsmail Safa Üstün, "İran", **DİA,** TDV Yay., İstanbul, 2000, XXII, 427-429; Tufan Gündüz, "Safevîler", **DİA**., TDV Yay., İstanbul, 2008, XXXV, 457-459.

yaygınlaşması bu şekilde oldu. Artık öğrenme halkaları oluşmaya başladı. Mekke-Medine okullarında bu halkalar revaç buldu. Gelen âlimler de öğretme şerefine nail olmak için istekli oldular. Kültürel hayat ile ilgili en önemli husus bol miktarda çeşitli eserlerin yazılması olmuştur. Bu asırda da özellikle seyahat kitapları öne çıkan kültür örneklerini temsil etmektedir. Hicazda emirler ve toplumun önde gelenleri kültürel hayatın gelişmesine katkı sağlamıştır. Hatta bazıları edebi kültüre sahipti ve şiirden zevk duymaktaydı. Şairlerin hislerini anlayabiliyorlardı. Bundan dolayı âlimlere iltifat ettiler. İlim ve tahsil yollarını kolaylaştırdılar. Edip ve şairleri kendilerine yakın tuttular. Bu da kültür hayatında canlılığa neden olmuştur. Hicazda genelde kültür dili fusha idi. Yazı dilinde belağat hâkimdi. Seci, cinas ve tevriye gibi söz sanatları kullanıldı. Şiir konuları geleneksel konular üzere devam etti. Şairlerin üslubunda yenilikler yoktu. Hicaz'da kültürün yapısı Arap ve İslam kültürünün dışına çıkmadı. Tıp ve spor ilimleri alanında çok az çalışmalar bulunmaktadır. Felsefe ve mantık ilmine önem verilmediği görülmektedir.[92]

Hindistan'daki kültürel hayat, Sultan Evrengzib döneminde altın çağını yaşıyordu. Evrengzib, hayatının çoğunu savaş meydanlarında geçirmesine rağmen ilim ve âlimlerden habersiz kalmadı. Şer'i ve edebi ilimlere karşı ilgi duydu. Dört dili iyi derecede biliyor ve yazıyordu. Bir grup âlime fıkıh ile ilgili bir ansiklopedi hazırlamaları görevini verdi. Âlimleri bir çatı altında topladı ve teşvikte bulundu. Çoğunu da devlet memuru yaptı. Bazıları için sadece ilimle meşgul olmaları adına bir köy tahsis etti. Böylece, ilim halkalarında artış oldu. Kütüphanelere önem verdi. O dönemde kurulan Bankipûr[93] en zengin ve nadir kitapların toplandığı birinci kütüphanelerden sayılmaktadır. Ayrıca Haydarâbâd'ta Asifiye Kütüphanesi (Devlet Merkez Kütüphanesi) bulunmaktadır. Kültürel hayatın göstergelerinden biri de âlimlerin ve yazılı eserlerin çokluğudur. Sultan Evrengzib'in sarayında seçkin âlimler ve şairler bulunuyordu. Buna

[92]Bkz Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s. 62-63.
[93]Bankipûr; çok nâdir Arapça, Farsça ve Urduca yazma koleksiyonlara sahip bir kütüphanedir. Kütüphane The Patna Oriental Public Library veya Khuda Bakhsh Oriental Public Library adlarıyla bilinmektedir. Bkz. Rıza Kurtuluş, "Bankipûr", **DİA**., TDV Yay., İstanbul, 1992, V, 60.

en güzel örnek olarak Hâfî Hân Muhammed Hâşim Nizâmulmulkî[94] (ö. 1135/1722'den sonra) verilebilir.[95]

İran'daki kültürel hayat incelendiğinde, Şah Hüseyin döneminde kültüre pek önem verilmediği görülmektedir. Ayrıca, diğer aktivitelere (inşaat, ticaret gibi) fazla önem verilmesi kültürel hayatta durgunluğa neden olmuştur. Yöneticiler de kültüre yeterince ilgi duymamışlardır. Devlet Şia mezhebini resmi mezhep olarak kabul ettiğinden bu mezhep kültürel aktivitenin zayıflamasında da etken olmuştur. Şiîlik devletin resmî mezhebi olduğu için edebiyat alanında yapılan çalışmalar daha çok Şiîliği yayma yolunda bir gelişme göstermiştir. O zamana kadar Arapça yazılan dinî eserler Farsça yazılmaya başlamıştır. Ülke kültürel olarak diğer İslami ülkelerden ayrı tutulmuştur. Âlimlerin içtihatları, ele aldıkları konular ve yazdıkları dini eserler bu mezhep üzerinde yoğunlaşmıştır. Şair ve ediplerin eserleri de sufi şiirler ve evliyaları övmeye odaklaşmıştır. Bu kültürel zayıflığa rağmen kültürel hayatta görülen en büyük hareketlilik komşu ülkelere Farsça'nın girmesi olmuştur. Bunun nedeni de teşvik ve önemden dolayı âlim ve ediplerin Hindistan'a göç etmeyi tercih etmesi sayılabilir. Bâbür devletinin saraydaki resmî dili Farsça olduğu için hükümdarların teşvikiyle telif edilen tarih, sözlük ve edebiyatla ilgili eserlerin yanı sıra birçok Hintçe kitap da Farsça'ya çevrilmiştir. Dinî ilimlere değer veren Evrengzîb'in "Rukaʿât-ı Âlemgîr" adını taşıyan mektupları Farsça'nın güzel örneklerini teşkil etmektedir.[96]

[94]Muntehabu'l-lubâb adlı eseriyle meşhur olan tarihçi ve devlet adamıdır. Bkz. Enver Konukçu, "Hâfî Hân", **DİA**., TDV Yay., İstanbul, 1997, XV, 111.
[95]Bayur, **Hindistan Tarihi**, II, 509-534.
[96]Hamid Algar, "İran: Kültür ve Medeniyet", **DİA,** TDV Yay., İstanbul, 2000, XXII, 409; Tahsin Yazıcı, "İran: Dil ve Lehçe", **DİA**, TDV Yay., İstanbul, 2000, XXII, 413-414; A. Naci Tokmak, "İran: Edebiyat", **DİA,** TDV Yay., İstanbul, 2000, XXII, 416-424.

1.2. İBN MA‘SÛM’UN HAYATI

1.2.1. Adı ve Nesebi

Kaynaklar müellifin adını farklı şekillerde vermektedir. Bazı kaynaklar ve müellife ait tahkikli eserlerde müellifin adı “Seyit Alî Hân el-Medeni”[97] olarak geçmektedir. Bazı şii edipler “Seyit Alî Hân el-Medeni eş-Şirâzi”[98] ismini kullanmaktadır. Bazı tahkikli kaynaklarda ise “Seyit Alî Sadruddîn b. Ma‘sûm el-Medeni”[99] ve “Alî Sadruddîn el-Medeni b. Ahmed Nizâmuddîn el-Hasanî el-Hüseynî”[100] şeklinde nesebi bir isim tanımlanmaktadır.

İbn Ma‘sûm, *Riyâżü’s-sâlikîn* adlı eserinin mukaddimesi ve *Sulvetu’l-garîb ve usvetu’l-erîb* eserinde soyunun Hz. Hüseyin’in torunu Zeyd b. Ali Zeynelâbidîn’e ulaştığını söylemektedir. Müellif, eserlerinde nesebini belirtmekle birlikte nesebi ile ilgili övgülerini de[101] dile getirmektedir. Ayrıca, babasını şiirlerde öven şairler[102] neseblerine işaret etmişlerdir.

Müellif, *Sulvetu’l-garîb ve usvetu’l-erîb* eserinde nesebi ile ilgili olarak tam ve açık bilgi vermekte ve başta kendisi olmak üzere şu şekilde bir soy silsilesi sıralamaktadır:[103]

“Ben, Ali İbn Ahmed (Nizâmuddîn), İbn Muhammed Ma‘sûm İbn Ahmed (Nizâmuddîn), İbn İbrahim İbn Selamullah İbn Mesud (İmaduddin), İbn Muhammed (Sadruddîn), İbn Mansur (Gıyasuddin), İbn Muhammed (Sadruddîn), İbn İbrahim (Şereful mille), İbn Muhammed (Sadruddin), İbn İshak (İzzeddin), İbn Ali (Diyauddin),

---

[97]en-Necefî, **el-Gadîr fi’l-Kitab ve’s-Sunne ve’l-Edeb**, IX, 344; İbn Ma‘sûm, **ed-Derecâtu’r-refî’a fî tabakâti’l-imâmiyye mine’ş-şî’a**, Muessesetu’l-Vefâ, Beyrut, 1983, s. 9.
[98]İbn Ma‘sûm, **el-Kelimu’t-tayyib ve’l-gaysu’s-sayyib**, Thk.: Kasım Hüseyn Avad, 2013, s. 2.
[99]İbn Ma‘sûm, **Envâru’r-rebî‘ fî envâ‘i’l-bedî‘**, Thk.: Şâkir Hâdî Şukr, Matbaatu’n-Numân, Bağdat, 1968, I, 2.
[100]İbn Ma‘sûm, **Sulâfetu’l-‘asr fî mehâsini’ş-şu’arâ’ bi-kulli Mısr**, Tahran, 1960, s. 2.
[101]Bkz. İbn Ma‘sûm, **Rıhletu İbn Ma‘sûm el-Medeni**, Thk.: Şakir Hadi Şukr, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1988, s. 36; İbn Ma‘sûm, **Dîvân İbn Ma‘sûm**, s. 53, 139, 487.
[102]Bkz. İbn Ma‘sûm, **Sulâfetu’l-‘asr fî mehâsini’ş-şu’arâ’ bi-kulli Mısr**, s. 31, 34, 182,183, 198.
[103]İbn Ma‘sûm, **Rıhletu İbn Ma‘sûm el-Medeni**, s. 84-85.

İbn Arapşah (Fahreddin), İbn el-Emir (İzzeddin ebil Mekarim), İbn el-Emir (Hatiruddin), İbn el-Hasan (Şerefeddin Ebu Ali), İbn el-Hüseyin (Ebu Câfer el-Azizi), İbn Ali (Ebu Said en-Nusaybini), İbn Zeyd (el-Aşem Ebu İbrahim), İbn Ali (Ebu Şuca ez-Zahid), İbn Muhammed (Ebu Câfer), İbn Ali (Ebu el-Hüseyin), İbn Câfer (Ebu Abdullah), İbn Ahmed (Nusayruddin es-Sıkkın en-Nakib), İbn Cafer (Ebu Abdullah eş-Şair), İbn Muhammed (Ebu Câfer), İbn Muhammed İbn Zeyd (eş-Şehid), İbn Ali (Zeynelabidin), İbn el-Hüseyin (Ebu Abdullah Seyyid eş-Şuheda), İbn Emîrü'l-mü'minîn (Ali İbn Ebu Talib)".

Müellifimiz, nesebi ile ilgili şu bilgileri de vermektedir: "İran'ın Şiraz bölgesine ilk giden dedelerimizden Ali Ebu Said el-Nusaybini'dir. Şiraz'dan Mekke'ye ilk giden ise es-Seyit Muhammed Ma'sûm'dur.[104] Babam çok defa Seyit Ali el-Hammânî'nin (ö. 260/874) dedelerimizden olduğunu söylüyordu. Hammân, Temmim'de bir kabiledir. Basra'dan Küfe'ye göç ettikleri belirtilmektedir. Göç ettikleri mahalle onlara nispet edilmiştir. Bu zat; şair, müftü, müderris ve nesep âlimi bir kişiydi. Şiirde çok meşhur olmuştur".[105]

1.2.2. Lakabı ve Künyesi

İbn Ma'sûm birden fazla lakap ile tanındı. Bunlardan biri "Sadruddin" lakabıdır. Bu lakap üç dedesinin ismidir. İsminden önce bu lakabı kullanmıştır. Yine "Ali Han"[106] ile tanınmaktadır. Bu lakap, müellif Hindistan'da iken Bâbür Hükümdarı Evrengzîb (ö. 1119/1707) tarafından ona verilmiştir.

İbn Ma'sûm, doğduğu yere izafeten en ünlü lakabı olan "el-Medeni" olarak da vasıflandırılmıştır. Bu lakabı çok önemsemiş ve *Riyâdu's-sâlikîn* adlı kitabında saygın

[104]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 85.
[105]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 88.
[106]en-Necefî, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, XI, 349.

bir biçimde kullanmıştır. İbn Ma‘sûm’un on altı atası Şiraz'da yaşadığından, “Şirazi” olarak da bilinmektedir.[107]

Künyesi İbn Ma‘sûm’dur. Bu künye babası tarafından ilk dedesinin ismidir. Bu dedesi İran’ın Şiraz şehrinden Mekke’ye ilk göç edenlerden biridir. İbn Ma‘sûm daha çok bu künye ile meşhur olmuştur.[108]

1.2.3. Ailesi

İbn Ma’sûm aslen Şîrazlı olan ve Medine’ye yerleşen bir aileye mensuptur. Ailesi ilim, irfan ve edep ile tanınmaktadır.[109] İbn Ma‘sûm hem baba hem de anne tarafından asil bir soydan gelmektedir.[110] Soyu baba tarafından kelâm, felsefe, mantık, matematik ve astronomi âlimi Mîr Gıyâseddin Mansûr[111] ile (ö. 949/1542) filozof Sadreddîn-i Şîrâzî’ye[112] (ö. 1050/1641) ulaşır. Annesi Şeyh Muhammed İbn Ahmed el-Menûfî’nin[113] (ö. 1044/1612) kızıdır. Dayısı Abdulcevad el-Menûfî[114] (ö.1068/1657) Mekke’nin edip ve âlimlerinden biridir. İbn Ma‘sûm beşikte iken annesini kaybetti. İki yaşında iken babası bir görev nedeniyle Hindistan’a gitti. Bunlardan dolayı, İbn Ma‘sûm 14 yaşına kadar halasının yanında kaldı. Kaynaklar İbn Ma‘sûm’un aile fertleri ile olan bağları hakkında bilgi vermemektedir. Kasidelerinden kendisi ve babası arasında sağlam bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. Yine yazdığı eser ve kasidelerden Ye’lâ Muhammed Yahyâ[115] (ö.1092/1681) isminde bir erkek bir de yazdığı mersiyeden[116] kız kardeşi

---

[107]en-Necefî, **el-Gadîr fi’l-Kitab ve’s-Sunne ve’l-Edeb**, XI, 346.
[108]Bkz. en-Necefî, **el-Gadîr fi’l-Kitab ve’s-Sunne ve’l-Edeb**, XI, 349-352.
[109]İbn Ma‘sûm, **Sulâfetu’l-‘asr fî mehâsini’ş-şu’arâ’ bi-kulli Mısr**, s. 10.
[110]el-Muhibbî, **Nefhatu’r-Reyhâne ve Raşhatu Tılai’l-Hâne**, Thk., Muhammed Abdulfettâh el-Hulu, 1.bas., Mısır, 1968, IV, 172.
[111]Mîr Gıyâseddîn Mansûr b. Mîr Sadriddîn Muhammed ed-Deştekî eş-Şîrâzî. İranlı ilim ve fikir adamıdır. Ahmed el-Kummî, **Hulâsatü't-tevârîh**, nşr. İhsan Işrâkî, Tahran, 1940, I, 296.
[112]Molla Sadruddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ Kavâmî Şîrâzî. Filozof ve âlim bir kişidir. Bkz. Hilmi Ziya Ülken, **İslam Felsefesi**, Doğu Batı Yayınlan, İstanbul, 2015, s. 282-283.
[113]Hicaz’da şafilerin imamıdır. Dimeşk’te vefat etmiştir. Bkz. el-Muhibbî, **Hulâsatu’l-Eser fî A‘yâni’l-Karni’l-Hâdî Aşer**, III, 359; İbn Ma‘sûm, **Sulâfetu’l-‘asr fî mehâsini’ş-şu’arâ’ bi-kulli Mısr**, s. 124.
[114]el-Muhibbî, **Hulâsatu’l-Eser fî A‘yâni’l-Karni’l-Hâdî Aşer**, II, 303.
[115]Babası ile birlikte Hindistan’a göç etmiş ve orada vefat etmiştir. Yaşca İbn Ma‘sûm’dan büyüktür. Şiir ve edebiyatla meşgul olmuştur. Kendisi ve İbn Ma‘sûm arasında şiir söyleşileri olmuştur. El yazması bir divanı vardır. Bu eserin bir nüshası Bağdat Şeyh Hallani kütüphanesinde bulunmaktadır. Bkz. el-Muhibbî, **Nefhatu’r-Reyhâne**, IV, 196; Ağa Büzürg Tehrânî, **ez-Zerîa ilâ tesânîfi’ş-Şîa**, Dâru’l-edvâ, Beyrut 1983, IX, 1308.

olduğu anlaşılmaktadır. Müellifin biyografisini yazan kaynaklar İbn Ma‘sûm’un evliliği ve çocukları ile ilgili bilgilere yer vermemiştir. Sadece müellifin genç yaşta vefat eden İbrahim (ö. 1101/1689) ismindeki bir çocuk için yazdığı mersiyeden[117] bu kişinin onun çocuğu olabileceği bilgisi çıkarılmaktadır.[118]

1.2.4. Doğumu ve Yetişmesi

İbn Ma‘sûm hicri 15 Cemâziyelevvel 1052’de (11 Ağustos 1642) Medine’de doğdu.[119] Biyografisini yazanların hepsi bu konuda görüş birliğine varmıştır. Mekke’de doğduğunu söyleyenler varsa da bu anlaşmazlığı; İbn Ma‘sûm, divanındaki bazı şiirlerde Hz. Peygamberi överken doğum yerinin Medine olduğunu belirterek ortadan kaldırmaktadır. Aşağıdaki şiir[120] buna örnek olarak verilmektedir.

وبَـــــــوِّئَنِّي طَيِّبَـــــــةً موطنـــــــاً فَإِنَّهَـــــــا لي ســـــــابقاً مَولـــــــدُ

“Beni güzel vatana (Medine) geri döndür. Muhakkak o doğduğum yerdir”

Müellif küçüklüğünde ailesiyle birlikte Mekke’ye taşınmıştır. Müellifin biyografisini yazan *el-Gadîr* ve *Hulâsatu’l-eser* gibi kaynaklar Mekke yılları ile ilgili bilgiler vermemektedir. Dolayısıyla İbn Ma‘sûm’un bu yılları gizemlidir. Bu nedenle müellifin kaleme aldığı eserlerden bazı çıkarımlar yapılabilir. Müellifin eserlerinde geçen bazı işaretler ve deliller kullanarak bu dönem için ilk tasavvurumuz annesinin vefatıyla anne sevgisinden mahrum kalmasıdır. Yine babasının uzak diyarlarda olması nedeniyle babasının koruması altında kalmamıştır. Böylece, İbn Ma‘sûm halası ve

---

[116]Bkz. İbn Ma‘sûm**, Dîvân İbn Ma‘sûm**, Thk.: Şâkir Hâdî Şukr, 1. bas., Beyrut, 1988, s. 297.
[117]Bkz. İbn Ma‘sûm**, Dîvân İbn Ma‘sûm**, s. 477.
[118]el-Muhibbî, **Hulâsatu’l-Eser fî A‘yâni’l-Karni’l-Hâdî Aşer**, II, 303; el-Muhibbî, **Nefhatu’r-Reyhâne,** IV, 174.
[119]en-Necefî, **el-Gadîr fi’l-Kitab ve’s-Sunne ve’l-Edeb**, XI, 349; İsmail Paşa el-Bağdâdî, **Hediyyetu’l-‘Arifîn Esmâu’l-Muellifîn ve Âsâru’l-Musannifîn min Keşfi’z-Zunûn**, Beyrut, 1982, I, 763; Muhsin el-Emin, **A‘yânü’ş-Şî‘a**, Thk.: Hasan el-Emin, Dâru’t-teâruf, 5. bas., Beyrut, 1983, XIV, 38.
[120]İbn Ma‘sûm**, Dîvân İbn Ma‘sûm**, s. 137.

dayılarının kucağına bırakılmıştır.[121] Babası müellifin doğumundan iki yıl sonra 1054/1644 yılında Hindistan Haydarâbâd Sultanı Abdullah Kutubşah'ın onu resmi bir göreve çağırmasıyla göç etmiştir.[122]

Müellifin babası Sultan Abdullah Kutubşah'ın hizmetinde Nâibü's-Saltana (sultan vekili) olarak göreve başlayınca İbn Ma'sûm Mekke'de kalarak tahsiline devam etmiştir. On iki yıl sonra 1066'da (1656) Haydarâbâd sultanının gönderdiği bir heyet eşliğinde Haydarâbâd'a gitmek üzere yolculuğa çıkmıştır. Müellif bu göç seyahatini "*Sulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb"* adlı eserinde kaleme almıştır. İbn Ma'sûm birbuçuk yıldan fazla süren bu uzun seyahatin sonunda 1068/1657 yılında Hindistan'a ulaşmıştır. Burada bulunduğu yıllarda ise ilmî faaliyetlerini sürdürmüştür.

Müellif babasının koruması altında yetişmiş ve devletin önemli kademelerinde görevler almıştır. Ömrünün 18 yılı Haydarâbâd şehrinde geçmiştir. Sultan Abdullah Kutubşah'ın ölümünün ardından hükümdar olan vezir Mirza Ebu'l-Hasan, İbn Ma'sûm'u ve babası Nizâmeddin Ahmed'i hapse attırdı. Babasının 1086 (1675) yılında hapishanede ölmesinden sonra kendisinin de öldürüleceğini öğrenince hapisten kaçtı. Hindistan'ın Madhya Pradesh eyaletinde yer alan Burhânpûr şehrine gidip Bâbür Hükümdarı Sultan Evrengzîb'e sığındı. Sultan onu iyi bir şekilde karşılamıştır. Böylece hayatının en parlak yıllarını onun koruması altında geçirmiştir. Evrengzîb (ö. 1118/1706) ona "*Seyit Ali Han*" unvanını vererek 1300 atlıdan oluşan askerî birliğine reis tayin etti. Ahmednagar şehrine gittiğinde kendisini Hindistan'ın Haydarâbâd (şimdiki Maharashtra) eyaletine bağlı Evrengâbâd şehrinin muhafızı olarak görevlendirdi. İbn Ma'sûm, burada bir süre görev yaptıktan sonra Lâhor genel valiliğine tayin edilmiştir. Fakat şairimiz bu görevden muaf tutulmak istemiştir. Sultan bu isteğini

[121]Hamad el-Buleyhid, **Gurbetu Şî'r ve Şâ'ir / İbn Ma'sûm el-Medeni**, Dâru'l-Kifah, Dammam, 2007, s. 44.
[122]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 29-30.

kabul etti. Ardından Burhânpûr saray divanı başkanlığına getirmiştir. Uzun yıllar bu görevi yürüttükten sonra hükümdarın uygulamalarına dayanamayıp istifa etmiştir.[123]

Müellif, hayatının 28 yılını Burhânpûr'da geçirmiştir. Ancak hayat problemsiz olmaz. Huzur ve güveni fazla devam etmemiştir. Onu çekemeyenler komplolar düzenlediler. Neticede sultanın kalbini ona karşı soğutmayı başardılar. Şair bunu hissedince endişelenmeye başlamıştır. Sürekli özlem duyduğu baba vatanına dönmeye karar verdi. Bir bahane ile ayrılmak daha iyi olacak diye düşündü. Sultandan hac için izin istedi. Hindistan'dan ayrılışı esnasında sevinç ve huzur içindeydi. Bir süre sonra 1114/1702 tarihinde kırk sekiz yıldır yaşamakta olduğu Hindistan'ı terk ederek yerleşmek niyetiyle Mekke'ye gitti. Hac farîzasını ifa edip Peygamber efendimizin (s.a.v.) mezarını ziyaret etmek için Medine'ye geçti. Uzun yıllar sonra döndüğü bölgede kimseyi tanımaması, şartların değiştiğini görmesi ve uygun bir ortam bulamaması sebebiyle yolculuğuna devam etti ve Irak'a yöneldi. Sırasıyla Basra, Necef ve Kerbelâ'ya uğrayıp Bağdat'a geldi. Buralarda da ömrünün son dönemini geçireceği ilmî bir çevre bulunmadığını görünce 1117/1705 yılında İran'a gitmeye karar verdi. Buraya Sultan Hüseyin Şah döneminde geldi. Horasan, Meşhed, Kum ve İsfahan şehirlerini dolaştı. O dönemde başkent olan İsfahan'da iki yıl kaldı. Bu iki yıllık zaman içinde yazdığı iki kaside ile sultan Hüseyin Şah'a yaklaşma çabası gösterdi. Yazdığı birinci kasidede 1118/1706 tarihinde Horasan'a gidişini ve İmam Ali İbn Musa er- Rızâ'nın[124] (ö. 203/819) kabrini ziyaret ettiğini zikretti. İkinci kasidesinde Sultanın İsfahanda inşa ettiği medresenin yapımını 1119/1707 tarihi olarak belirtti. Yine bu kasidede Sultana "kralların kralı" vasfını verdi. Sultana *Riyâdu's-sâlikîn* adlı eserini hediye etti. Buna rağmen beklentilerini elde edemedi ve İsfahan'dan ayrıldı. O devirde bir ilim merkezi olan dedelerinin memleketi Şîraz'a gitti. Orada ilmi canlılık daha fazlaydı. Böylece, buraya yerleşip büyük dedesi Mîr Gıyâseddin Mansûr'un yaptırdığı el-Medresetü'l-

[123]en-Necefî, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, XI, 344-349; el-Muhibbî, **Nefhatu'r-Reyhâne,** IV, 178.

[124]Ebu'l-Hasen Alî er-Rızâ b. Mûsâ el-Kâzım (ö. 203/819). İsnâaşeriyye'ye göre on iki imamın sekizincisidir. Bkz. Muhsin el-Emin, **A'yânü'ş-Şî'a,** II, 13.

Mansûriyye'de ders vermeye başladı. Hayatının son gününe kadar bu medresede eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürdü.[125]

1.2.5. Eğitimi

Müellifin ilk eğitimi ile ilgili elimizde fazla bir bilgi yoktur. Ancak müellifin kaleme aldığı eserlerden bazı çıkarımlarda bulunabiliyoruz. Müellifin eğitim hayatını iki dönem halinde inceleyebiliriz. Birinci dönem; on dört yaşına kadar bulunduğu Mekke hayatını, ikinci dönemi ise fiilen kırk altı yıl kaldığı Hindistan hayatını içerir.

Müellif Mekke döneminde çocukluğunu halası ve dayılarının koruması altında geçirirken bir kısım eğitimini onlardan almıştır. Dayısı Abdulcevat el-Menûfî (ö.1068/1657) kendini ilme adamış bir kişidir. Bundan etkilendiği açıktır. Yine ilmi derinliklere ulaşma hissini ondan almıştır.[126] Muhibbi[127] (ö. 1111/1699) *Nefhatu'r-Reyhâne* isimli eserinde şunları belirtmiştir. Mekke'de iken bana Seyit Ali Nurettin (ö. 1119/1707) şöyle söyledi: "*İbn Ma'sûm tahsilde benim arkadaşımdı. Ulaşılmayan hedeflere ulaştığını gördüm*".[128] Buradan anlaşılıyor ki, olgun bir insanın sahip olduğu karaktere sahiptir. Yaşı küçük olmasına rağmen Mekke'de önde gelen âlimlerin yaptığı dini toplantı ve ders halkalarına katılmıştır. Müellif, Mekke döneminde eğitim aldığı hocaları[129] ile ilgili bazı işaretler vermektedir.[130]

İbn Ma'sûm çocukluk yıllarında bazı ilmi temelleri almıştır. Bu ilmi temellerin başında Kurân-ı Kerim eğitimi gelmektedir. Kurân-ı Kerim'in büyük bir bölümünü ezberlemiştir. Bu vasfı şiirlerinde ve özellikle seyahatnâmesinde hem lafız hem de mana olarak kendini göstermektedir. Seyahati esnasında içinde bulunduğu maddi ve manevi duruma göre yer yer Kurân âyetlerini zikretmektedir.

---

[125]el-Muhibbî, **Nefhatu'r-Reyhâne,** IV, 187-195.
[126]el-Muhibbî, **Nefhatu'r-Reyhâne,** IV, 172.
[127]Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh el-Muhibbî el-Ulvânî el-Hamevî ed-Dimeşki. Şâir ve tarihçi bir kişidir. Bkz. Carl Brockelmann, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî**, II, 377-379.
[128]el-Muhibbî, **Nefhatu'r-Reyhâne,** IV, 174.
[129]Detaylı bilgi Müellifin hocaları bölümünde verilmiştir.
[130]İbn Ma'sûm, **Sulâfetu'l-'asr fî mehâsini'ş-şu'arâ' bi-kulli Mısr**, s. 307.

Müellif Hindistan döneminde gençlik yıllarını edip ve şair babası ve onun yakın çevresinde bulunan kişilerle geçirmiştir. Böyle bir çevrede eğitim almış ve yetişmesinde bu çevrenin etkisi olmuştur.[131] Ayrıca şer'i ilimler alanında temel kaynakları da okuduğu anlaşılmaktadır. Haydarâbâd kütüphanesi babasının yönetimi altında olmasından dolayı birçok esere ulaşabilme imkânına sahip olmuştur.[132]

1.2.6. Hocaları

İbn Ma'sûm, Mekke'de karşılaştığı ve ders halkalarında bulunduğu bazı âlimlerin isimlerini belirtmektedir. Müellifin, bu kişilerden ne kadar istifade ettiği ve keyfiyeti bilinmemektedir. Bu âlimlerden bazı kişilerin isimlerini şöyle açıklayabiliriz:

a) Muhammed Bâkır el- Horasânî (ö. 1090/1679)[133]: Müellif, bu âlimi müçtehitlerden biri olarak saymaktadır.[134]

b) Zeynuddin İbn Hasan eş-Şami el-Âmilî (ö. 1062/1652)[135]: Hicazın âlim ve şairlerinden biridir. Mekke'de karşılaştılar. Müellif ilmini ve fazlını övmektedir.[136]

c) Ali İbn Ebil Hasan eş-Şami el-Âmilî (ö. 1068/1658)[137]: Hicazın âlim ve şairlerinden biridir.[138]

d) eş-Şeyh Abdullah Bakşir el-Mekki (ö. 1076/1665): Hicazın âlim ve ediplerinden biridir. Müellif, Mescid-i Haram'da birkaç ders halkasında bulundu ve derslerini dinledi.[139]

---

[131]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 206-215.
[132] Bkz. İbn Ma'sûm, **Dîvân İbn Ma'sûm**, s. 9.
[133]Muhammed Bâkır b. Muhammed Mü'min es-Sebzevârî el-Horasânî (ö. 1090/1679) Usûliyye ekolüne mensup İranlı Şiî âlimidir. Bkz, Muhammed b. Hasan el-Hür el-Âmilî, **Emelu'l-âmil**, Thk. es-Seyyid Ahmed el-Hüseynî, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kum, 1962, II, 250.
[134]Bkz. İbn Ma'sûm, **Sulâfetu'l-'asr fî mehâsini'ş-şu'arâ' bi-kulli Mısr**, s. 307.
[135]el- Muhibbî, **Hulâsatu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer**, II, 191.
[136]Bkz. İbn Ma'sûm, **Sulâfetu'l-'asr fî mehâsini'ş-şu'arâ' bi-kulli Mısr**, s. 307.
[137]el- Muhibbî, **Hulâsatu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer**, IV, 132.
[138]Bkz. İbn Ma'sûm, **Sulâfetu'l-'asr fî mehâsini'ş-şu'arâ' bi-kulli Mısr**, s. 307.

İbn Ma‘sûm Hindistan’da iken başta âlim ve şair babası Ahmed Nizâmuddîn[140] (ö. 1086/1675) olmak üzere Ca‘fer b. Kemâleddin el-Bahrânî[141] (ö. 1088/1677), Şeyh Muhammed İbn Ali İbn Mahmud İbn Yusuf İbn İbrahim eş-Şâmi[142] (ö. 1090/1679) ve Muhammed Ali eş-Şâmî el-Haşri el-Âmilî [143] (ö. 1093/1682) gibi hocalardan öğrenim görmüştür.[144]

Müellif, Kemâleddin el-Bahrânî hakkında “şeyhlerin şeyhi” diyerek övmektedir. Eğitiminde rolü büyüktür.[145] Müellif fıkıh, nahiv, beyan, hisab (aritmetik) ve edebiyat alanında İbrahim eş-Şâmi’den ders almıştır. Seyahatnâme eserinde bu zatın üzerinde çok hakları olduğunu söylemektedir. “*O benim şeyhimdir. Benim edep ve terbiyemde emeği vardır. Bana çok özen gösterdi*” demektedir. Bu zattan etkilenmesi hayatı boyunca devam etmiştir.[146]

1.2.7. Şahsiyeti ve Edebi Kişiliği

Müellifin şahsiyeti konusunda elimizde fazla bir bilgi yoktur. Ancak, müellifin eserlerine dayanarak şahsiyeti hakkında bilgiler elde edebiliriz.

Kişilerin şahsiyeti genel ve hususi etkenler kapsamında şekillenmektedir. Müellifin şahsiyetini anlamamız için çıkaracağımız bazı etkenler vardır. Bu etkenlerin bir kısmı kazanılmış bir kısmı da kazanılan karakterlerdir. Birinci etken nesilden nesile geçen kazanılmış etkenlerdir.

İbn Ma‘sûm’un karakteri öncelikle kazanılmış etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Müellifin soyu köklü bir aileye dayanmaktadır. Bu aile ilim ve edebiyat alanında bariz roller almıştır. Bu nedenle geçmişten gelen bazı meziyet ve sıfatlar ona

[139]İbn Ma‘sûm, **Sulâfetu’l-‘asr fî mehâsini’ş-şu’arâ’ bi-kulli Mısr**, s. 217.
[140]en-Necefî, **el-Gadîr fi’l-Kitab ve’s-Sunne ve’l-Edeb**, XI, 293; İbn Ma‘sûm, **Envâru’r-Rabî fî Envâi’l-Bedî**, I, 48.
[141]İbn Ma‘sûm, **Rıhletu İbn Ma‘sûm el-Medeni**, s. 224. Ayrıca, bkz. el-Âmilî, **Emelu’l-âmil**, II, 53.
[142]İbn Ma‘sûm, **Rıhletu İbn Ma‘sûm el-Medeni**, s. 206.
[143]Şâir ve edip bir kişidir. el-Muhibbî, **Hulâsatu’l-Eser fî A‘yâni’l-Karni’l-Hâdî Aşer**, IV, 65-66. Bkz. İbn Ma‘sûm, **Sulâfetu’l-asr fî mehâsini’ş-şu’arâ’ bi-kulli Mısr**, s. 217.
[144]el-Emin, **A‘yânü’ş-Şî‘a**, XLI, 40.
[145]Bkz. İbn Ma‘sûm, **Rıhletu İbn Ma‘sûm el-Medeni**, s. 224.
[146]Bkz. İbn Ma‘sûm, **Rıhletu İbn Ma‘sûm el-Medeni**, s. 206.

geçmiştir. Her şeyden önce müellif fıtri bir zekâ ve parlak bir zihne sahiptir. İkinci etken kazanılan etkenlerdir. İbn Ma'sûm on iki yıl ayrı kaldığı babasına kavuşmak için Hindistan'a gitmiştir. Böylece, babası ile beraberliklerinde bazı sıfat ve ahlâki değerleri almıştır. Bunlara yumuşak huyluluk, ilmi sevme ve âlimler meclisinde bulunma[147] gibi özellikler örnek olarak verilebilir. Babasının arkadaş meclisinde edebi ve ilmi tartışmalar oluyordu. Böylece, seçkin edip ve şairlerin meclisinde bulundu. Kültürünün gelişiminde bunun etkisi büyüktür. Bu meclislerde doğruluk, mertlik ve cömertlik gibi karakterler çok belirgindi. Ayrıca, müellifin bazı hasletlerle (sabır, metanet ve gayret gibi) bezenmesine vatandan ayrılışı ve gurbette kalması sebep olmuştur. Dolayısıyla zamanın olayları karşısında o daima sabırlıdır. Ayrıca baba ve atalarından gelen âhlaki değerlere sahip çıkmıştır. Bu da akıllı insanların sıfatıdır. Şahsiyetindeki ana unsurlardan biri de sadakat ve ihlâs sıfatıdır. Buna ek olarak değersiz şeylerden uzak durma ve yüksek değerleri arama sıfatı kendinde vardı. Vatanına şiddetli bir şekilde bağlıdır. Hindistan'da kaldığı yıllarda bu hissi hiçbir zaman körelmedi. Her zaman vatanını hatırladı ve özlem duydu. [148]

Babasının etrafında ayan meclisi ismi altında toplanan seçkin âlim ve edipler bulunuyordu. Çağın edip ve âlimleri ile arasındaki bu irtibat müellifin üzerinde edebi bir etki bıraktı. Bundan dolayı birçok şiir çalışması yaptı. Yalnız Şii mezhebine mensup olmasından dolayı sınırlı kişilerle irtibatı olabildi. Beraber olduğu kişilerin çoğu aynı mezhebin mensuplarıydı. Bu uzlet olmamış olsaydı çağının diğer edip ve âlimleriyle irtibatı farklı olacaktı. Zaten müellif yüksek bir şahsiyet sahibidir. İlim meydanında lügavi ve şer'i ayağının yere sağlam basması ve şiir yeteneğine sahip olması onun en bariz yönüdür. Nadir kitapların bulunduğu Haydarâbâd kütüphanesinden çok istifade etti. Bu kültürün etkisi şiir ve nesir olarak eserlerinde kendini göstermektedir.[149]

---

[147]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 207-218.

[148]el-Muhibbî, **Hulâsatu'l-Eser**, I, 495; el-Emin, **A'yânü'ş-Şî'a**, XIV, 352; Bkz. İbn Ma'sûm**, Dîvân İbn Ma'sûm**, s. 218, 187, 188, 276, 486.

[149]el-Muhibbî, **Nefhatu'r-Reyhâne,** IV, 187. Bkz. İbn Ma'sûm**, Dîvân İbn Ma'sûm**, s. 50, 78, 120, 172.

İbn Ma‘sûm genç yaşta şiir yazmaya başlamış, başta methiye ve mersiye olmak üzere gazel, hamâse, tasvir, hamriyyât gibi türlerde çok sayıda kaside nazmetmiştir. Hatta Mekke'den ayrıldığı zaman söylediği şiirleri vardır. Bu şiirlerden bazıları seyahatnâme eserinde mevcuttur. Şiiri, aruz ve mana olarak düzgündür. Şiirlerinin çoğunu Hz. Peygamber (s.a.v) ile babası, soyu, hocaları ve dostları hakkında kaleme aldığı methiye ve mersiyeler teşkil etmektedir. Bu yönleriyle kendisi gibi Hz. Hüseyin (r.a.) soyundan gelen şair Şerîf er-Radî'ye[150](ö. 406/1015) benzetilir. İbn Ma‘sûm, bir bedî âlimi olmasına rağmen bedîiyyesi dışındaki şiirlerinde edebî sanatlara fazla iltifat etmemiş, hicivden de uzak durmuştur. Ayrıca, eserlerinde birçok âlimin sözlerine, müfessirlerin görüşlerine ve fakihlerin içtihatlarına yer vermiştir. Bu bilgileri kendi kültürel birikiminden geçirmekte, yapılan hataları belirtmekte ve tercihlerde bulunmaktadır. Bazen de kendine has bir görüş ortaya atmaktadır. Hatta bazı şairlere ait beyitleri nahiv bilgisiyle düzeltmiştir.[151]

Müellif, dil alanında kabiliyetlidir. Arapça ve fıkıhta derin bir âlimdir. Arapça dışında Farsça'yı da iyi biliyordu. Evrengzib zamanında devlet kademelerinde üst görevler aldı. Devletin resmi dili Farsça idi. Bundan da anlaşılıyor ki, bu dilde iyidir. Bunun dışında Hint dilini bildiğine dair bir bilgimiz yoktur.[152]

1.2.8. Mezhebi

Müellifin aile fertleri Hicaz'a göç etmeden önce dedelerinin öz vatanı İran'ın Şiraz şehriydi. İbn Ma‘sûm, fertleri Şii mezhebine bağlı olan bu aile ortamında yetişti. Dini kültürü de bu mezhebe göre aldı. Netice olarak Şii mezhebine mensup biridir. Ayrıca, Şii mezhebine mensup şairler yazdıkları eserlerde onun biyografisine yer vermiştir. Bunun dışında bazı eserlerde örneğin, *Hediyyetu'l-Arifîn* eserinde "eş-Şii"

[150]Ebu'l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyin b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şerîf er-Radî el-Mûsevî el-Alevî. Şâir ve Şiî müfessirdir. Bkz. el-Bağdâdî, **Hediyyetu'l-'Ârifîn**, II, 60; el-Emin, **A'yânü'ş-Şî'a**, IX, 216.

[151]el-Muhibbî, **Hulâsatu'l-Eser,** I, 457; el-Muhibbî**, Nefhatu'r-Reyhâne**, III, 54. Bkz. İbn Ma‘sûm, **Envâru'r-Rabî fî Envâi'l-Bedî**, I, 54.

[152]Bkz. Mehmet Mesut Ergin, **İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iren**, 1. bas., Dimeşk, 2004, s. 56-57; Mehmet Mesut Ergin, Şa'irun Mine'l-Edebi'l-Arabî Fi'l-Ahdi'l-Usmânî Fi'l-Karni's-Sabi' Aşer: İbn Ma‘sûm, **et-Turâsu'l-'Arabî**, Dimeşk, 2006, 104, s. 211-213.

lakabı ile vasıflandırılmıştır.[153] Bu da delildir ki, onların âlim ve ediplerindendir. Eğer şairimiz Şii ise Şiilerde sayılamayacak kadar kollar vardır. Burada hangi kolun mensubu olduğu sorusu akla gelmektedir. Hindistan'ın Dekken bölgesindeki devletler Şia'nın imamiye koluna tabidirler. Dolayısıyla müellifin babasının Hindistan'a resmi görev için çağırılmasının bir nedeni aynı mezhebi paylaşmaları söylenebilir. İbn Ma'sûm'un eserlerini incelediğimizde onun da Şia'nın "İmâmiyye" veya "İsna-aşeriyye" koluna mensup olduğunu anlayabiliyoruz. Zaten müellif *ed-Derecâtu'r-refî'a fî tabakâti'l-imâmiyye mine'ş-şî'a* eserinde Şia'nın imamiye koluna ait bazı âlimlerin hayatını anlatmaktadır. Bunlar arasında Şerîf er-Radî (ö. 406/1015) ve Şerîf el-Murtazâ (ö. 486/1044) gibi önemli kişiler yer almaktadır.[154]

1.2.9. Seyahatleri

İbn Ma'sûm ilk olarak 1066/1656 yılında henüz 14 yaşında iken Hindistan'dan gönderilen bir heyet muvafakatinde öz yurdu olan Mekke'den ayrıldı ve Hindistan'da resmi bir görevde bulunan babasının yanına gitmek üzere yolculuğa çıktı. Hindistan seyahati kara, deniz ve nehir yolculuğu şeklinde devam etti. Seyahat güzergâhı; Arabistan (Mekke), Yemen (Muhâ) ve Hindistan (Haydarâbâd) şeklinde gerçekleşmiş ve yolculuk 19 ay sürmüştür. Müellif sadece bu seyahati kaleme almıştır. İncelediğimiz eser bu seyahatin bir ürünüdür.

İbn Ma'sûm 1114/1702 tarihinde Hindistan'dan ayrılarak yerleşmek niyetiyle Mekke'ye geri döndü. Hac görevini ifa edip Peygamber efendimizin (s.a.v.) mezarını ziyaret etmek için Medine'ye geçti. Hicaz bölgesinde uygun bir ortam bulamaması nedeniyle Irak bölgesine yönünü çevirdi. Sırasıyla Basra, Necef ve Kerbelâ'ya uğrayıp Bağdat'a geldi. 1117/1705 yılında İran'a gitti. Horasan, Meşhed, Kum ve İsfahan şehirlerini dolaştı. O dönemde başkent olan İsfahan'da iki yıl kaldı. Daha sonra

[153]Bkz. el-Bağdâdî, **Hediyyetu'l-'Ârifîn**, I, 763.
[154]Bkz. İbn Ma'sûm, **ed-Derecâtu'r-refî'a fî tabakâti'l-imâmiyye mine'ş-şî'a**, s. 458-466.

İsfahan'dan ayrıldı. Bir ilim merkezi ve aynı zamanda dedelerinin vatanı olan Şîraz'a gitti. Hayatının son gününe kadar bu şehirde kaldı.[155]

1.2.10. Vefatı

Müellifin hayat yolculuğunda son istasyonu Şiraz şehridir. Ömrünün son iki yılı burada yazma çalışmaları ve eğitim faaliyetleri ile geçti. İbn Ma'sûm 1120/1708 yılında Şiraz'da vefat etti. Naşı, Çerâğ-ı Cihân (Şah Çerağ) lakabıyla tanınan Seyyid Ahmed b. Mûsâ b. Ca'fer'in hazîresinde yer alan büyük dedesi Gıyâseddin Mansûr'un kabri yanına defnedildi.[156]

Vefat tarihi ile ilgili 1117[157], 1118[158], 1119[159] ve 1120[160] olmak üzere dört rivayet vardır. Birçok kaynakta, 1119 ile 1120 tarihleri tercih edilmektedir. Çünkü müellif 1119'da hâlâ hayattadır. Müellif, yazdığı bir şiirde[161] Şah Hüseyin Safevi'nin medrese inşası ile ilgili olarak bu tarihi açıkça belirtmektedir. Bu bilgilere göre 1120'de vefat ettiği yaygın bir görüştür. Bu tarihten daha ileri bir tarihe ait rivayet yoktur.[162]

Hayatının son yıllarında, İranın Şiraz şehrinde bulunan ve el-Medresetü'l-Mansûriyye medresesinde öğretim faaliyetlerini sürdüren İbn Ma'sûm; aralarında Seyyid Emîr Muhammed Hüseyin b. Muhammed Sâlih el-Hatunâbâdî ve Bâkır b. Mevlâ Muhammed Hüseyin el-Mekkî'nin de bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.[163]

---

[155]en-Necefî, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, XI, 349.
[156]en-Necefî, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, XI, 349.
[157]el-Bağdâdî, **Hediyyetu'l-'Arifîn**, I, 763.
[158]Mirza Abdullah el-İsfahânî, **Riyâzu'l-ulemâ ve hiyâzu'l-fuzalâ,** nşr. Ahmed el-Hüseynî, Kum 1980, III, 367; Corcî Zeydan, **Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'arabiyye**, Beyrut, 1983, III, 298.
[159]Abbas el-Kummî, **Sefînetu'l-bihâr**, Beyrut, tsz., II, 246; el-Muhibbî, **Nefhatu'r-Reyhâne,** IV, 187.
[160]en-Necefî, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, XI, 350.
[161] İbn Ma'sûm**, Dîvân İbn Ma'sûm**, s. 464.
[162]en-Necefî, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, XI, 349. Bkz. Ergin, **İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iren**, s. 60-61.
[163]el-Bağdâdî, **Hediyyetu'l-'Arifîn**, I, 763.

1.2.11. Eserleri

İbn Ma‘sûm başta Arap edebiyatı olmak üzere çeşitli alanlarda birçok eser yazmıştır. Bu eserler Arap edebiyatı ve dili alanında önemli bir yere sahiptir. Ne var ki, bazı eserleri günümüze ulaşmamıştır. Sadece isimleri bilinmektedir. Bazı kaynaklar müellifin eserlerini şiir ve nesir olarak iki kısımda ele almıştır.[164] Geride şiir divanı da olmak üzere birçok eser bırakan İbn Ma‘sûm özellikle el-Hafâcî'nin[165], *Reyhânetu'l-Elibbâ ve Zehretu'l-Hayâti'd-Dunyâ* adlı eserinin zeyli olarak kabul edilen *Sulâfetu'l‘asr fî Mahâsini'ş-Şu‘arâ bikulli Mısr* adlı eseriyle meşhurdur. Müellifin eserleri üç kategoride incelenmiştir. Bunlar:

a) Bize ulaşan eserler

b) Kayıp eserler

c) İçeriği meçhul ve kayıp eserler

Müellifin başlıca eserleri şunlardır: [166]

1.2.11.1. Bize Ulaşan Eserler

1. *Riyâdu’s-sâlikîn fî şerhi sahîfeti seyyidi’s-sâcidin*: Müellifin Necmeddin Bahâ eş-Şeref el-Alevî’nin rivayet ettiği, İmam Zeynelâbidîn’in elli dört dua ve münâcâtını ihtiva eden eser üzerine 1106’da (1694) yazdığı şerhtir. Şerhlerin en iyisi ve en uzunudur.[167] Kitabın bazı baskıları 1988, 1994 ve 2013 yılında İran’da yapılmıştır.

2. *el-Kelimu’t-tayyib ve’l-gaysu’s-sayyib fi’l-ed‘iyeti’l-me‘sûre*: Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ehl-i beyt’ten intikal eden duaları ihtiva etmektedir.[168] Kitabın bir baskısı 2013 yılında yapılmıştır.

---

[164]el-Buleyhid, **Gurbetu Şî’r ve Şâ’ir / İbn Ma‘sûm el-Medeni**, s. 102.
[165]Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî (ö. 1069/1659). Mısırlı dil ve edebiyat âlimi, fakih ve müfessir. Bkz. el-Muhibbî, **Hulâsatu’l-Eser**, I, 331.
[166]Bkz. el-Bağdâdî, **Hediyyetu’l-‘Ârifîn,** I, 763; el-Muhibbî, **Nefhatu’r-Reyhâne**, IV, 187.
[167]el-Emin, **A‘yânü’ş-Şî‘a**, XLI, 39; el-Bağdâdî, **Hediyyetu’l-‘Ârifîn**, I, 763.
[168]en-Necefî, **el-Gadîr fi’l-Kitab ve’s-Sunne ve’l-Edeb**, XI, 348.

3. *el-Hadâ'iku'n-nediyye fî şerhi'l-fevâ'idi's-samediyye*: Kayıp eserlerdendir. Bahâeddin el-Âmilî'nin[169], kardeşi Abdussamed için yazdığı nahve dair eserin şerhi olup 1079'da (1668-69) telif edilmiştir. Müellifin bu eser üzerine ayrıca iki şerhi daha bulunmaktadır.

4. *Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'*: Hz. Peygamber (s.a.v.) için 1077/1666-67 yılında yazdığı ve içinde 155 bedî sanatın geçtiği 149 beyitlik bedîîyye tarzındaki kasidenin şerhidir. Eser 12.000 beyte varan şiir örneklerinin yanı sıra birçok edebî parça, tarihî hadise ve fıkhî meseleyi de ihtiva etmektedir. Bu nedenle bu eser büyük bir ansiklopedi olarak tanımlanmaktadır. Eser iki defa basılmıştır. Birinci baskı 1304'te (1886) bir cilt olarak İran'da basıldı. İkinci baskı 1969'da Numan matbaası tarafından yedi cilt olarak Irak'ta basıldı. Eserin yedinci cildi sadece fihristten ibarettir.[170]

5. *ed-Derecâtu'r-refî'a fî tabakâti'l-imâmiyye mine'ş-şî'a*: Eserde sahâbe, tâbiîn ve imamlardan doğrudan hadis rivayet eden muhaddislerle âlimler, fakihler, filozoflar, Arap edebiyatı âlimleri, mutasavvıflar, hükümdarlar, emîrler, vezirler, şairler ve ilimde meşhur kadınlar on iki bölümde ele alınmıştır. Şia'nın imamiye mezhebine ait âlimlerin hayatından bahsetmiştir. Görülüyor ki, bu mezhebin önde gelen âlimleri hakkında bilgiler vermeye ihtiyaç duyulmuştur.[171] Tarih ve biyografi türünde büyük bir eserdir. Fıkhi görüşleri bu eserde yer almaktadır. Bu çalışma son eserlerindendir. Bu kitap 1962 yılında Irak'ın Necef bölgesinde Haydariye matbaası tarafından basılmıştır.[172] En son baskısı ise 1983'de dokuz cilt olarak kültür hayatına kazandırılmıştır.[173]

6. *Sulâfetu'l-'asr fî mehâsini'ş-şu'arâ bi-kulli mısr*: XI. (XVII) yüzyılda yaşayan şairlerin biyografisini ve şiirlerinden örnekleri içeren eseri müellif 1082/1671 yılında Hindistan'da iken kaleme almıştır. Şehâbeddin el-Hafâcî'nin (ö. 1069/1659)

[169]Bahâeddîn Muhammed b. Hüseyin b. Abdussamed el-Âmilî (ö. 1031/1622). İranlı âlim. el-Muhibbî, **Hulâsatu'l-Eser**, III, 440.

[170]Bkz. İbn Ma'sûm, **Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî',** I, 29; Ergin, **İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iren,** s. 65-66.

[171]İbn Ma'sûm, **ed-Derecâtu'r-refî'a fî tabakâti'l-imâmiyye mine'ş-şî'a**, s. 12.

[172]Bkz. Ergin, **İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iren**, s. 60-61.

[173]Bkz. el-Buleyhid, **Gurbetu Şî'r ve Şâ'ir / İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 107.

Reyhânetü'l-elibbâ' ve zehretü'l-hayâti'd-dünyâ adlı eserine zeyil olarak hazırlanan ve beş bölümden meydana gelen bu eser; Mekke, Medine, Suriye, Mısır, Yemen, İran, Irak, Bahreyn ve Mağrib'de yetişen şairleri (139 kişi) ihtiva etmektedir. Biyografi alanında büyük bir boşluğu doldurmuştur. Arap edebiyatının Osmanlı dönemine ait biyografileri içermekte ve o dönemi aydınlatmaktadır. Bu nedenle Arap şiirinde o zamanın seçkin kitapları arasında sayılmıştır. Eleştiri yapmak gerekirse, eserin olumsuz yönü âlimleri övmede abartıya kaçması, bazen da üslupta süslemeye gitmesi dolayısı ile kastının anlaşılmaması ve doğal cümlelerin akıcılığını kaybetmesi olmuştur. Bu eser, 1324/1906 tarihinde Mısır'da basılmıştır. Kitabın iki baskısından birincisi Katar'da, ikincisi ise İran'da yapılmıştır.[174] Bu eser son olarak 2009 yılında Mahmud Halef el-Badi tarafından tahkik edilerek basılmıştır.

7. *Sulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb*: İbn Ma'sûm 1064'te (1654) başladığı, on dokuz ay süren Mekke-Haydarâbâd yolculuğu esnasında gördüğü yerleri, ilginç olayları, karşılaştığı kimseleri, onlarla yaptığı müzakere ve tartışmaları anlattığı bu eseri 1074-1075 (1663-1664) yıllarında kaleme almıştır.[175] Eser, Şâkir Hâdî Şukr tarafından tahkik edilerek "*Rihletu İbn Ma'sûm el-Medenî ve Sulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb"* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1408/1988).

8. *Dîvân*: 5000 beyitten oluşan bir çalışmadır. Müellifin vefatından sonra bir araya getirilmiştir. Tahkikli eser Şâkir Hâdî Şukr tarafından neşredilmiştir (Beyrut, 1408/1988). Eserin son tarafında, müellifin Afîfuddin et-Tîlîmsânî[176] ile Va'vâ ed-Dimaşki[177] gibi şairlerin şiirlerine yaptığı tahmîsleri, bazı Yemenli şairlerin muvaşşahlarına nazîreleri ve dostluk üzerine kaleme aldığı çeşitli urcûzeleri (recez) yer almaktadır.[178]

---

[174]Bkz. Ergin, **İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iren,** s. 67.
[175]Bkz. İbn Ma'sûm, **Sulâfetu'l-'asr fî mehâsini'ş-şu'arâ' bi-kulli Mısr**, s. 599.
[176]Ebu'r-Rebî Afîfuddîn Suleymân b. Şemsiddîn Alî b. Abdillâh el-Kûmî et-Tilimsânî (ö. 690/1291). Sûfî müellif. Bkz. Semih Ceyhan, "Tilimsânî Afîfüddîn", **DİA**, TDV Yay., İstanbul, 2012, XLI, 163.
[177]Ebû Mervân Gaylân b. Muslim ed-Dimeşkî en-Nabatî el-Kıbtî (ö. 120/738). Tabiîn dönemi âlimlerinden biridir. Bkz. Carl Brockelmann, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî**, I, 152.
[178]Bkz. en-Necefî, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, XI, 348.

1.2.11.2. Kayıp Eserler

1. *Muvazzıhu'r-reşâd fî şerhi'l-İrşâd*: Teftâzânî'nin nahve dair *İrşâdü'l-hâdî* adlı eserinin şerhidir.[179]

2. *et-Tırâz fî ilmi'l-luğa*: Fîrûzâbâdî'nin *Kamûs* eseri tarzında kaleme alınan bir sözlük olup müellifin tamamlayamadığı en son çalışmasıdır.

3. *Mulhaku Sulâfeti'l-asr (Tezyîlu's-Sulâfe)*: *Sulâfetu'l-asr* kitabının ekidir. Biyografiler yer almaktadır. Edep ve incelik dolu bir eser olduğu belirtilmektedir.

4. *Mihakku'l-karîz*: Müellif, *Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'* eserinde bu kitabın ismini zikretmiştir.

5. *Ahvâlu's-sahâbe ve't-tâbi'în ve'l-ulemâ*: Sahâbe, tabiin ve âlimlerle ilgili bilgileri ihtiva eden bir eserdir. Sadece sahâbeler hakkındaki bölümün bir kısmı yazılabilmiştir.

6. *ez-Zehre*: Nahivle ilgilidir.[180]

7. *Risâle fi'l-muselsele bi'l-âbâ*: Müellif, bu eserde atalarından intikal eden beş hadis-i şerifi şerh etmiştir. Eser 1109 /1697 yılında tamamlanmıştır.

8. *Risâle fî ağlâti'l-Fîrûzâbâdî fi'l-Kamûs*: Fîrûzâbâdî'nin *Kamûs* eserinde tespit edilen hatalar ile ilgili kaleme alınan bir çalışmadır.[181]

[179]el-Emin, **A'yânü'ş-Şî'a**, XLI, 39.
[180]el-Emin, **A'yânü'ş-Şî'a**, XLI, 40; en-Necefî, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, XI, 348.
[181]el-Bağdâdî, **Hediyyetu'l-'Ârifîn,** I, 763.

1.2.11.3. İçeriği Meçhul ve Kayıp Eserler

1. *Hadîkatu'l-ilm*:1266/1849 yılında Haydarâbâd'ta basıldığı söylenmektedir.[182]

2. *Nefsetu'l-masdûr*: Müellif, *Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'* eserinde bu kitabın ismini belirtmektedir.[183]

3. *et-Tezkire fi'l-fevâ'idi'n-nâdire*[184]:

[182]Abdulcebbar Abdurrahman, **Zehâiru't-turâsi'l-'Arabî el-İslâmî**, Basra, 1981, I, 245.
[183]Bkz. İbn Ma'sûm, **Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'**, II, 343.
[184]Bkz.el-Emin, **A'yânü'ş-Şî'a**, XLI, 39.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN MA'SÛM'UN *SULVETU'L-GARÎB VE USVETU'L-ERÎB* ADLI SEYAHATNÂME ESERİ

2.1. ESER İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Bu seyahatnâme eseri, müellifin ikamet ettiği kutsal mekândan (hicaz bölgesi) Hindistan devlet yönetiminde resmi bir görev için bulunan babasının yanına gitmek üzere yapılan bir yolculuğu ihtiva etmektedir. İbn Ma'sûm bu yolculuğa ondört yaşında iken başlamış ve 19 ay süren bir seyahat sonucu Hindistan'a ulaşmıştır. Eser, babasının isteği üzerine zorunlu olarak yapılan göç nedeniyle kaleme alınan bir seyahatnâme olarak tanımlanabilir.

Müellif seyahati yazmayı zihninde tasarladıktan sonra bazı notlar almaya başlamıştır. Aradan geçen sekiz yıldan sonra elde ettiği kültürel birikimlerle büyük gayretler göstermiştir. Yirmi üç yaşına geldiği zaman da yolculuğun anlatımını yazmaya başlamış ve sonuçta seyahatnâme eseri şekillenmiştir.

Bu seyahatnâme eseri; İbn Ma'sûm'un genç yaşına ve tecrübesizliğine rağmen, dengeli ve bilimsel kişiliğini yansıtmakta ve müellifin sahip olduğu potansiyeli ve o yaştaki bir gençte nadiren görülebilen yetenekleri ortaya çıkarmaktadır.

2.1.1. Eserin Yazılışı

Müellif seyahatnâmeyi yolculuğa çıktığı 1066/1656 yılında tasarlamıştır. Hindistan'dan gönderilen bir heyet eşliğinde genç bir yaşta öz yurdu olan Mekke'den

ayrılmış ve Hindistan'da bulunan babasının yanına gitmek için yolculuğa çıkmıştır. Heyet başında Haydarâbâd'tan gönderilen bir vezir bulunmaktaydı. Ancak müellif yolculuğa hangi kişilerle çıktığı hakkında bilgi vermemektedir. Hindistan seyahati kara, deniz ve nehir yolculuğu şeklinde gerçekleşmiştir. Yolculuk 19 ay sürmüştür. Müellif yolculuk esnasında bazı notlar almıştır. Denizde ve karada önemli gördüğü şeyleri kaydetmiştir. Hindistan'a yerleştikten sonra bazı hocaların aracılığı ile Allah (c.c.) onun ilmi zenginliğini arttırmış ve belli bir olgunluğa kavuşmuştur. İbn Ma'sûm aradan geçen dokuz yılın sonunda 1074'de[185] (1663) bu seyahatnâme eserini kaleme almış ve 1075/1664[186] yılında kitap haline getirmiştir.

Sonuç olarak eserin yazılışı üç aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşama müellifin Mekke'den Hindistan'a yolculuğu; ikinci aşama seyahati hatırlama ve canlandırma, üçüncü aşama ise yazım aşamasıdır. Yazım aşaması da ön yazma (müsvedde) ve son yazma (kitaplaştırma) olarak yapılmıştır. Müellif, bu eserini nazım ve nesir olarak yazmış ve S*ulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb* (yabancının tesellisi ve akıllı kişinin örneği) ismiyle kültür hayatına kazandırmıştır.

2.1.2. Eserin İçeriği

İbn Ma'sûm'un seyahatnâme eseri edebi çevrelerce bilinen bir kitaptır. Edebi bir kaynak olarak da tanımlanmaktadır.

Müellif bu eserinde yolculuğu esnasında gezdiği ve gördüğü vadileri, köyleri, şehirleri, insanları, iklimleri, suyu, havayı, rüzgârı, dağları, ağaçları, meyveleri, hayvanları, camileri ve ilim merkezlerini anlatmıştır. Bazı şeylerin detaylarına inerek seyahati esnasında geçtiği yerlerin maddi ve manevi boyutlarını teşbih ve tasvir yoluyla değerlendirmiştir. Mesela, müellif yolculuğunda kaldığı çöllük bir vadi için şunları söylemektedir: [187]

[185]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 311.
[186]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 327.
[187]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 44-45.

فَمَكَثْـنَا بِـهِ يَوْمًا لَمْ نَسْـتَـطِبْ فِيـهِ يَقْـظَهُ وَلاَ نَوْماً

"*Orada bir gün kaldık. Ne uykudan ne de uyanıklıktan bir lezzet aldık"*

Yine, müellif yolculuğu esnasında "Leys" olarak bilinen bir yere geldiğinde orayı aslan'a benzeterek "*azgın dişlerini gösteren*" bir yer ifadesiyle tasvir etmektedir: [188]

فَأَلْـفَيْـنَاهُ قَدْ كَشَّـرَ عَنْ نَابِـــهِ

Müellif; denizleri ve içindeki hayvanları, kıymetli taşları ve bilinmeyen bazı konuları tasvir etmiştir. Babasına ait bazı şiirler eklemiştir. Kaleme aldığı konulara uyumlu diğer şairlerin şiirlerini de eklemiştir. Sonra Haydarâbâd Sultanı Abdullah Kutubşah'ın hayatını yazmıştır. Bazı edip ve şairlerin hayatına ait bilgiler ilave etmiştir. Eserde başta Peygamberimiz (s.a.v.) ve diğer peygamberler (a.s.) olmak üzere 500 civarında birçok sahâbe, âlim, filozof, tarihçi, edip ve şair adı geçmektedir.

Seyahatnâmenin konu akışına göre bazı edip ve şairlere ait güzel şiir örnekleri vermiştir. Güzel deliller, nükteler ve hikâyelerle onların hayatlarını anlatmıştır. Misal olarak, müellif hiç arzu etmediği ve zorunlu olarak yaptığı göç ve gurbet hali için şair Harîrî'ye[189] (ö. 516/1122) ait şu şiiri[190] söylemektedir: [Basît]

وَٱرْحَـلْ رِكَابَـكَ عَـنْ رَبْـعٍ ظَمِئْـتَ بِـهِ اِلَى اَلْجَنَـــاَبِ الـــذِي يَهْمِـــي بِـــهِ اَلْمَطَـــرُ

"Susuzluk çektiğin topluluktan göç et, yağmur düşen bir yere"

İbn Ma'sûm, seyahatnâme eserinde âyet ve hadislerden bazı deliller getirerek konulara dini ve ilmi bir boyut kazandırmıştır. Yer yer tarihi, sosyal, edebi, âhlaki,

[188]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 45.
[189]Ebû Muhammed Kāsım b. Alî b. Muhammed el-Harîrî. Makāmât yazarı. Bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, thk. İhsan Abbas, Beyrut, 1978, IV, 63**;** İbn Ma'sûm, **Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'**, I, 111.
[190]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 17.

kültürel ve ansiklopedik ek bilgiler vererek tespitlerine açıklık getirmektedir. Bazı konular üzerinde zaman zaman hiciv ve medih örnekleri sunmaktadır. Sonraki fasıllarda Hindistan ile ilgili eski ve yeni durumları hakkında bilgiler vermektedir.[191]

İbn Ma'sûm eserinde; âyet, hadis, şiir, mesel, darb-ı mesel, hikâye, nükte ve buna benzer birçok halk edebiyatı malzemesini kullanmıştır. Müellif, seyahatnâmeyi adeta bol şiir örnekleriyle örmüş, tarihi ve kültürel bilgilere de yer vererek esere daha bir akıcılık kazandırmaya çalışmıştır. Eserde birçok kişinin biyografisi ve bazı kişilere ait şiir örnekleri verilmektedir. Ayrıca ele alınan konulara; âyet, hadis ve önemli şair ve kişilere ait şiirler ilave etmiştir. Eserde 508 adet şiir yer almakta ve bu şiirler toplamda 1914 beyitten oluşmaktadır. Bu şiirlerden sadece 24 tanesi (145 beyit) müellife aittir.

Müellifin seyahatnâme notlarında dikkati çeken bir özellik vardır. İbn Ma'sûm, gezdiği yerler hakkındaki gözlemlerini anlatırken kendi gözlemleriyle yetinmemekte, kendisinden önce buralar hakkında yazılanlardan da alabildiğine yararlanmaktadır. Müellif bu bilgilere yer verirken bazı ana başlıklar kullanmaktadır. Eserde ilmi, tarihi, kültürel, sosyal ve âhlaki ek bilgilere "فائدة" "faide" başlığı altında yer verilmektedir. Eserde on üç yerde "faide" başlığı altında ek bilgi mevcuttur. Bu konuları "انتهى" yani "nihayet buldu" kelimesiyle bitirmektedir. Müellif, eserin esas mevzusu olan seyahatnâmenin anlatımına kaldığı yerden tekrar dönerken "رجع" yani "konuya dönüş" başlığını sekiz yerde kullanmaktadır. Ayrıca eserde "لطيفة" yani "latife" başlığı altında beş yerde mizahi konulara yer verilmiştir. Yine müellifin ele aldığı mevzu ile ilgili ilginç bulduğu bilgileri "غريبة" yani "garibe (ilginç)" başlığı altında dört yerde aktardığı görülmektedir. Müellif seyahatmaneyi sadece yukarıda belirtilen ana başlıklar altında

[191]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 5-8.

toplanmaktadır. Eserde geçen mevzular için bir konu fihrist çalışması yapıldığında eserdeki mevzular 150'den fazla başlık altında toplanabilir. Böyle bir fihrist çalışması, eseri tahkik eden Şâkir Hâdî Şukr tarafından yapılmıştır. Fihrist çalışması gözden geçirilmiş ve bazı ilavelerle tezin ekler kısmında tablo halinde verilmiştir. Bu mevzular; sadece seyahat esnasında yaşanan olaylar, tespitler ve yorumlardan oluşmamakta aynı zamanda ele alınan mevzular, âyet ve hadisle yorumlanmakta; filozof, şair, edip, âlim ve mezhep imamlarının görüş, düşünce, fikir, söz ve şiirleri ile desteklenmektedir. Ayrıca, müellif ele aldığı bu konular üzerinde kendi görüş, düşünce ve deneyimlerini de belirtmektedir.

2.1.3. Eserin Özellikleri

Bu seyahatnâme eserini diğer seyahatnâmelerden ayıran bazı özellikler vardır. Özellikle seyahatnâmenin türünü belirlemede iki ana unsur ortaya çıkmaktadır. Birincisi seyahatin yapılacağı yer (mekân) ikincisi yolculuğun yapılma nedeni (hedef). Seyahatnâmenin türünü belirlemede seyahatin yapılacağı yere göre sınıflandırma yapıldığında seyahatnâme türleri arasında ziyaret seyahati, ülke içi ve ülke dışı seyahatler bulunmaktadır. Ziyaret seyahatleri mukaddes mekânları ziyaret etmek için yapılmaktadır. İbn Ma'sûm'un seyahatnâmesi ise buna ters bir durumdadır. Bir ziyaret seyahati söz konusu değildir. Zira o mukaddes mekândan (Mekke) ayrılarak ecnebi diyarlarına yolculuk yapmıştır. Dolayısıyla bu seyahatnâme, bir dış seyahatnâme türü olarak nitelendirilebilir.[192]

Seyahatnâmenin türünü belirlemede hedefe göre sınıflandırma yapıldığında bazı hususlar gözden geçirilmelidir. Çünkü bu seyahati motive eden bazı muharrik unsurlar bulunmaktadır. Babasının resmi bir görev ile Hindistan'a gitmesi ve 12 yıl sonra ailesini yanına alma isteği bu seyahatnâmeyi tanımlamak açısından önemlidir. İbn Ma'sûm on dört yaşında bir çocuktur. Seyahat babasının ve Haydarâbâd sultanının emriyle olmuştur. Zaten, müellif eserde bu yolculuğu istemeyerek yaptığı vurgusunu yapmaktadır. Ayrıca,

[192]Hamad el-Buleyhid, Harekiyetus-serdi fi rihleti İbn Ma'sûm el-Medeni (*Sulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb*), **el-Mecelletu'l Arabiyyetu lil ulûmi'l-insâniyye**, Kuveyt, 2017, 35 (140), s. 19.

geri dönüşün de ne zaman olacağı belli değildir. Dolayısı ile bu seyahatnâme resmi bir seyahatnâme olarak nitelendirilemez. Müellifin yaşadığı sosyal durumlardan dolayı bir gurbet yolculuğu söz konusudur. Sonuç olarak bu eser, mekân olarak "dış seyahat"; hedef olarak da "gurbet seyahati" türünde bir seyahatnâme sayılabilir.[193]

2.1.4. Eserin Nüshaları Ve Tahkiki

Eserin tahkiki Şâkir Hâdî Şukr tarafından yapılmış ve 1988 yılında yayınlanmıştır. Muhakkik 150 sayfalık orijinal esere 1156 adet dipnot, şiir fihristi, alfabetik isim fihristi, alfabetik yer ve mekân fihristi, tahkik kaynakları ve sayfa sırasına göre mevzu fihristi eklemiştir. Şâkir Hâdî Şukr toplam 407 sayfalık bu tahkikli çalışmada eserin temin edebildiği el yazma üç kopyasını dikkate almıştır.

Kopyalardan iki tanesi Bağdat Eserler Genel Müdürlüğünde 9636 ve 14620 numara ile kayıtlıdır. Üçüncü kopya ise Bağdat Vakıflar Genel Müdürlüğünde 12317 numara ile kayıt altına alınmıştır.[194]

Birinci kopya Abbas el-Azzâvî[195] (ö. 1391/1971) tarafından yapılmıştır. Yukarıda adı geçen üç kopya tahkik edilmiş, birinde görülen noksanlıklar diğerleri ile tamamlanmıştır. Böylece okuyucuya entegre bir çalışma sunulmaktadır.[196] Burada şu bilgiyi de vermek faydalı olacaktır. Muhakkik Almanya'nın Berlin kütüphanesinde bulunan başka bir nüshayı (6136 numaralı) ihmal etmiştir.[197]

[193]el-Buleyhid, **Harekiyetus-serdi fi rihleti İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 20-21.
[194]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 9.
[195]Abbâs b. Muhammed b. Sâmir el-Azzâvî. Iraklı edip ve tarihçidir. Ziriklî, **el-A'lâm,** III, 266.
[196]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 9-10.
[197]Bkz. Ergin, **İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iren**, s. 68.

Muhakkikin eseri tahkikte izlediği yöntem şöyle özetlenebilir: [198]

a) Muhakkik yukarıda belirttiğimiz üç nüshayı kullanmış ve bunlara itimat etmiştir. Bu nüshalar birbirini tamamlamaktadır. Muhakkik özellikle Azzâvî'nin nüshasını tercih etmiştir. Buna gerekçe olarak yazısının kadim olması, hattının güzel ve okunuşunun kolaylığından dolayı olduğunu belirtmektedir.

b) Nüshalarda birçok hata vardır. Nüshalardan birinde görülen hatalar diğer nüshalarla kıyaslanarak giderilmiştir. Bu tür düzeltmeler eserde dipnot olarak belirtilmemiştir. Çünkü bunun yapılması dipnot sayısını arttıracaktır. Böylece eseri okuyan veya inceleyen oldukça fazla bir dipnot yazısıyla karşılaşacaktır.

c) Nüshalarda yapılan rivayetlerde ihtilaf olması halinde Azzâvî'nin nüshası tercih edilmiş ve bu dipnotlarda belirtilmiştir.

d) Kaynak eserlerden yapılan nakillerde ihtilaf olması halinde o kaynakla uyum sağlayan nüsha dikkate alınmış ve bu dipnotlarda belirtilmiştir.

e) Eserdeki metinler mümkün mertebe ulaşılabilen kaynaklara dayandırılmış ve karşılaşılan ihtilaflar belirtilmiştir.

f) Muhakkik müellifin belirtmediği şairler hakkında mümkün mertebe ulaşılabilen bilgileri vermeye çalışmıştır.

g) Muhakkik eserde geçen âlim, şair ve ediplerin mümkün mertebe ulaşılabilen isim ve biyografilerine yer vermiştir. Bu konuda *el-A'lâm*, *Mu'cemu'l-muellifin* ve İbn Ma'sûm'un *Envâru'r-rebî* eserinden faydalanmıştır. Ulaşılamayan biyografi ve eserleri ihmal etmiştir.

[198]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 11-13.

2.1.5. Müellifin Eser Hakkındaki Görüşleri

Seyahatnâme eserinin müellife ait mukaddime kısmı incelendiğinde şu özet bilgiler verilmektedir.

Müellif, eserin mukaddimesi başında Cenab-ı Allah'a (c.c.) hamd ve senada bulunduktan sonra Peygamberimize (s.a.v.) ve onun âl ve ashâbına salât ve selam getirmektedir. Cenab-ı Allah'ın (c.c.) Peygamberimizi (s.a.v.) şerefli bir yere (Mekke) gönderdiğini ve onun mübarek ayaklarıyla birçok yerin şereflendiğini belirtmektedir. İslamiyeti insanlığın fıtratına uygun bir din haline getirdiğini vurgulayarak Peygamberimize dayanan nesebi ile ilgili dualarda bulunmaktadır. Ehl-i beyt ve özellikle Hz. Hasan (r.a.) ve Hüseyin (r.a.) zamanda yaşananlarla ilgili olarak bazı tespit ve yakınmalara yer vererek bu hususları yazdığı bir şiirde şöyle dile getirmektedir.[199] [Kâmil]

هَـــذَا زَمَـــانٌ لَـــيْسَ فِيـــهِ سِـــوَى النَّذَالَـــةِ وَ الجَهَالَـــهْ

لَمْ يَـــرْقَ فِيـــهِ صَـــاعِدٌ إِلاَّ وَ سُـــلَّمُهُ النَّذَالَـــهْ

"Bu zaman ki içinde cehalet ve adilikten başka bir şey yoktur

Bu zamanda yükselen adilik merdivenini kullanarak yükseldi."[200]

Müellif, bu söylediklerinin o zamana has bir durum olmadığını şu veciz ifadelerle açıklamaktadır[201]:

حَتَّـى قِيلَ: مَا فَسَـدَ النَّاسُ، وَ إِنَّمَا اِطَّـرَدَ القِيَاسُ، ولا اظلمَّـت الأَيَّامُ وَ إِنَّمَا اِمْـتَدَّ الظَلاَمُ، وَ هَلْ يَفْـسُدُ

[199]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 15.
[200]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 16.
[201]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 16.

الشّيْءُ إِلاَّ عَنْ صَلاَحٍ، وَ يمسي اَلْمرءُ إِلاَّ عَنْ إِصْبـاَحٍ، وَ قَدِيمًا مَا بَثَّتِ ٱلأَفَاضِلُ خُطُوبَ الـدَّهْرِ وَ نَكُوبَ الزَّمَنِ، وَ نَثَتْ مِنْ أَهْوَالِ أَحْوَالِهَا بخس الحظ وَ وَكْسِ الثمَّنِ، وَ كَمْ جَدَّتْ بِجُدُودِهَا العَوَاثِرُ فِى هَذِهِ الدُنْيَا لِنَيْـلِ الْعلـيَاءِ، فَضَرَبْتُ شَرْقًا وَ غَرْبًا، وَ أَوْغَلْتُ بُعْـدًا وَ قُرْبًا، فَلَمْ تَحْصُلْ عَلَى طَائِلٍ، وَ مَا أَشْبَـهَ اَلأَواخِرَ بِٱلأَوَائِـلِ

"Denildi ki, insanlar bozulmadı. Ama bozgunculuk devam etti. Günler kararmadı. Fakat karanlıklar devam etti. Bir şey doğruluk kalktıktan sonra bozulur. İnsanlar gündüz bittikten sonra karanlığa giriyor. Eskiden iyiler zamanın talihsizlik ve kötülüklerini yaymadılar. Zamanın hadiseleri içinde kötülükler yayıldı. Bu dünyada yüksek hedeflere ulaşmak için ne değişimler oldu. Doğuya batıya gittim. Uzağa yakına baktım. Hiçbir kâr elde edemedim. Sondakiler öncekiler ne kadar çok benziyor."

Ehl-i beytin ve o soydan gelenlerin musibetlere uğradığını ve bu musibetlere karşı hep sabırlı olduklarını dile getiren müellif kendinden bahisle "*yaşım ilerledikçe bu musibetler birer birer başıma gelmeye başladı*" demektedir. Bu musibetlerin başında da zorunlu olarak yapması gereken göç hadisesini görmekte ve şu ifadeleri dile getirmektedir: [202]

وَ لَقَدْ منـيتُ بِكُرْبَةِ الْغُرْبَةِ، وَ تَشَعَّثَ اَلْحَالُ وَ عَهْـدُ الصِّبَا مُخَيِّـمُ مَا هَـمَّ بِالارْتِحَالِ، وَ بُلِيتُ بِوُرُودِ مِنـْهَلِ البيْنِ الأَكدَرِ، وَ بَاهِرُ العُمُرِ مَشْرِقٌ أَشْـرَفَ على اَلكَـمَالِ وَ مَا أَدْبَــرَ.

"*Gurbet kaygısı başıma geldi. Çocukken hayal ettiğim meşakketli gurbete müptela oldum. Birçok musibetlerle imtihan edildim. Parlak ömrümün bitmesini yakın görüyorum ve bir daha bu ömüre dönüş olmayacak*".

[202]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 17.

Müellif aslında istemediği bu gurbet olayı nedeniyle çıkacağı yolculuk için şunları söylemektedir: "Ben bu seyahatte geçecek olayları not almaya karar verdim. Bu da akıl sahiplerine bir misal olsun. Allah bana geri vatana dönmeyi nasip etsin. Bu seyahatnâmede garib şeyleri zikredeceğim. Böylece, okuyanlar ve duyanlar ondan zevk alsın. Ben bu eseri "*Sulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb*" olarak isimlendirdim. Bu isim benim yolculuğumu tarif etsin ve bu isim benim yolculuğumu anlatan uygun bir başlıktır". [203]

Müellif, seyahatnâme eserinin ismiyle ilgili bu hususu yazdığı bir şiirde şöyle dile getiriyor.[204] [Kâmil]

رِحْلَتِـــى المشـــتَهَاةُ تُـــزري بـالرَّوضِ عِنْـدَ الفَتـى الأريـبِ

فـــإِنْ تَغَرَّبْـــتَ فَاصْـــطَحِبْها فَإِنَّهَـــا سُـــلْوَةُ الغَرِيـــبِ

"Benim arzu edilen seyahatim bulunduğum kutsal yeri kıymetsizleştirdi akıllı gence.

Eğer sen gurbete çıkarsan bu kitapla beraber ol, muhakkak o gariplerin tesellisidir."

[203]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 19.
[204]Bkz.İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 19.

2.2. GURBET VE YOLCULUK

Müellif, eserin mukaddime kısmında gurbet ve yolculuk hakkında hiciv (yerme) ve medih (övme) olarak yazılan sözlere yer vermiştir.[205]

Müellifin yolculuğu hiciv etme manasında verdiği bazı misaller şunlardır:

İbn Ma'sûm özellikle gurbet ve yolculuk hakkında aşağıdaki âyette[206] geçen:

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلاَّ قَلِيلٌ مِنْـهُـمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا

"Eğer onlara kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın diye emretmiş olsaydık, pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Eğer kendilerine verilen öğüdü yerine getirselerdi, bu onlar için hem daha hayırlı hem de (imanları için) daha sağlamlaştırıcı olurdu" ifadesini zikrederek nefisleri öldürmekle vatandan çıkmanın birlikte mukayese edilmesini misal olarak vermektedir.

Peygamberimizin (s.a.v.) yolculuğu hiciv manasında bir hadiste geçen: [207]

اَلسَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ طَعَامَهُ، وشَرَابَهُ وَنَوْمَهُ، فَإِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ مِنْ سَفَرِهِ، فَلْيُعَجِّلْ إِلَى أَهْلِهِ.

[205]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 19-26.
[206]Nisa Sûresi, 4/ 66.
[207]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 19.

"Yolculuk bir çeşit azâptır. Doğru dürüst yiyip içmekten ve uyumaktan sizi men eder. Herhangi biriniz işini bitirince, evine dönmekte acele etsin" ifadesini yolculuğun bir azap olduğu ve dönüş konusunda da acele etmek gerektiğini misal olarak belirtmektedir.

Müellif yine yolculuğun bir azap olduğuna dair şu bilgileri vermektedir.[208] Bazılarına söylenmiş:

قِيلَ لِبَعْضِهِم :إنّ السَّفَرُ قِطْعةٌ مِن العذَابِ، فَقَال :بَلِ الْعذَابِ قِطْعةٌ مِن السَفَرِ.

"*Yolculuk azâptan bir parçadır*". Onlar da demişler ki: "*Hayır, azâp yolculuktan bir parçadır*".

Yine bu mevzuda birisi şiir tarzında şu sözleri söylemiştir.[209] [Recez]

كُـلُّ العَـذَابِ قِطْعَـةٌ مِـنَ السَّـفَرْ يَا رَبِّ فاَرْدُدْنِي إِلَى رِيفِ الحَضَرْ

"*Azabın tamamı yolculuktan bir parçadır*

Ya Rabbi beni ikamet yerine eriştir"

Haccac bin Yusuf[210] (ö. 95/714) diyor ki:

لَوْلاَ فَرْحَـةُ ٱلإِيابِ لَـمَا عَذَّبْـتُ أَعْدَائِى إِلاَّ بِالسَّـفرِ

[208]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 20.
[209]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 20.
[210]Haccac bin Yusuf es-Sekafî (Haccac-ı Zalim). Emevi valisi. Ziriklî**, el-A'lâm**, II, 168.

"*Dönüş sevinci olmasaydı düşmanlarımı yolculuktan başka bir şeyle cezalandırmazdım*".

Müellif bu konuda yer verdiği bir rivayette ayrılık acısıyla ölen bir gencin hikâyesini ve şiirini nakletmiştir.

Yine deniliyor ki:[211]

اَلسَّفَرُ، وَ السَّقَمُ، وَ اْلقِتَالُ، ثَلاَثَةٌ مُتَقَارِبَهٍ. فَالسَّفَرُ سَفِينَةُ الأَذَى، وَ السَّقَمُ حَرِيقُ الجَسَدِ، وَ اْلقِتَالُ مَنْبِتُ اَلمَنَايَا.

"*Yolculuk, hastalık ve savaş bu üçü birbirine yakın şeylerdir. Yolculuk, eziyet gemisidir. Hastalık, vücudun yanması; savaş ise ölümlerin yeşerdiği yerdir*".

Şair ve edip Muhammed bin Zafer[212] (ö. 565/1170) *Sulvânu'l-mutâ* adlı eserinde yolculuğu yermiştir.

Ayrıca, şöyle sözler de vardır: "*Sen başkasının ülkesinde isen zilletten nasibini unutma*". "*Gurbetçi, diriler arasında ölüdür*". "*Vatandan çıkan her bir gurbetçi vahşi hayvan gibidir. O her yırtıcıya bir avdır. Her ok atana da hedeftir*".[213]

Bazı hikmet sahiplerine sormuşlar: "ما اَلسُّرُور؟" "*Sürur nedir?*".[214]

فقال :الكفاية فى الأوطان، و الجلوس مع الاخوان.

Demişler ki: "*Vatanlarda kifayet, kardeşlerle sohbet*".

---

[211]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 20.
[212]Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Zafer. Tefsîr, lügat, nahiv, ferâiz ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve şâir. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, IV, 395.
[213] İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 21.
[214]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 21.

Müellif yolculuğu yerme manasında Sâhib b. Abbâd[215] (ö. 385/995) gibi birçok şaire ait sözlere de yer vermiştir.[216]

Müellif yolculuğu hiciv eden bu bilgilere yer verdikten sonra gurbet ve yolculuğu öven konulara geçmektedir. Müellifin bu manada verdiği bazı misaller şunlardır:

Yolculuğu ve gurbeti medih manasında aşağıdaki âyette[217] geçen:[218]

وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ

"Bir kısmınız Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol tepecek" ifadesinde rızık aramak için yolculuğun tavsiye edildiği belirtilmektedir. Ayrıca müellif bir hadiste de:

سَافِرُوا تَصِحَّوا وَ تَغَنَّمُوا

"*Yolculuk yapın sıhhat bulursunuz. Ganimet elde edersiniz*" ifadesinin geçtiğini söylemektedir.

Tevrat'ta da:[219]

اِبْن آدَمَ اُحْدُثْ سَفَراً اُحْدُثْ لَك رِزْقاً

"*Âdemoğlu! Yolculuk yap rızık elde edersin*" denilmektedir.

[215]Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd b. el-Abbâs et-Tâlekānî. Büveyhî veziri, âlim, edip ve şâir. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, I, 228.
[216]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 21-22.
[217]Muzemmil Sûresi, 73/ 20.
[218]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 22.
[219]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 23.

Müellif yine yolculuğu öven şu sözlere yer vermektedir.[220] Deniliyor ki "*Vatanında fakirsen gurbettesin. Gurbette zenginsen sanki vatanındasın*". Yine deniliyor ki "*yolculuk insanların ahlâkını ortaya çıkarır*" ifadelerini misal olarak göstermektedir.

Müellif, yolculuğu övme manasında İmam Şâfiî (r.a) (ö. 204/820) hazretlerine ait şu beyitlere yer vermektedir:[221]

سَـافِرْ تَجِـدْ عِوَضًـا عَمَّـنْ تُفَارِقُـه وانْصَبْ فَإِنَّ لَذِيذَ العيشِ فِي النَّصَبِ

فَالْأُسُدُ لَوْلاَ فِرْاقُ الْغَابِ مَا قَنَصَتْ والسَّهْمُ لَوْلاَ فِرْاقُ القَوْسِ لَمْ يَصِبِ

"*Yolculuk yap. Ayrıldıklarına bedel orada bulursun. Yorul geçimin lezzeti yorulmaktadır*.

Aslanlar ormanı terk etmese avlanamaz. Ok yaydan çıkmasa hedefe isabet edemez".

Müellif yolculuğu övme manasında birçok şaire yer vermiştir. Şiirlerine yer verdiği şairler arasında; Fâtımîler dönemi edip ve şairi İbn Kalâkıs (ö. 567/1172), meşhur Arap şairi ve hamâse müellifi Ebû Temmâm (ö. 231/846), câhiliye dönemi şairi Cerîr el-Mutelemmis (ö. 569/1174), makamât yazarı el- Hariri (ö. 516/1122), İbrahim İbn el-Abbas es-Savli (ö. 243/857), Siracuddin el-Verrâk (ö. 695/1296), Ahmed İbn Munir et-Trablusi (ö. 548/1153) ve Yâkut el-Hamevî'ye (ö. 622/1225) gibi şairler sayılabilir.[222]

[220]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 24.
[221]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 24.
[222]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 24-28.

Yolculuğun yerilme ve övülmesinden sonra müellif çaba ve gayret konusu üzerinde durmaktadır. Ona göre çaba Allah'ın (c. c.) istek ve takdirine etki etmez. Ancak, çaba "insanların adetlerinden bir adettir" demektedir.[223]

2.3. MÜELLİFİN HİNDİSTAN'A SEYAHAT ETME NEDENLERİ

Müellif eserin mukaddime bölümünde 1054 (1644) yılı itibariyle babasının Allah'ın (c.c.) hükmü gereği resmi bir görev nedeniyle Hindistan'a gitmek üzere vatanından ayrıldığını, on iki yıl sonra kendisinin de zorunlu olarak vatandan ayrılık acısını çektiğini belirtmekte ve "Peygamberimiz de (s.a.v) hicret etmişti ona salât ve selam olsun" demektedir. Müellif babasının göç nedenini şu ifadelerle özetlemektedir: "Babamın Hindistan sultanının emrine boyun eğmesi ve itaat etmesi gerekti. Böylece Hindistan'a gitti. Sultan onu himayesine aldı. Sultanın adalet ve iyiliği halk arasında yaygındı. Onu yüceltti ve şan şeref verdi. Her türlü imkânı babama sağladı. Ona güvenerek kendi yükünü ona yükledi. Bizim de oraya gitmemizi Hindistan sultanı istedi". Müellif eserin bu bölümünde sultan ile ilgili yazılmış bazı şiirlere yer vermektedir. Bunlar; İbn Şeref el-Kayrevânî[224] (ö. 460/1067) ve İbn Ammar el-Mehri'ye[225] (ö. 477/1084) ait şiirlerdir.[226]

Müellif babasının vatana geri dönmesini çok istemiş ve bu manada babasına atfen "Hindistan sultanı ile yapmış olduğu sözleşmeyi feshetmesini ve vatana dönmesini rica ettik" demektedir. Yine bu manayı ihtiva eden "umulur ki Allah (c.c.) babamla yerlerin en şereflisi olan bu yerde (yani Hicaz bölgesi) bizi bereketlendirir" ifadelerini kullanmaktadır. Fakat babasından coşkuyla istediği bu arzunun zamanla söndüğünü belirtmektedir. Müellif bunu "babam geri dönmeyi arzu etmiş. Fakat sultan buna izin vermemişti. Orada on üç yıl geçirdi. Artık babam hayatına orada devam etmek ve oranın

[223]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 28.
[224]Ebû Abdullâh Muhammed b. (Ebû) Saîd b. Ahmed b. Şeref el-Cuzâmî el-Kayrevânî. Kâtip, şâir ve edip. Yâkut el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Udebâ**, Thk.: İhsân Abbâs, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993, XIX, 37.
[225]Ebu Bekr Muhammed İbn Ammar el-Mehri el-Endelusi. Edip ve şâir. Ziriklî**, el-A'lâm**, VI, 310.
[226]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 29-31.

kültürüne kendini alıştırmak zorunda kaldı. Böylece, bizi yanına almak üzere Sultan güvenilir vezirlerinden birini görevlendirdi" ifadeleriyle de dile getirmektedir.[227]

2.3.1. Müellifin Babasının Sultanın Kızıyla Evlenmesi

Müellif burada Sultanın babasına çok nimetler bağışladığını ve onu önemli vazifelerde görevlendirdiğini ifade etmektedir. Onu destekleyici olarak görmüş ve kendine damat olarak seçmiştir. Neticede, Sultan görkemli bir düğün hazırlığı yapmış, köylerden ve şehirlerden birçok insanı davet etmiştir. Bunun üzerine edip Şeyh el-Cevâzirî bu düğünü tarihe kaydetmek için bir şiir şöleni düzenlemiştir. Müellif bu edibin Irak'lı olduğunu ve Hindistan'a göç ettiğinin tahmin edildiğini belirtmekte ve şiirinden bazı alıntılar yapmaktadır.[228]

Müellif arasöz olarak açılan bu düğün mevzusu ile ilgili bir parantez açmaktadır. Seyahatnâmesiyle tanınan edip ve tarihçi Muhammed b. Ahmed et-Ticânî et-Tûnisî'nin (ö. 718/1318) *Tuhfetu'l-arûs ve nuzhetu'n-nufûs* eserinden şu bilgileri aktarmaktadır. "Tüm İslam dünyasında en görkemli iki düğün töreni vardır. Onlar gibi olanı ne göründü ve ne de görünecek. Biricisi, Abbâsî halifesi Hârûn Reşîd (193/809) ile Zübeyde bint Câfer b. Ebû Câfer el-Mansûr'un (ö. 216/831) düğün merasimidir. Bağdat'taki Huld Sarayı'nda görkemli bir törenle yapılmıştır. Altın kaplar gümüşler ile doluydu, gümüş kaplar da dinarlarla doluydu ve insanların yüzlerine doğru atıyorlardı. Bu düğünde parfüm olarak "ûdi hindi" tercih edilmiştir. Çünkü elbisede kalıcıdır ve kokuların en güzelidir. Ülkenin dört bir yanından kıymetli hediyeler gönderilmiştir. Hârûn Reşîd'in babası ve Abbâsî halifesi olan Mehdî-Billâh'ın (ö. 169/785) özel bir ev için yaptığı harcamalar dışında, Hârûn Reşîd 50 milyon dinar para harcamıştır. Bu düğün 165/782 yılında olmuştur.[229]

[227]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 36.
[228]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 30-31.
[229]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 31.

İkincisi de Hârûn Reşîd'in oğlu Abbâsî halifesi Me'mûn (218/833) ile Bûrân Hatice bint Hasan b. Sehl'in (ö. 271/885) düğün merasimidir. Me'mûn onunla nişanlandığı zaman düğün için birçok hazırlık yapmıştır. Me'mûn büyük bir nehir'in kenarına gitmiş ve orada bir ev inşa etmiştir. Bûrân'ın babasının evide ordaydı. Bûrân'ın babası Hasan b. Sehl (ö. 236/851), Me'mûn'un veziridir. Edip ve tarihçi Ebu'l Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967) bu konuda ne cahiliyede ne de İslam dünyasında böyle bir düğün görülmemiş olduğuna dair ifadeler kullanmıştır. İnsanların üzerlerine dirhemler, dinarlar, misk ve amber kutuları saçılmıştır. Düğün törenine birçok sayıda insan ve asker katılmıştır. Bu askerlerden sadece 36 bin kişi denizci askerlerden oluşmuştur. Bu düğün 210/826 yılında yapılmıştır. Ebu'l Ferec el-İsfahânî bu konuda verdiği tarihi bilgilerin devamında Bûrân'ın döşeme kısmı altından olan bir halıya oturduğunu belirtmektedir. İnciyle dolu bir kap getirilmiş ve altından olan halının üzerine saçılmıştır. Halının sağında kadınlardan Zübeyde bint Câfer ve Hârûn Reşid'in kızı Hamdune ve Halife'nin diğer iki kızı bulunuyormuş. Hiçbiri incilerden almamış. Me'mûn incileri alarak "bunları ikram edin" demiştir. Artık her bir bayan bir inci almış ve gerisi hasır'ın üzerinde kalmıştır.[230]

Ebu Yâsir bu gece yaklaşık 85 kg amber'in mum olarak kullanıldığını söylemektedir. Me'mûn buna inanamamış ve "bu israftır" demiştir. Zübeyde bint Câfer onların kaldırılmasını ve kullanılan mumların getirilmesini istemiştir. Eserde ayrıca Me'mûn ve Bûrân'ın yüksek şahsiyetlerinden ve birbirlerine çok uygun olduklarından bahsedilmektedir.[231]

[230]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 32.
[231]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 34.

2.4. MÜELLİFİN MEKKE-İ MÜKERREMEDEN AYRILMASI, UĞURLANMALARI VE HİNDİSTAN'A SEYAHATİN BAŞLAMASI

Müellif gurbet ve seyahat hazırlığı ile ilgili duygu ve düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: "Bizim isteğimiz babamın azmini kırmadı. Hindistan yönetimi ile yaptığı sözleşmeyi bozmadı. Her şeye rağmen bizi oraya çağırdı. Biz de mecburi olarak onun isteğine riayet ettik. Görevlendirilen Vezir yola çıktı ve bizi almaya geldi. Onların gelişi bizim için bir korkuydu. O da bu kutsal yerden (Mekke) ayrılmaktan dolayı idi. İnsan vatanına özlem duymalı ve doğduğu yere arzulu olmalıdır. Sonra yolculuğa hazırlandık. Canın (ruhun) bedenden ayrılması gibi vatandan ayrıldık". Müellif bu ayrılık nedeniyle Ebu'l-Âlâ el-Ma'arrî'nin[232] (ö. 449/1057) bir şiirini hatırladığını belirtmektedir.[233]

Müellif ayrılık tarihi ve duygularını tarif etmek manasında "6 Şaban cumartesi gecesi (1066/1656) Mekke-i Mükerreme'den şu âyeti[234] okuyarak ayrıldık" demektedir.[235]

سُبْحَانَ الَّذي اَسْرٰى بِعَبْدِه لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا اِنَّهُ هُوَ السَّميعُ الْبَصيرُ.

"*Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i (s.a.v)) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın (c.c.) şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir*".

[232]Ebu'l-Alâ' Ahmed b. Abullâh b. Suleymân el-Ma'arrî. Meşhur Arap filozof ve şâir. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, I, 113.
[233]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 37.
[234]İsra Sûresi, 17/ 1.
[235]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 37.

Müellif gurbet ve yolculuğa isteksiz olduğunu belirtmektedir. Şu gelen ifadeler bunun açık bir delilidir. "Allah'ın (c.c.) ismini zikrederek yürüdük. Dost ve çevremiz bizi uğurlamaya geldiler. Onlarla vedalaştık". Burada müellif bir şairin[236] aşağıdaki sözlerine de "yürekten inandık" demektedir: [237]

مَـــا خَلَـــقَ اللّـــهُ مِـــنْ عَـــذابٍ أشَـــدَّ مِـــنْ وَقْفَـــةِ الـــوَداعِ

"*Allah (c.c.) vedalaşma anından daha şiddetli bir azap yaratmamıştır*".

Yine müellif eserin bu bölümünde, ağabeyi Ebu Ye'lâ Muhammed Yahyâ (ö. 1092/1681) ve Şerîf er-Radî (ö. 406/1015) gibi şairlerin ayrılık acısından yakındıklarına dair bilgiler vererek kendi his ve duygularına emsaller getirmektedir.[238]

2.4.1. Mekkeden Ayrılış ve Geri Dönme Özlemi

Müellif Mekke'den ayrılık acısı çekmekte ve geri dönme özlemi içinde kendisini teselli etmektedir. Bu halini "faide" konu başlığı altında bazı kültürel bilgiler vererek aktarmaya çalışmaktadır.

Müfessir ve Muhaddislerden bir grup şöyle demiştir: [239] "*Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'den hicret ederken devesine bindi. Mekke'ye dönerek (ki Mekke kendisinin, babasının ve ceddinin meskenidir) duygulandı ve ağladı. Zannetti ki oraya hiç dönmeyecek ve orayı hiç görmeyecek. Bu arada, Cebrail (a.s.) gelerek şu* âyeti[240] *okudu"*:

[236]Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Abdullâh b. Mezhic ez-Zubeydî (ö. 379/989). Endülüslü edip ve şâir. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, IV, 7.
[237]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 37.
[238]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 38-39.
[239]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 40.
[240]Kasas Sûresi, 28/85.

اِنَّ الَّذي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَادُّكَ اِلٰى مَعَادٍ قُلْ رَبّي اَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدٰى وَمَنْ هُوَ في ضَلَالٍ مُبينٍ

"(Resûlüm!) Kur'an'ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah (c.c.), elbette seni (yine) dönülecek yere döndürecektir. De ki: Rabbim, kimin hidayeti getirdiğini ve kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu en iyi bilendir".

Peygamberimiz (s.a.v.) bu âyette verilen "geri dönüş" müjdesinden dolayı sevinç gösterdi ve yoluna devam etti. Müellif bu ifadeleri belirtmekle kendisinin de kısa zamanda tekrar geri döneceği ümidini yansıtmaktadır. Ayrıca, müellifin verdiği ek bilgilere göre bu âyette geçen "meâd" kelimesi Mekke'nin isimlerinden biridir. Başka bir mana cihetiyle de cenneti tanımlamaktadır. Müellif birinci manayla amel etmiştir. Müellifimiz, eserin bu kısmında geri dönme ümidi ve endişesiyle kendi kaleminden bir şiire yer vermektedir. [241] [Kâmil]

أَمْعَـــادُ هَـــلْ يُفْضِـــي إِلَيْـــكِ مَعَـــادِي يَوْمًـــا بِـــرَغْمِ مُعَانِـــدٍ وَ مُعَـــادِ

فَـــأَفُوزَ مِنْـــكِ بِكُـــلِّ مَـــا أَمَّلْتُـــهُ ذُخْـــرًا لِآخِـــرَتِي وَ يَـــوْم مَعَـــادِي

"*Bütün düşmanlığa rağmen bir gün sana (Mekke) geri dönebilir miyim?*

Umduğum her şeyi seninle elde ederim. O da ahiret ve kıyamet günü için"

2.5. MÜELLİFİN YEMEN YOLUNU TAKİP ETMESİ VE YAŞANAN ZORLUKLAR

Müellifin Hindistan seyahati için ilk kara yolculuğu Yemen yolunu takip etmesiyle başlamıştır. Müellifimiz bu yolculuğu şöyle anlatmaktadır. Seyahate başlarken Yemen yolunu takip ettik. Gözyaşlarımızı tutamıyoruz. Gece çölde rast gele yürüyoruz. Bu yürüyüşümüz sabah çıkıncaya kadar devam etti. Sonunda el-Beyda adındaki vadiye vardık. Oraya siyah bir bayrak dikmişlerdi. Orada bir gün kaldık. Sonra Sadiyye'ye

[241] İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 40.

yöneldik. Oraya vardığımızda oranın gölgelerine yükümüzü bıraktık ve konakladık. Burası Hz. Peygamberin (s.a.v.) Yemen'den gelenler için belirlediği mîkât yeridir. Bizi uğurlamak için beraberimizde gelenler ayrıldılar.[242]

Müellif eserin bu kısmında konaklama yerlerinde yaşanan bazı olaylara temas etmektedir. Bu konaklama yerinde hizmetçiler ile kiracılar arasında bir sataşma oldu. Hizmetçiler kiracılardan iki adamı yaraladılar. Kiracılar elli kişi civarındaydı. Araplardan yardım istediler. Olay, sopa ve taşlarla büyük bir kavgaya dönüştü. Kafalar kırıldı. Kavga geceye kadar devam etti. Sonra durdu. Bazı bilgeler diyorlar ki: "*Yolculukta yerilen sıfatlardan biri kiracıların kötü davranışlarıdır. Ayrıca vergi tahsildarlarının küçümsemelerinden de sıkıntı çekilmektedir*".[243]

Müellif yolculuklar esnasında konaklama yapılan yerlerinde yaşanan aksaklık, tutum ve davranışlara birkaç misal vermektedir.[244] Ebu Bekir Muhammed İbn el-Muzaffer es-Sem'ânî [245](ö. 489/1096) diyor ki: "*Bazı yolculuklarda sıkıntı çektim. O da bana hizmet eden bir gencin hizmetindeki aksaklıklardır"*. Şair Cerir et-Temîmî[246] (ö. 110/728) bu manada şu sözleri söylemektedir: [Basît]

أَكرِم رَفِيقَكَ حَتَّى يَنْقَضِيَ السَّفَرُ إِنَّ الَّـــذِي أَنْـــتَ مَوْليـــهِ سَيَنْتَشِـــرُ

وَ لاَ تَكُـــنْ كَلِئَـــامٍ أَظْهَـــرُوا ضَـــجَراً انَّ اللِّئَـامَ إِذَا مَـا سَـافَرُوا ضَـجِرُوا

[242]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 41.
[243]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 42.
[244]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 43.
[245]Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî. Şâfiî fakihi, kelâm ve tefsir âlimidir. İbnu'l-Esîr**, el-Lubâb fî tehzîbi'l-ensâb,** Beyrut, 1980, I, 13.
[246]Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ (Huzeyfe) et-Temîmî. Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şâirlerinden biri. Bkz. Zeydân, **Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'arabiyye**, I, 251.

"*Sen yolculuk arkadaşına yolculuk bitene kadar ikram et. Yaptığın iyilik yayılacaktır.*

Sürekli sıkıntı gösteren nankörler gibi olma. Muhakkak onlar yolculukta sıkılırlar"

Müellif yolculuk esnasında kişilerin şahsiyet yapılarının ortaya çıktığını vurgulayan şu misali vermektedir. Rivayet edilir ki: Hz. Ömer'in (r.a.) yanına gelen iki adamdan biri diğer adamın şehadetinin kabul görmesi için onun hakkında iyi sözlerde bulundu. Hz. Ömer (r.a.) o adama dedi: "*Sen onun ahlâkını bilmek için onunla yolculuk yaptın mı?*" O da dedi ki: "*Hayır*". Hz. Ömer (r.a.) o adama tekrar döndü ve dedi: "*Ben de görüyorum ki, sen onu tanımıyorsun*". Müellif yoculuklarda yaşanan aksaklıklar bakımından konuyu şu özet ifadelerle neticelendirmektedir. Genel olarak, iyilik ve ahlâkın faziletlerini göstermek özellikle yolculuklarda dinen ve örfen yapılması gereken şeylerdir.[247]

Müellif eserin bu kısmında tekrar seyahat konusuna dönmektedir. Sonra yolumuza devam etmeye başladık. Vadi ve tepeleri aşarak yolumuza devam ettik. Müellif burada Şerîf er-Radî'nin (ö. 406/1015) geri dönme ile ilgili şu sözlerini hatırlatmaktadır.[248] [Remel]

وَ لَــوْ قَــالَ لِي الغَــادُونَ مَــا أَنْــتَ مُشْــتَهٍ غَــدَاةَ جَزَعْنــا الرَّمــلَ قُلْــتُ أعُــودُ

"*Kumun bize sıkıntı vereceği sabahta erkenden gidenler bana sorsalar ne arzuluyorsun. Ben de derdim: Dönmeyi arzu ediyorum*"

[247]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 43.
[248]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 43.

Müellif, Bedîüzzamân el-Hemedânî'nin[249] (ö. 398/1008) "yürüyüş" hakkında söylediği sözden başka güzel söz duymadığını ifade etmektedir. Yine müellif şu sözleri de ilave etmektedir. "Bedîüzzamân el-Hemedânî'nin "medih" ile ilgili çok güzel sözleri de vardır. Ayrıca, Hariri (ö. 516/1122) *Makâmat* adlı eserinde Bedîüzzamân el-Hemedânî'den önemle bahsetmektedir". Bu ifadelerden sonra müellif Hariri'yi hatırlatmakta ve bazı ediplerin onun hakkında güzel sözlerininin olduğunu dile getirmektedir.[250]

Müellif verdiği bu bilgilerden sonra tekrar seyahat konusuna devam etmektedir. Artık boş arazilerden geçmeye devam ediyoruz. Sabrımız ve cesaretimiz tükenmeye başladı. Bu bitkin halimizle sonunda emin bir yer olan el-Hadım'a ulaştık. Orası çöllük ve rüzgârlı bir vadidir. Müellif bu menzili yazdığı iki beyitlik şiirinde yermektedir: Çöl ve bol rüzgârlı bir yer olmasından dolayı toz-duman yükselmesinden bahsetmektedir. Orada bir gün kaldık. Fakat ne uykudan ne de uyanıklıktan bir tat aldık. Sonra oradan el-Lis'e[251] geçtik. Orayı adeta bize dişlerini açmış bir aslan suretinde gördük. Orada şu âyeti[252] okuyarak tahammül ettik.[253]

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسينَا اَوْ اَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْراً كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِه وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.

[249]Ebu'l-Fazl Bedîuzzamân Ahmed b. el-Huseyin b. Yahyâ el-Hemedânî. Arap edebiyatında makâme türünün ilk örneklerini veren şâir ve kâtip. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, I, 127.
[250]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 44.
[251]Eseri tahkik eden Şâkir Hâdî Şükr müellifin Lis'i Leys olarak okuduğunu söylemekte ve el-Bekri'den naklen oranın Lis olduğunu belirtmektedir. Leys, aslan anlamına gelmektedir. Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 45.
[252]Bakara Sûresi, 2/ 286.
[253]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 44.

"Allah (c.c.) hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz unutur veya yalınırsak bizi cezalandırma. Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma. Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamale buyur. Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et".

Sonra Zekvân'a geldik. Orası bir menzildir ve denize yakındır. Orayı güzel bulduk. Yüksek hurmalıklar ve dizilmiş kokulu ağaçlar vardır. Orası ile Sif arasında bir saatlik yol vardır. Tatlı suları ve temiz havası ile meşhurdur. Müellif orayı öven bir şiir söylemektedir.[254] [Basît]

يُزْهـى بِبَـرٍّ وَبَحْـرٍ مِـنْ جَوَانِبِـهِ فَالبَرُّ مِنْ طَرَفٍ وَ البَحْرُ مِنْ طَرِفِ

وَ مَـا يَـزَالُ نَسـيمٌ مِـنْ يَمَانِيَـةٍ يَأْتِيكَ مِنْهُ بَرِيّاً رَوْضَةٍ أُنُفِ

"*Etrafındaki kara ve denizle iftihar edilir. Bir tarafta deniz bir tarafta kara var.*

Sana Yemen tarafından cennet bahçesinden geliyor gibi bir esinti geliyor".

Müellif bu belde ile ilgili bilgiler verdikten sonra taşkın denizi ve suyu delen gemileri ilk defa orada gördüğünü belirtmekte ve konuya şöyle devam etmektedir. Hava düzelince kafile yol almaya başladı. Bir müddet yol aldıktan sonra yolumuzu şaşırdık. Kafilemiz orada anlaşmazlığa düştü ve iki gruba ayrıldı. Felaket gecede ve o çölde sabah çıkana kadar yürüdük. Yüce Allah (c.c) bize âyetlerini gösterdi. Bir vadi beldesi olan Vadin'e bizi hidâyet etti. Zaten bizde o menzile ulaşmayı istiyorduk. Orada kafilemiz buluştu. O günü orada birlikte geçirdik.[255]

[254]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 45-46.
[255]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 46.

Sonra Devkâ vadisine geldik. Burası; arazisi kıraç, taşları siyah ve merkezden uzak bir yerdir. Yorgunluk bizi çok bitkin bir hale getirmişti. Oradan dinlenmek üzere el-Hasebe'ye geçtik. Ama dinlenemedik ve oradan da ayrıldık. Bir sahil köyü olan Kunfuze'ye geldik. Buranın Mekke bölgesi Kızıldeniz kıyısında yer alan bir liman beldesi olduğu söylenmektedir. Bütün ülkelerden gelen gemiler Kunfuze'de demir atarmış. Sonraları bu liman ihmal edilmiştir. Yeni liman merkezi Cudde (Cidde) olmuştur. Mekke'den buraya iki merhalede ulaşılmaktadır. *Kamus'ta* "Cudet" kelimesi deniz sahili demektir. Cudde de böyle bir anlamı ihtiva etmektedir.[256]

2.5.1. Faydalı Bilgiler: Mekke Tarihi Ve Hilafetin Osmanlı Devleti'ne Geçişi

Müellif eserin konu akışına göre ele alınan kavramlarla ilgili ansiklopedik bilgilere yer ayırmaktadır. Müellif, bu kısımda Mekke tarihi ve hilafetin Osmanlı devleti'ne geçişi hakkında bazı tarihi bilgiler vermektedir. Burada geçen mevzuyu şöyle özetleyebiliriz. Mekke Emiri eş-Şerîf Berekât b. Muhammed b. Berekât b. Hasan b. Aclân (ö. 931/1525) ve oğlu Ebû Numey (ö. 992/1584) zamanında Mısır Osmanoğullarına geçmiştir. Burayı ilk fetheden Sultan Selim İbn Sultan Beyazit'tir. Onun döneminde hilafet Abbâsilerden Osmanlıya intikal etti. Sultan Selim 926/1520 tarihinde vefat etti. Adı geçen şeriflere dedi ki: "*Ben devamlılığı sağlamak için geliyorum*". Bu söz, 923/1517 tarihinde söylenmiştir. Burada 929/1523 tarihini söyleyenler hata etmiştir. Osmanlı hanedanından Haremeyn'i ilk elde eden yine bu sultandır. Sultan Selim Mısır krallığını elde etmeden önce Mısır bölgesi Kansu el-Gavri'nin elindeydi. Bu kişi Kansu İbn Abdullah ez-Zahiri el-Gavri'dir. Lakabı el-Melik el-Eşref'dir. Bu kişi ile Sultan Selim Mercidabık'ta karşı karşıya geldiler. Tarih 25 Recep 922/1516 pazar günü idi. Harp, günün başından öğlen ve ikindiye kadar devam etti. Osmanlılar zaferi elde ettiler. Çerkezler de yenildi. Kansu Gavri öldürüldü. Egemenliği 15 yıl 9 ay 25 gün sürdü. Osmanlılar Şam ülkesini aştılar. Sonra da Mısır'ı elde ettiler.[257] Müellif bu kısımda Mekke emirliği hakkında tarihi bilgiler vermektedir.

[256]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 47-48.
[257]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 50-51.

Burada, Hz. Hasan'ın (r.a.) soyundan Mekke'ye ilk emir olarak Şerîf Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed'in atandığı belirtilmektedir. Müellif kendi zamanında Mekke emiri olan es-Seyit eş-Şerîf Zeyd b. Muhsin b. Hüseyin'in nesebi ile ilgili bir biyografi düzenlemiştir.[258]

2.6. KIZILDENİZ YOLCULUĞU, YEMEN SINIRLARI VE CÂZÂN LİMANI

Müellif, bu tarihi bilgilerden sonra "sadede dönelim" demekte ve seyahat konusuna kaldığı yerden şöyle devam etmektedir. "Adını belirttiğimiz köyde kafilemiz konakladı. Sefer çağrısı yapılana kadar birkaç gün orada kaldık. Sonunda Kızıldeniz yolculuğu için sefer çağrısı yapıldı ve biz de hazırlandık. Liman'a doğru hareket ettik. Gemimiz liman bölgesinden ayrıldı. Gemi adeta kanatsız uçmaya başladı. Rüzgâr onu sürükledikçe sürükledi. Sanki ok gibi gidiyordu".[259] Müellif bu arada, Mısırlı şair Ebul Huseyin el-Cezzâr (ö. 679/1280), Ebu Ali İbn Raşik[260] (ö. 456/1064), İbn Hayyân el-Endelusî [261] (ö. 745/1344) ve Antere el-Absî[262] (ö. M. 614) gibi şairlerin deniz ile ilgili şiirler yazdığını vurgulamakta ve bazı şiirlere yer vermektedir.[263] Müellif verdiği bu bilgiden sonra tekrar seyahat konusuna dönmektedir. Gemimiz dalgalar karşısında bazen yükseliyor bazen de alçalıyordu. Bu hal denizin adeta acılığını içimizde tadıncaya kadar kendini gösteriyordu. Hatta küçük bir kara parçası görene kadar bu halimiz devam etti. Gördüğümüz kara parçasına vardık ve bir gece orada kaldık. Sabah olunca yine rüzgâr esmeye başladı. Böylece, yelkenler fora edildi. Nihayet Yemen'e bağlı Câzân (şimdiki adı Cîzân) limanına ulaştık. Artık Yemen sınırları içerisindeyiz. Kuvvetli bir rüzgâr vardı. Bu nedenle, gemi ehli yola devam etmekten yana oldular. Burası hakkında

[258]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 51-52.
[259]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 53.
[260]Ebû Ali el-Hasen b. Raşîk el-Ezdî el-Kayravânî. Şâir ve edip. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, II, 85.
[261]Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelusî. Endülüslü dil âlimi ve müfessir. el-Bağdâdî**, Hediyyetu'l-'Ârifîn**, II, 152.
[262]Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî. Muallâka şâirlerindendir. Bkz. Carl Brockelmann, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî**, I, 13.
[263]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 53-54.

deniliyor ki, sahili dalış yeridir. Oradan inci çıkartılıyor. Fakat iyisi değil. Bazen deniz dalgaları sahile amber atıyor.[264]

2.6.1. Amber İle ilgili İlginç Bir Hikâye

Müellif konu sonunda geçen ve güzel kokulu bir madde olan amber hakkında şu bilgileri vermektedir. "İlginç olarak amber ile ilgili bir hikâye araya girdi. Deniz dalgaları adı geçen limanın sahiline büyük bir amber parçası attı. Hiçkimse onun ne olduğunu bilemedi. Zannettiler, o bir kaya parçasıdır. Çamaşırcılar onun üstünde elbise yıkıyorlardı. O belde aynı zamanda tüccarların uğrak yeriydi. Birgün tüccarlar çamaşırcılara elbiselerini verdiler. Çamaşırcılar o kaya üzerinde elbiseleri yıkadılar ve getirdiler. Tacir, elbiseden amber kokusunun geldiğini fark etti. Çamaşırcıya sordu: "*Sen elbiseye koku mu sürdün*? Çamaşırcı: *"Hayır*" dedi. Tacir tekrar dedi: "*Onu nerede yıkadın*? Dedi ki: "*Sahildeki bir kayanın üzerinde"*. Tacir: *"Beni oraya götür"* dedi. O da onu oraya götürdü Tacir kayayı görünce çok büyük bir ganimet olduğunu anladı. Sonra oraya gece karanlığında geldi. Herkesten habersiz onu yerinden sökmeyi başardı. Sabah çamaşırcılar onu yerinde görmeyince olanı ve biteni hemen fark ettiler ve anladılar ki o kayanın bir sırrı var. Haber yayıldı ve valiye ulaştı. Tacir haciz edildi. Onlarla bir paraya anlaştılar. Tacir sadece bir parça dışında amberin tümünü satın aldı. Böylece amber tüccarın zenginlik kaynağı oldu. Şüphesiz Allah (c. c.) zengin edendir".[265]

Müellif araya giren konu ve kavramlara açıklık getirmek için bazı kültürel bilgilere sık sık yer ayırmaktadır. Eserin bu bölümünde de amber ile ilgili şu bilgileri vermektedir.

"Amber konusunda ihtilaf vardır. Deniliyor ki, denizde yetişir ve onun güzel kokusu vardır". İmam Şâfiî (r.a.) bu konuda şunları söylemektedir:[266]

---

[264]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 55.
[265]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 55.
[266]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 56.

سَمِعْتُ من قالَ: رَأَيْتُ العَنْبَرَ نابِتاً في البَحْرِ مِثْلَ عُنُقِ الشَّاةِ، وَ قالَ: حَدَثَني بَعْضُهُمْ أنّهُ رَكِبَ البَحْرَ فَوَقَعَ إلىَ جَزِيرَةٍ فيهِ، فَنَظَرَ إلىَ شَجَرَةٍ مِثْلِ عُنُقِ الشَّاةِ فَإذَا ثَمَرُها عَنْبَرٌ، قَالَ فَتَرَكْنَاهُ حتى يَكْبُرَ فَنَأْخُذَهُ، فَهَبَّتْ ريح فَأَلْقَتْهُ في البَحْرِ.

"Şunu söyleyeni işittim. Amberin koyunun boynu gibi denizde yetiştiğini gördüm. Bazıları bana şunu anlattı: Denizde yolculuk yaparken bir adaya geldi. Orada bir ağaca baktı. Koyunun boynuna benziyordu. Onun meyvesi amber'dir. Onu büyüsün diye bıraktık. Sonra bir rüzgâr esintisi onu denize taşıdı".

Ayrıca şöyle bir söz söylenmektedir:[267]

و قيل: انّهُ رَوْثُ دابة.

"Amber hayvan dışkısıdır".

Şu bilgi de söylenenler arasındadır: [268]

و قيل: انّهُ مِنْ غُثَاءِ البَحْرِ.

"Amber denizin köpüğündendir".

Müellif eserin bu kısmında amber hakkında şu bilgilere de yer vererek konuya açıklık getirmektedir. Mes'ûdî[269] (ö. 345/956) eserinde diyor ki, "*Deniz, kaya*

[267]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 56.
[268]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 56.

büyüklüğündeki amber'i sahile çıkarmaktadır". Ayrıca, İbn Sina[270] (427/1037) *"En iyi amber; boz renkli, mavi renkli, sarı ve siyah renklidir. Çoğunlukla balığın içinde bulunur. Amberi yiyen balık ölmektedirler. Ölen bu balığın ismi de "amber" olarak bilinir"* demektedir. İbn Butlân[271] (ö. 458/1066) diyor ki; *"Amber acı ve kurudur. Kalbi ve beyni güçlendirir. Bünyeyi kuvvetlendirir. Felç hastalığında yararlıdır. Özellikle yüz felci ve kaba balgamda faydalıdır. Ayrıca cesareti arttırır. Alışkanlık haline getiren kişiler için zararı olur. Salatalık koklayarak ve kâfur ile onun zararları giderilebilir. En güzel kullanılış zamanı kış mevsimidir"*. Ünlü coğrafyacı Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvînî[272] (ö. 682/1283) diyor: "*Bel balığı (veya kemane balığı) uzun bir balıktır. Bazen kanadının bir kenarı kocaman bir yelken gibi olur. Denize açılan yelkenli gemiler bu balığı gördüklerinde korkarlar. Balığın uzaklaşması için davul çalarak ses çıkarırlar. Bu balık diğer balıklara saldırınca Allah (c.c.) kol uzunluğunda olan başka bir balığı ona musallat eder. Bu balık onun kulağına yapışır. Ondan kurtulamaz. Böylece denizin derinliklerine iner. Denizin tabanına başını vurur ve ölür. Sonra su yüzüne çıkar. Onu toplayan insanlar vardır. Onlarda onu çengellerle alıp sahile getirirler. Karnını açıp amberi çıkarırlar"*.[273]

Müellif amber konusundan sonra balık ve balık türlerinden bahsetmekte ve şöyle demektedir. "Balık türleri çok çeşitlidir. Her çeşit için bir özel isim vardır. Bazılarının büyüklüklerinden dolayı başını ve sonunu göremiyorsunuz. Hepsi de suda soluyorlar"[274]. Müellif bu kısımdan sonra balıkların solunum sistemleri ile ilgili detaylı bilgiler verilmektedir. Aristoteles'in[275] (ö. MÖ 384) balıklar ile ilgili fikirlerinden

---

[269]Ebu'l-Hasen Alî b. el-Huseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Huzelî. *Mürûcü'z-zeheb* adlı eseriyle tanınan tarih ve coğrafya âlimi, seyyah. Ağa Büzürg Tehrânî, **ez-Zerîa ilâ tesânîfi'ş-Şîa**, I, 110.
[270]Ebû Alî el-Huseyin b. Abdullâh b. Alî b. Sînâ. Tıp, psikoloji, farmakoloji, jeoloji, fizik, astronomi, kimya ve felsefe alanında bir deha ve bilim adamıdır. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, II, 157.
[271]Ebu'l-Hasen el-Muhtâr (el-Yuvânis [Johannes]) b. el-Hasen b. Abdûn b. Sa'dûn b. Butlân. Bağdatlı hıristiyan hekim. Bkz. Carl Brockelmann, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî**, I, 636.
[272]Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvînî. Ünlü coğrafyacı. Ziriklî**, el-A'lâm**, III, 46..
[273]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 56-57.
[274]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 57.
[275]Aristoteles ya da kısaca Aristo. Antik Yunanlı filozof. Bkz. Mahmut Kaya, "Aristo", **DİA**, TDV Yay., İstanbul, 1991, III, 375.

bahsetmektedir. Câhiz el-Kinânî[276] (ö. 255/869) diyor ki: "*Balık suyun derinliklerinde yaşar. Orada solunum yapar. Kuşlar gibi dışarıda solunum yapmaya kalkarsa bir saat içerisinde ölür*". İmam-ı Gazzâlî et-Tûsî ise (ö. 505/1111) uçan balıklardan bahsetmektedir. Müellif de bu uçan balıkları su yüzeyinde uçarken gördüğünü söylemektedir. Müellif balıkları tasvir ederken İbnu't-Tilmîz'in[277] (ö. 560/1165) bazı tasvirleri olduğunu söylemektedir.[278] Bu konudan sonra seyahat konusuna dönülmekte ve "*inşallah yine ileride denizin acayiplerinden bahsedilecektir*" denilmektedir.

2.7. LUHYE LİMANINA VARIŞ

Müellif, deniz ile ilgili verdiği bu bilgilerden sonra kullandığı "rec'â (seyahat konusuna dönüş)" başlığı altında seyahat konusuna yine kaldığı yerden şöyle devam etmektedir.

"Gemimiz yılan gibi hızlı gitmeye başladı. Sonunda Yemen'e bağlı el-Luhye limanına ulaştık. Bir tekneye binip gemiden liman iskelesine çıktık. Orada çok çeşitli ve lezzetli meyveler bulunmaktadır. Muz, taze hurma ve üzümler… Orada sadece bir günlük zaman geçirdik. Güzel bir uyku çektik. Bu arada ilk defa cehennem ehli kâfirleri burada gördük. Şeytanın şerrinden Allah'a (c. c.) sığındık. Daha önce gözümüz hiç gayr-i müslim görmemişti. Hz. Peygamberin (s.a.v) getirdiği nur ile Allah (c.c.) bize hidayet versin ve bizi korusun. Yeşil denizin o sıkıntılarından o kadar bıktık ki artık kara yoluyla yolumuza devam etmek istedik. Fakat başımızdaki kafile sorumlusu bu isteğimizi kabul etmedi. "*Deniz yoluyla devam edeceğiz*" dedi. Nefsimizde yaşadığımız sıkıntıları ancak Allah (c. c.) bilir". Müellif mevzunun bu kısmında kafile sorumlusunun cimriliği üzerinde durmakta ve veciz bir söz söylemektedir. Bunu "*söyleyenin sözü ne kadar latiftir*" ifadesini kullanarak dile getirmektedir. [279] Müellif kafile sorumlusunun

[276]Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî. Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından ve Mu'tezile kelâmcılarından biridir. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, III, 140.
[277]Ebu'l-Hasen Hibetullah b. Sâid b. İbrâhîm. Hıristiyan Arap hekimi ve eczacı. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, IV, 69.
[278]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 58.
[279]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 59.

isteklerini kabul etmeme sebebinin yol masraflarından dolayı olduğunu belirtmektedir. Kafile sorumlusunu eli sıkı biri olarak tanımlamakta ve şunları söylemektedir: [280]

وَ ماَ كَانَ مَنْعُهُ مِنْ ذَلِكَ الاّ فراراً مِنْ الاِنْفاَقْ، وَ خَلافاً للوِفَاقَ. وَ كَانَ مِمَّنْ يرى دُخُولَ النَّارَ، وَ لاَ خُرُوجَ الدِّينَارَ، وَ وِصِالَ اَلهمّ، وَلاَ فِرَاقَ الِدّرْهم.

"Ateşe girmeyi kabul ediyor. Ama cebinden dinar (para) çıkmıyor. Kaygıyı kabul ediyor. Fakat dirhem ondan ayrılmasın".

Bu mevzuda müellif aşağıdaki şiir ile duygularını dile getirmektedir: [281] [Basît]

اَلشَّــمَسُ أَقْــرَبُ مِــنْ دِينــاَرَ صُــرَّتِهِ وَ الصَّــخرُ أنــدَى يــداً مِنْــهُ لِطَالِبِــهِ

"*Güneş onun dinar kesesinden daha yakındır*

Talep edene de kaya onun elinden daha cömerttir"

Müellif, kafile sorumlusu olan vezir'in cimri tavrı karşısında "cimrilik" konusu üzerinde durmakta ve şöyle demektedir. "Güzel bir insan, cimriyi şöyle tanımlamıştır: Sağını güvenilir kıldı. Dinarlarını sohbet arkadaşı, dirhemlerini öz kardeşi, anahtar ve sandığını da arkadaşı kıldı ve yüzüğünü de hizmetçisi yaptı". Bazıları da mal veya para hakkında sıkıdırlar yani mal ve mülke düşkündürler. "*Ben kimi çağırsam seslensem bana cevap vermez. Ancak malımı çağırsam bana cevap verir*" demektedirler. Arap dili ve edebiyatı âlimi el-Muberred[282] (ö. 286/900) diyor: "*Dirhemin kanadı vardı. Onu hareketlendirsen uçar. Dinar da hummalı, ateşlidir. Onu rahatsız edersen ölür"*. İlk

[280]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 59-60.
[281]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 60.
[282]Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdulekber b. Umeyr el-Muberred el-Ezdî es-Sumâlî. Arap dili ve edebiyatı âlimidir. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, III, 441.

İslâm filozofu el-Kindî'nin[283] bu konuda (ö. 252/866) oğluna söylediği söz şöyledir: "*Paran elinden çıktığı zaman sana ait olmaz. Dirhem de kuş gibidir. Elindeyse senindir. Uçtuğu zaman senin değildir*". Müellif konunun geri kalan kısmında para, mal, dinar, dirhem ve cimrilik ile ilgili mevzulara devam etmektedir. Bir hadiste, "*Madenleri çıkarırken ilk dinar ve dirhemi darb eden Hz. Âdem'dir (a.s.). Hayat bu ikisiz olmaz*" denilmektedir.[284] Tâbiin neslinin büyük âlimlerinden Vehb bin Munebbih[285] (ö.114/732) şöyle zikrediyor. Tevrat'ta geçiyor: "*Dinar ve dirhem Rabbu'l âleminin (c.c.) yüzükleridir. Kim âlemlerin Rabbinin (c.c.) yüzüğünü getirirse onun istekleri yerine getirilir.* Sâsânî hükümdarı Nûşîrevân (ö. 579/1183) diyor: "*Kim malı sevmediğini iddia ediyorsa, doğruluğu ispatlanıncaya kadar o benim yanımda yalancıdır. Eğer doğruluğu ispatlanırsa, bu defa o benim yanımda ahmaktır*".[286]

2.8. KAMARÂN ADASI VE HUDEYDE LİMANI

Müellif, cimrilik ile ilgili verdiği bilgilerden sonra seyahat konusuna kaldığı yerden devam etmektedir. "Sonra gece ve gündüz yol aldık. Denizin o dalgalarıyla boğuştuk. Sonra Yemen'e bağlı Kamarân adasına geldik. Bu adanın suyu çok tatlıdır. Burada, büyük bir cami vardır. Ağaçları ve meyveleri boldur. Başka bir yerde bulunmayan Kamarâni tuzu buraya nispet edilmektedir. Bu tuz ilaç olarak kullanılmaktadır. Adada sadece yarım gün kaldık. Sonra dalgalarla boğuşmaya tekrar döndük. Yemen'in en önemli liman şehri olan Hudeyde'ye geldik. Yorgun ve bitkin olarak oraya ulaştık. Orayı kendimiz için hayırlı bulduk. Orada taze hurma çeşitleri bulunmaktadır. Orada üç gün kaldık. Sonra yorgunluktan üzerimizde az bir rehavet kalmış olarak tekrar yolumuza devam ettik"[287].

[283]Ebû Yûsuf Ya'kūb b. İshâk b. es-Sabbâh el-Kindî. İlk İslâm filozofudur. Bkz. Mahmut Kaya, "Kindî, Ya'kūb b. İshâk", **DİA**, TDV Yay., İstanbul, 2002, XXVI, 41.
[284]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 60-61
[285]Ebû Abdillâh Vehb b. Munebbih b. Kâmil es-San'ânî. Yemenli tâbiîn. Ziriklî**, el-A'lâm,** IX, 98; Kehhâle, **Muʿcemu'l-muʾellifîn**, XIII, 153.
[286]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 62.
[287]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 63-64.

2.9. MUHÂ LİMANINA VARIŞ

Müellif Hudeyde limanından ayrılarak Hindistan'a giden büyük gemilerin yanaştığı Yemen'e bağlı Muhâ (Mehâ) limanına doğru hareket etmişir. Müellif bu yolculuğu şöyle anlatmaktadır. "Sabah çıkıncaya kadar yol aldık. Ramazan ayının ikinci günü Muhâ limanına ulaştık. Orada sabahladık. Orası güvenli bir yerdir. Sadece iyi insanlar orada bulunuyordu. İlk karşılaştığımız kişi bizi güler bir yüzle karşıladı. Bu kişinin adı es-Seyit Zeyd İbn Ali İbn İbrahim'dir (1068/1644'de hayattaydı). Bizi ne şekilde karşıladığını yazmış olsam bu kitabın şartları dışına çıkmış olurdum. Bu kişinin ahlâkı da tam olarak İslam'ın tanımladığı bir ahlâktı. Sanki dedesi Hz. Peygamberin (s.a.v) kopyasıydı. Onda nübüvvet siması gözüküyordu. Şan ve şerefi tartışmasızdır. Reislikte mahirdi. Sanki siyasette gemilerin tüm halatları ona bağlıydı. Ben, "*onun kitaplara yansıyan güzel ahlâkını*" gözümle gördüm. Müellif ayrıca burada hocası Şeyh Cafer b. Kemaleddin el-Bahrani'den (ö. 1088/1677) bahsetmekte ve ona ait bir şiire yer vermektedir. Bu şiir için "tuz ve acıyla karıştırılsa tatlıya dönüşür" demektedir.[288]

2.9.1. Muhâ Valisi

Müellif, Muhâ valisi olan bu kişi ile ilgili bazı izlenimlerde bulunmakta ve onun kitaplara yansıyan güzel ahlâkını gözümle gördüm demektedir. Müellif bu manada tanık olduğu bir olayı şöyle anlatmaktadır. "*Bir gün bir törende ben de vali ile beraberdim. Güzel görünüşlü Mısırlı bir adam valiye yaklaştı. Sonra onun atını yularından tuttu"*. Dedi ki: "*Ey Vali, ben dört aydır senin şehrindeyim. Senden bana bir hayır gelmedi. Benim halimi hiç sormadın"*. Seyit şöyle dedi: "*Senin yerini ben bilmiyorum ki Ey Adam! Sen bizimle tanışmadın ki seni tanıyalım. Bize gelmedin ki biz de sana ulaşalım. Ben seni şimdi görüyorum"*. Adam dedi ki: "*Ben zannetmiyorum ki senin gibiler ülkesine giren çıkanı tanımaz. Sen bunu telafi etmezsen seni gidip Yemen imamına şikâyet ederim*". Adam çirkin sözlerde çok ileri gitti. Seyit onu dinledi. Güler yüzle

[288]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 64-66.

davrandı. Evine dönünce onu çağırttı ona bir şeyler verdi ve gönderdi. Böyle bir davranış bizim zamanımızda bulunmaz.[289]

Müellif, bu ahlâk ve davranış üzerine reislerin hilm sahibi olmaları ve öfkelerini tutmaları hakkında bazı bilgilere yer vermektedir. Örnek olarak, Abbâsî halifesi Mu'tazıd-Billâh (ö. 289/902) zamanında yaşanmış bir olay anlatılmakta ve Mu'tazıd-Billâh'ın tutumu dile getirilmektedir. Müellif bu olayı şöyle özetlemektedir. İnsanlardan bir grup eski Bağdat'ta büyük bir mahalle kapısında bir araya geliyordu. Boş ve ortalığı karıştıran haberler hakkında dedikodu yapıyorlardı. Bu grup içinde ileri gelenler, şairler ve ev sahipleri de bulunuyordu. Aşırıya gittiler ve kendileri için bozgunculuk yaptılar. Mu'tazıd-Billâh bu duruma çok sıkıldı ve öfkelendi. Fakat bu halini uygun bir davranış ve dille yansıttı.[290]

Müellif, bu bilgilerden sonra yine "rec'â (seyahat konusuna dönüş)" başlığı altında seyahat konusuna kaldığı yerden devam etmektedir. Adı geçen vali buraya (Muhâ) Yemen imamı İsmail İbn el-Kasım (ö. 1087/1676) tarafından tayin edilmiş birisidir. Müellif bu kişinin biyografisi hakkında bilgiler vermiştir.[291]

Müellif, bu kısımda Yemen hakkında verilen bilgileri şöyle özetlemektedir. "Yemen ülkesine ne için bu isim verildi. Bu konuda ihtilaf vardır. Bir görüşe göre bereket ve bolluğu için; başka bir görüşe göre de Kâbe'nin sağ tarafında kaldığından dolayıdır. Başka sözler de söylenmektedir. [292]

Ayrıca, müellif Mes'ûdi'nin *Murûc ez-Zeheb* eserinden şu bilgileri aktarmaktadır. "Yemen'de bir saray olan Ğumdan yapıtını inşa edenler hakkında da ihtilaf vardır. Yemen'in başkenti dünya cennettlerinden biri olan San'a'dır. San'a' yı

[289]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 67.
[290]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 68-70.
[291]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 71.
[292]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 73.

inşa eden Sâm b. Nuh'un yaptığı harika eserlerden biri olan Ğumdan sarayı da San'a şehrindedir. Bir rivayete göre sarayın yapımında Hz. Süleyman (a.s.) cinleri çalıştırmıştır. Sarayın dış duvarlarında dört farklı renk kullanılmıştır. Saray yedi çatıdan oluşmaktadır. Her iki çatı arasında 40 zirâ (yaklaşık 3 metre) vardır. Yemen kralları bu sarayda oturdukları zaman geceleri yanan mumların birkaç günlük mesafeden gözüktüğü söylenmektedir. Bu saray hakkında bazı şairlerin şiirleri vardır. Bu saraydan altı mermer sütun ayakta kalmıştır. Yemen ahalisi böyle derin çok büyük havuzlu yapıyı hiçbir kimsenin yapamayacağını söylemişlerdir. Bir başka görüşe göre de sütunların mermer olmayıp, cevher ve yakutla süslenmiş altın ve gümüşten olduğunu rivayet edilmektedir".[293]

Yemen'deki harika eserlerden biride Belkıs'ın tahtıdır. Müellif, müfessir Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kurʾân* eserinden taht ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

"Onun tahtı, görkemli ve çok güzel bir sedirdir. Tahtın ön kısmı altın üzerine yerleştirilmiş kırmızı yakut ve yeşil zümrüt ile süslenmiştir. Arka kısmında ise çeşitli mücevheratlarla süslenmiş gümüşten bir taç vardır. Onun dört ayağı vardı. Bir ayağı kırmızı yakuttan, bir ayağı sarı zümrütten, bir ayağı yeşil zümrütten ve bir ayağı da beyaz inci'den idi. Dış yüzey kaplaması ise altından idi".[294] Eserde Ğumdan sarayı ve Belkıs'ın tahtı ile ilgili dikkat çekici başka mevzulara da yer verilmiştir. Bu konuda sadece bu bilgilerle iktifa edilmiştir.

Müellif bu mevzudan sonra Yemen ahalisi, Mu'tezile ve Zeydiler hakkında sekiz sayfadan oluşan bilgiler vermektedir.[295]

[293]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 73.
[294]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 74.
[295]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 74-83.

2.9.2. Muhâ Şehri Hakkında Bilgiler

Bu bölümde, Muhâ limanı konusuna tekrar dönülmektedir. Muhâ şehri Yemenin sahil şehirlerinden biridir. Müellif bu şehir hakkında şu bilgileri vermektedir. Muhâ şehrine geldiğimizde, düşmanın sayılamayacak kadar çok orduyla Hindistan sultanlığına saldırdığı ve geçtiği yerleri de yakıp yıktığı haberi geldi. Ondan sonra durumun ne olduğu hakkında pek bir şey bilinmiyor. Onun için bu limanda kalmayı tercih ettik. Hindistan'dan haberler bize ulaşıncaya kadar burada kalma tercihimiz devam etti. Muha, deniz sahilinde Zubeyd'e yakın bir yerdir. Orada saraylar vardır. Birçok hurma bahçeleri bulunmaktadır. Oraya meyve çeşitleri diğer şehirlerden getiriliyor. Burada içmesuyu kuyulardan temin edilmektedir. Özellikle Muhâ'nın doğu tarafı kuyu suyu çıkarma yerleridir. Ancak, oranın suyu tuzludur. Bu nedenle yörenin ileri gelenleri için tatlı su başka yerlerden getiriliyor. Muhâ'da güzel bir hamam vardır. Burayı Haydarâbâd Sultanı Abdullah Kutubşâh veya Mevlâna Sultan'ın (ö. 1083/1672) önde gelen adamlarından biri inşa etmiştir. Bu kişi de eş-Şeyh Melik Muhammed'dir. Onun inşasında bulunan biri bana şunu söyledi: *"Hamamı yaptığında oraya hep karanfil serdi. Sonra onun üzerine de kireç koydu. Onun inşasında büyük ecir kazandı. eş-Şeyh Melik Muhammed'in ölüm tarihi 1073/1662'dir".*[296] Müellif, hamam mevzusu ile ilgili konulara değinmektedir. Bazı şairler hamamı överken bazı şairler de övgü dolu sözler kullanmamıştır. Misal olarak, Seri el-Mevsılî [297] (ö. 362/973) hamamı övmezken Ebu Bekr İbn Baki[298] (ö. 540/1145) hamamı övmektedir. Ayrıca, bu bölümde yine "faide" yani faydalı ek bilgiler başlığı altında Aristo'nun hamam ile ilgili olarak vücuda sağladığı faydalar hakkında verdiği bilgiler aktarılmaktadır.[299]

[296]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 93.
[297]Ebu'l-Hasen es-Serî b. Ahmed b. es-Serî er-Reffâ el-Kindî el-Mevsılî. Arap şâir. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, II, 359.
[298]Ebû Bekr Yahyâ b. Muhammed (Ahmed) b. Abdurrahmân b. Bakî el-Endelusî el-Kurtubî et-Tuleytılî. Endülüslü şâir. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, VI, 202.
[299]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 94.

Müellif bu bilgilerden sonra "latife" başlığı altında hamam ile ilgili bir mesele anlatmaktadır: [300]

Acem krallarından birine meşhur bir helva getirmişler. O da "*Bu helvayı tanımayan var mıdır?*" diye sordu. Dediler; "*Çoğu insan bu helvayı tanımaktan ziyade duymamış bile*". O da dedi ki:

- *"Bunu tanımayan birini bana getirin".*

Bir bedevi getirdiler. O helvadan ona tattırdılar ve ona sordular:

- *"Bunu biliyor musun?"*

- Dedi ki, "*evet. Ya hamamdır ya turp*".

Dediler ki:

- *"Nasıl bildin?"*

- "*Çünkü, babam benden 20 yıl önce bu şehre gelmiş. Çöle dönünce şehirde gördüğü en iyi şeyin hamam ve turp olduğunu söylemişti. Ben de bana yedirilen şeyin bu ikisinden biri olacağını düşündüm*".

2.9.3. Edip Ahmed el-Cevherî Ve Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî

Müellif eserin bu bölümünde Muhâ şehrinde karşılaştığı bir şair ve bazı izlenimlerden şöyle bahsetmektedir. Muhâ şehrinde edip Şeyh Ahmed el-Cevherî[301] (ö. 1079/1668) ile karşılaştım. Hindistan'dan harem diyarlarına hac için babası ile birlikte gidiyordu. Kendisi şiirlerinden pek okumadı. Fakat babamın şiirlerinden bana söyledikleri oldu. Bunlardan biri babamın kafiyeli on yedi beyitlik bir şiiri idi. Bu kasideyi bir grup taklit etmiştir. Onlardan biri de bu zattır. Bu zat babamı överek kafiyeli yirmi dört beyitlik şiirinden okudu. Şeyh Ahmed babası ile ömrünün ilk yıllarında

[300]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 94-95.
[301]Ahmed b. Muhammed el-Cevherî. Edip ve şâir biridir. Mekke'de doğdu ve büyüdü. Sonra Hindistan, Yemen ve İran'a gitti. Şiir çalışmaları vardır. Bkz. el-Muhibbî**, Hulâsatu'l-Eser**, I, 327; el-Muhibbî, **Nefhatu'r-Reyhâne**, IV, 157.

Hindistan'a göçmüş ve orada 20 yıl kalmıştır. Babam Hindistan'a geldiğinde Şeyh Ahmed babama değer vermiş ve aralarında dostluk kurulmuştur. Zamanla aralarında şiir ve nesir çalışmaları da olmuştur. Babamın Şeyh Ahmed'e yazdığı şiirlerden birinin ilk beyit'i şu idi: "*Şeyh Ahmed'in üzerine sabah akşam benden selam olsun*". Şeyh Ahmed de ona karşılık olarak bir kaside yazmıştır. Bu kaside, güzel ve uzundur. Babamla bu zat arasında bu şekilde kafiyeli şiir söyleşileri olmuştur.[302]

Müellif Muhâ şehrinde iken kabir ziyaretinde bulunmuş ve edindiği izlenimler hakkında şunları söylemektedir. "Muhâ'da Şâzeli tarikatının önde gelen sufilerinden Ali b. Ömer eş-Şâzeli'nin (ö. 828/1425) kabrini ziyaret ettim. Kabrinin üzerinde büyük bir kubbe vardı. Yapımında çok itina gösterilmiştir". Müellif bu bilgilerden sonra Şâzeli tarikatının kurucusu Ebu'l-Hasan Nûruddîn Alî b. Abdillâh b. Abdilcebbâr eş-Şâzelî'nin (ö. 656/1258) biyografisine yer vermiştir.[303]

Müellif Ali İbn Ömer eş-Şâzeli ile ilgili şu kültürel bilgileri de aktarmaktadır. "Görüş birliğine göre meşhur kahveyi o keşfetmiş ve kullanım şeklini göstermiştir. Kahvenin mucidi olarak kabul edilen eş-Şâzeli'nin bir devesi vardır. Onu otlattığında deve bir ağaçtan meyveler yemiş. Sonra sütünün daha çok güzel olduğu fark edilmiş. Deveyi takip etmiş ve yediği meyveli ağacı bulmuş. O da o meyveden kullanmış ve ona iyi bir hal verdiğini hissetmiş. Önceleri onu kızartmış sonra da pişirmeyi denemiş ve pişmiş halinin daha iyi olduğunu görmüştür. Böylece, kahve bu şekilde şimdiki şöhretine kavuşmuştur. Kahve aslında şarap anlamında kullanılan isimlerden gelmektedir. Sonraları kahve çekirdeğine veya kabuğunu pişirmeye bu ad verilmiştir. Yemen'in bazı fakihlerine ait el yazma eserlerden edindiğim bilgilere göre kahvenin ortaya çıkması VIII. ve IX. yüzyıldır. Bazıları demişler, kahve vücudu arındırıyor ve ibadete yardımcı oluyor. Bazı arkadaşlar bana Yemenli bazı fazıl kişilere ait mektuplarda kahvenin özellikleri ile ilgili malumatlar olduğunu söylediler.[304] Bu meseleler arasında kahvenin haram ve mubah olma konusu da vardır. Ben de diyorum: İmamiyeden bir grup ve

[302]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 95-98.
[303]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 101.
[304]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 101-102.

Bağdat Mutezileleri haram olduğunu belirtmişlerdir. Onlar zaruri olmayan şeyleri dinden bir delil yoksa haram saymışlardır". Müellif bu bilgilerden sonra kahve hakkında söylenen bazı şiirlere yer vermiştir.[305]

Müellif bu bölümde yine kahve konusuna devam etmekte ve kahve hakkında söylenen bazı nükteli sözlere yer vermektedir. Anlatıldığına göre, bazı salih kişilerin kahveyi yasaklayan Osmanlı padişahı III. Murad'ın vezîrlerinden Mesih Paşa'ya (ö. 1000/1592) şöyle dedikleri belirtilmektedir: *"Bu orijinal şeyi niçin yasak ettin. Kahve güçtür. Allah'ın "Kâvi" ismine muvâfıktır. Bu iki kelime ebced hesabına göre 116 sayısını taşımaktadır*". Müellif, bu latif nükteden sonra Yemen'de özellikle kahve içilen mekânlarda kullanılan "*cebe*" kelimesi üzerinde durmaktadır. Bu kelimenin asıl kaynağı bilinmemektedir. Ancak, hibe ve bağış manasında kullanıldığı tahmin edilmektedir. Kahvehanelerde kahveci bir kişiyi işaret ederek bu kelimeyi söylediğinde o kişi ücreti ödemektedir.[306]

2.9.4. Garip Bir Olay: Yıldız Kayması

Müellif Muhâ şehrinde iken fark ettiği yıldız kayması olayını aktarmakta ve konu hakkında bazı kültürel bilgilere yer vermektedir. "Biz Muhâ'da kaldığımız günlerde akşamdan sonra büyük bir yıldız güneyden kuzeye doğru kaydı. Dünya üzerinde bir aydınlık belirmiştir". Müellif bu aydınlığı "ateş meşalesi gibi bir aydınlık" olarak tanımlamakta ve şöyle ek bir bilgi vermektedir. Bunun bir benzeri Fas şairlerinden Ebu Muhammed b. Sarah[307] (ö. 517/1123) tarafından anlatılmaktadır. Yıldız kayması olayı Allah'ın (c. c.) Kurân-ı Kerim'de işaret buyurduğu "*Gök taşıdır*".[308]

اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ

[305]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 103-105.
[306]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 106-107.
[307]Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sarah. Bkz. İbn Ma'sûm, **Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'**, V, 182.
[308]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 107-108.

"*Ancak, (o yüce topluluktan) bir bilgi kırıntısı kapan olursa onu da delip geçen bir ışık topu kovalar*".[309]

Astronomi bilginlerine göre böyle bir hadise 916/1510 yılında vuku bulmuştur. Bir saat dünya'yı aydınlatmıştır. Ben bazı seçkin kişilerin eserlerinde okumuştum. Bazı güvenilir kişilerin Arap bedevilerden aktardığına göre, yıldız kayınca kim parmaklarını ağzına aldıktan sonra o aydınlığa bakarak üç veya daha fazla salâvat ve ondan sonra üç veya daha fazla tekbir getirirse bir yıl göz ağrısından kurtulur. İki parmağını koymuşsa iki yıl; üç parmağını koymuşsa üç yıl göz ağrısından kurtulur. Ben de bunu tecrübe ettim. Bu doğrudur.[310]

2.9.5. Muhâ Valisi'nin Ayrılışı

İbn Ma'sûm, astronomi ile ilgili verdiği bu bilgilerden sonra kullandığı "rec'â" başlığı altında seyahat konusuna yine kaldığı yerden devam etmektedir. Müellif bu bölümde vali'nin Muhâ'dan ayrılışı ve yaşadığı olaylar hakkında şöyle bilgiler vermektedir. "Muhâ'da ticaret mevsimi bittikten sonra tüm gemiler oradan ayrıldı. Önde gelen kişilerden orada kalan olmadı. Sadece sıradan insanlar kaldılar. İsmini zikrettiğimiz vali de buradan ayrıldı. Yerine başka bir vali atandı. Artık burada daha fazla gurbetlik ve vahşet hali yaşamaya başladık. Sıkıntımız da arttı. Beraberimizdeki kişilerin kötü davranışlarından rahatsız olduk ve onların bu haline hiç alışamadık. Babama onların kötü ahlâkını anlatan Ali İbn Muhammed İbn Bessam el-Bağdadi'ye[311] (ö. 303/915) ait şu iki beyti gönderdim. Bu şiir'i seçtiğimden dolayı babamın çok memnun kaldığını öğrendim".[312] [Basît]

لَقَـــدْ صَـــبَرْتُ عَلَـــى المكـــروهِ أَسْمَعُـــهُ مـــن مَعشـــرٍ فِيـــكَ لَـــوْلاَ أَنْـــتَ مَـــا نَطَقُـــوا

[309]Sâffât Sûresi, 37/10.
[310]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 109-110.
[311]Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Nasr b. Mansûr b. Bessâm el-Bağdâdî. Siyasî hicivleriyle tanınan şâir ve edip. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, III, 363.
[312]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 110.

وَ فِيــكَ دَارَيْــتُ قومًــا لا خَــلاَقَ لَهُــمْ لَــوْلاَكَ مَــا كنــتُ أَدْرِي أَنَّهُــم خُلِقــوا

"*Kavminden duyduğum kötülüklere karşı sabrettim. Sen olmuş olsaydın onlar bunu söylemezlerdi.*

Ahlâki olmayan bir kavmi senin ile bildim. Sen olmasaydın haberim olmazdı bunların yaratıldıklarından bile"

Muhâ limanında gece gündüz devam eden ve sakinleşmeyen bir rüzgâr esiyordu. Öyle ki ancak zorunlu hallerde evden çıkabiliyorduk. Yemen halkı o rüzgâra "*ezip*" adını vermişler. Ezip, güney ve deve kuşu anlamına gelmektedir. Müellif, burada fırtınalı rüzgâr çeşitleri ve özellikleri hakkında detaylı ansiklopedik bilgiler sunmaktadır. Fırtınalı rüzgârlar dört sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar, "*sabâ*", "*debûr*", "*eş-şimal*" ve "*el-cenup*" olarak isimlendirilir.[313] Şairler, bu rüzgârları şiirlerinde konu olarak işlemişlerdir. Yemen'de gördüğümüz en şiddetli esen rüzgâr cenup rüzgârıdır. [314] Bu dört rüzgâr dışında "nekbe" isminde bir rüzgâr çeşidi de vardır. [315]

2.9.6. Müellifin Muhâ'dan Ayrılışı

Müellif, verdiği bu bilgilerden sonra "rec'â" başlığı altında seyahat konusuna kaldığı yerden şöyle devam etmektedir. "Günler gitgide uzuyor. Gurbet bardağından hala içiyoruz. Çok tasa ve keder çekiyoruz. Üzüntü ve sıkıntı da gittikçe artıyor. "*Bu Allah'ın (c. c.) kazasıdır*" diye düşünerek kendimizi teselli ediyoruz". Müellif, burada bir "*ah!*" çekmekte ve "*geçen günler nasıl geçti*" demektedir. Bu günler için şu şiiri söylemektedir: [316] [Basît]

وَ هكَــذاَ الَــدَّهْرُ مَــا زالَــت نواءِبُــهُ تقلَّــب المــرءَ بَــيْنَ الصَّــفو وَ اَلْكَــدَرِ

[313]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 112-113.
[314]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 113-117.
[315]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 118.
[316]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 118-119.

"Zaman böyledir. Sıkıntıları devam eder. Bazen gam bazen neşe getirip götürür".

Burada bir bahçeden başka bir bahçeye geçiyorum. Belki bu şekilde kendimi teselli ederiyorum. Oysa teselli olmak benim için çok uzak bir şeydir. Anılarımız ve kederlerimiz katlanmaktadır. Biz böyle keder içinde devam ederken geleceğimiz hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Beklediğimiz müjdeli haberler bize ulaşıncaya kadar bu halimiz devam etti. Sonra o sıkıntılı bulutlar üzerimizden kalktı. Allah'ın (c.c.) hesabımızda olmayan lütufları bize geldi. Keder gitti. Kalpler sakinleşti ve mutmain oldu. Sonunda geri kalan yolculuğa hazırlanmaya başladık. İçinde bulunduğumuz sıkıntılardan zannediyoruz ki diğer diyarlara ulaştığımızda feraha kavuşuruz.[317] Göçme ve vedalaşma anı geldi. İsmi geçen Muhâ valisine bir şeyler yazıp verdim. Sonra bir çocuğun babasıyla vedalaşması gibi onula vedalaştık. O da bizi akrabasını uğurladığı gibi uğurladı. Tekneye bininceye kadar gözünü hiç bizden ayırmadı. Biz de ona duâ ettik. Muhâ'dan ayrılış tarihimiz 8 zilkade 1067/1656 cumartesi günüydü ve burada tam 14 ay 6 gün gibi uzun bir süre kalmış olduk.[318]

Biz Muhâ limanından ayrıldık. Tekneyle gemiye ulaştıktan sonra şu âyeti[319] okuduk.[320]

وَقَالَ ارْكَبُوا فيهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَا اِنَّ رَبّي لَغَفُورٌ رَحيمٌ

Nuh, "Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah'ın (c. c.) adını anın. Şüphesiz ki, Rabbim (c.c.) çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi.

[317]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 119.
[318]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 120-121.
[319]Hud Sûresi, 11/ 41.
[320]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 122.

2.10. HİNT OKYANUSU YOLCULUĞU VE HİNDİSTAN'A VARIŞ

Müellif Muhâ limanından ayrılarak Hindistan'a doğru gitmek üzere Hint okyanusu yolculuğuna başlamıştır. İbn Ma'sûm bu yolculuğu şöyle anlatmaktadır. "Sonra başlangıcı ve sonu unutturan taşkın ve engin denizi gördük. Bize daha önce gördüğümüz denizin (Kızıl deniz) şimdiki büyük denize (Hint okyanusu) karşı sudan bir damla olduğu söylenmişti. Günlerce yol aldık. Gök altında sadece sudan başka bir şey görmüyoruz". [321] Müellif konu arasında denizler hakkında söylenen sözlere yer vermekte ve şöyle devam etmektedir. "Gemimiz, dağlar gibi dalgalar arasında yol alıyor. Bu bölgede Hint denizinden daha büyük bir deniz yoktur. Uzunluğu batıdan doğuya kadar Habeşistan'ın son noktasından Hindistan ve Çin'in son noktasına kadar 8000 mil'dir. Eni ise 2000 mil'dir. Başka bir yerde de 1900 mil olduğu söylenmektedir. Eni bazı yerlerde kısalıyor. Bazı yerlerde büyüyor".[322] Bu bilgilerden sonra müellif Hint denizindeki körfezler hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca, "*Denizin acayiplerinden ve adalardan bahsedeceğiz. Çünkü onlar Allah'ın (c. c.) kudretinin kemaline ve azametine işaret ediyor*" demektedir. Müellif, bu konu ile alakalı şu sözleri de aktarmaktadır.[323] [Mutekârib]

فَفِى كُلِ شِىْءٍ لَهُ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدٌ

"Her şeyde onun birliğine delâlet eden bir âyet vardır".[324]

Müellif bu bölümde deniz konusuna devam etmekte ve şöyle demektedir. "Denizlerin keşfedilecek acayip halleri vardır. Hz. Peygamberin (s.a.v.) şu hadisi buna delildir: "*Denizden tam özgür olarak bahsedin*". Deniliyor, Hz. Süleyman (a.s.) Cenab-ı

[321]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 122-126.
[322]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 127.
[323]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 128.
[324]Müellif bu sözün kime ait olduğuna dair bir bilgi vermemektedir. Fakat eseri tahkik eden bu sözün Abbasi dönemi şâirlerinden Ebu'l-Atâiye'nin (ö. 210/825) divanında geçtiğini söylemektedir. (Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 128)

Haktan (c.c.) tüm hayvanlar ona misafir olsun diye izin istedi. Cenab-ı Hak (c.c.) ona izin verdi ve denizden ona sadece bir balina gönderdi. Hz. Süleyman'ın (a.s.) uzun bir zamanda topladığı tüm yiyecekleri balina yedi. Daha fazla vermesini istedi. Hz. Süleyman (a.s.) dedi: "Bende başka bir şey kalmadı. Sen bütün bir gün yiyiyorsun". Balık dedi: "Benim her günkü yiyeceğim bunun üç katıdır. Fakat Allah (c.c.) bana bunu veriyor. Sen bana vermedin. Keşke sana misafir olmasaydım. Sana misafir oldum ve aç kaldım". Hz. Süleyman'ın (a.s.) mahlûkattan birini bile doyuramaması Allah'ın (c.c.) geniş olan hazinesine işaret etmektedir. Hz. Süleyman (a.s.) denize baktı. "Bu deniz her gün bu balığı doyuracak kadar rızkı içinde barındırıyor" diye Allah'ın (c.c.) kereminin büyüklüğünü düşündü". Eserin bu bölümü bu tür mevzular üzerine devam etmektedir.[325]

Müellif, burada yine sadede dönelim demekte ve seyahat konusuna kaldığı yerden şöyle devam etmektedir. "Denizin esaretinde devam ederken, denizin dalgaları ve sıkıntıları başımızdaydı. Denizin dalgalar eşliğinde önce yükselip sonra alçalmasından da çok sıkıldık. Onun bizi yormasından artık deniz yolculuğunu hiç çekemez hale geldik. Bu esnada karaya ulaştığımıza dair bazı işaretler farkettik. Ölüm korkusundan sonra artık hayatta kalmak ile ilgili içimizde hisler uyanmaya başladı. Bu işaretler, deniz yılanları ve uzun ince balinalar gibi şeylerdi. Bunlar denizcilikte Hindistan kıyılarına ulaşmanın işaretleri olarak görülmektedir". Müellif Allah'ın (c.c.) onları kara parçasına ulaştırdığına dair bu işaretleri bir lütuf olarak görmekte ve şu ifadeleri dile getirmektedir. Bazıları diyor: Allah (c.c.) şüphesiz Kur'ân'da alametler zikretmiştir.[326] Şu âyet[327] bunun açık delillerinden biridir:

وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ

"*Daha nice işaretler koydu. Yıldızlarla da insanlar yollarını buldular*".

[325]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 129-139
[326]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 140.
[327]Nahl Sûresi, 16/16.

Zilkade'nin bitimine üç gün kala bir cuma gecesi karayı ve dağları gördük. Allah'ın (c.c.) bize lütufta bulunduğundan emindik. Denizden kurtuluşu beklerken yine rüzgârlar esmeye başladı ve her taraftan büyük dalgalar gelmeye başladı. Gemimiz delindi. Sanki deniz harekete geçti ve geminin içinde kaynamaya başladı. Artık deniz suyu geminin yarısına kadar ulaştı. Tarifi mümkün olmayan ölüm anları yaşamaya başladık. Kuran-ı Kerim'de şu âyet[328] geçmemiş olsaydı bizim hayatta kalmaya dair hiçbir ümidimiz kalmazdı.[329]

وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ

"*Allah'ın (c.c.) izni olmadan hiçbir peygamber mucize getiremez. Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır*".

Biz de suları dökmeye başladık. O artıyor biz döküyoruz. Bu esnada Allah (c.c.) bize kurtuluş rüzgârı gönderdi. O uzun mesafeyi kısa zamanda kat ettik. O zorlu anlardan sonra Allah (c.c.) bizi kurtuluşa ulaştırdı. İbn Hallikân[330] (ö. 681/1282) diyor: "*Kim sıkıntıya düşerde bu âyeti (yukarıda verilen) tekrar ederse sıkıntısı giderilir*". Cuma günü öğlenden sonra bir körfeze geldik. İki dağ arasındaki tatlı suya girdik. Orada yol almaya başladık. O dağlarda şelaleler, ağaçlar ve çiçekler vardı. Güneş'in batmasına yakın limana ulaştık. Allah'a (c.c.) hamd ettik.[331]

[328]Ra'd Sûresi, 13/38.
[329]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 140-141.
[330]Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebu Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî. *Vefayâtu'l-a'yân* adlı eseriyle tanınan tarihçi, fakih, edip ve şâir. ez-Zebîdî**, Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, XXVII, 87.
[331]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 141.

2.11. CÎTÂBÛR LİMANI

Müellif Hindistan topraklarına ulaşmıştır. Fakat yolculuğu henüz tamamlanmamıştır. Yolculuğun geri kalan kısmı kara yolculuğu olarak devam etmiştir. Eserin bu bölümünde müellif Hindistan izlenimleri üzerinde durmaktadır. "Liman'a yüklerimizle birlikte indik. Burası, Cîtâbûr limanıdır. Hindistan diyarlarına ulaşmamız bahar mevsimine rast geldi". Müellif burada Buhturî'nin[332] (ö. 284/897) baharı, yağmuru, yeşilliği, güzel koku ve öten kuşları anlatan bir şiirini dile getirmekte ve şöyle devam etmektedir. "Liman çevresi hep yemyeşildi. O gece burada kaldık. Etrafa yayılan çiçeklerin kokusunu alıyoruz. Küçük göl ve nehirlerin bulunduğu bahçelerde yürümeye başladık. Düzgün ve eğri dallar arasında yol aldık. O ağaç dalları rüzgârla terennüm etmektedir".[333] Müellif yine burada İbn Hafâce [334] (ö. 533/1139) ve İbn Nubâte'nin[335] (ö. 768/1367) mevzu ile ilgili sözlerine yer vermiştir. Şiirlerde park, bahçe, esinti (nesim) ve yağmur tasvir edilmiştir. Müellif şairlerin sözlerine hayran kaldığını ifade etmektedir.[336]

2.12. RÎCÂBÛR LİMANI VE MÜELLİFİN BURADA GÖRDÜKLERİ

Müellif bu limanda üç gün kalmış ve oradan ayrılarak yolculuğa devam etmiştir. Müellif bu yolculuğu şöyle anlatmaktadır. "Sonra Cîtâbûr limanından ayrıldık. Gemimiz iki dağ arasında yol aldı ve başka bir limana ulaştık. Burası hoş bir köydür. Bu köyün adı "*Rîcâbûr*" olarak bilinmektedir. Adilşahın vezirlerinden Mustafahan Azam'ın orada bir binası vardı. Köyde o binadan başka bir bina yoktu. Biz de oraya geçtik. Bu köy Konkan bölgesindedir. Burası çok büyük bir bölgedir. Hindistan'da bu bölge gibi verimli topraklara sahip bir yer yoktur. Yağmur burada gece gündüz durmadan altı ay yağar. Hindistan'ın diğer yerlerinde iklim buna terstir. Diğer arazilerde yağış dört ayı

[332]Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî. *el-Ḥamâse* adlı eseriyle tanınan Arap şâiri. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, VI, 21.
[333]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 142.
[334]Ebû İshâk İbrâhîm b. Ebu'l-Feth b. Abdullâh b. Hafâce el-Hevvârî eş-Şukarî. Endülüslü şâir. Bkz. Carl Brockelmann, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî**, I, 320.
[335]Ebû Bekr Cemâluddîn Muhammed b. Şemsiddîn Muhammed b. Nubâte el-Fârikī el-Mısrî. Şâir ve edip. Bkz. Carl Brockelmann, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî**, II, 11-12.
[336]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 142-143.

geçmez. Biz bu liman çevresinde daha önce görmediğimiz şeyleri gördük".[337] Müellif eserin bu bölümünde bulundukları limanda gördüğü hayvanlar, ağaçlar ve tarihi yerler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bu bilgiler verilirken yer yer kültürel bilgilerde belirtilmektedir.

2.12.1. Tavus Kuşu ve Yeşil Papağan

Müellif bu limanda gördüğü tavus kuşu ve papağanlar hakkında şöyle bilgiler vermektedir. Burada tavus kuşunu gördük. Araplar ona "Eba el-Veşi" adını veriyor. Bu bir kuş cinsidir. Güzellik ve güç olarak ata benzemektedir. Huyunda da iffet ve kibir bulunur. Mizacında kendi üzerindeki tüylere baktığında değişik renkleri gördüğü zaman kibirlenmek karakteri vardır. Fakat bacaklarına baktığı zaman da kederli olur. Canlılığı ve kibri iyice söner. Üzüntüsünden bağırır ve çağırır. Bu da bacağının inceliğinden ve ökçesindeki şişlikten dolayıdır. Hikmet sahipleri ömrünün en fazla 25 yıl olduğunu söylüyorlar. Yılda bir defa üç gün içerisinde on iki yumurta yapar. Otuz gün içerisinde kuluçkaya yatar. Sonra yavru kuşlara sahip olur. Bu yavruların güçlenmesi üç yıldan daha az zamanda tamamlanmaz. Tüylerini ağaçların yaprak dökümü zamanında döker. Ağaç yaprakları yeşermeye başladığı zaman da yeşerir. Tavus kuşu bu güzelliğine rağmen insanlar arasında kötümsenir bir kuştur. Çünkü "bir eve alınırsa o aile helak olur" inancı hâkimdir. Bu da tecrübe olunmuş.[338]

Müellif mevzu arasında "hikmetli bir faide" başlığı atında tavus kuşunun renk alması ve renk değiştirmesi konusunda onu yetiştirenin etkisi olduğu ile ilgili bilgiler vermektedir.[339]

Ayrıca, müellif bu limanda sayılamayacak kadar çok yeşil papağan gördüklerini belirtmekte ve bazı kültürel ek bilgilere yer vermektedir. Bu hususta şöyle demektedir. "Zaten, burası değerli papağan çeşitleri ile tanınmaktadır. Şair Ebu'l Ferac el-

[337]İbn Ma'sûm**, Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni,** s. 143.
[338]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 144.
[339]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 145.

Mahzumî[340] (ö. 398/1008) fesahatinden dolayı papağan lakabını almıştır. Bazılarına göre de dilindeki pelteklikten dolayı bu ismi almıştır". Müellif konu arasında yeşil papağan ile ilgili söylenen bazı sözlere yer vermektedir.[341]

2.12.1.1. Garip Bir Olay

Müellif yine burada "garibe (ilginç)" başlığı altında papağan ile ilgili bir anekdot aktarmaktadır: Bir toplantı yerinde el-Harîrî (ö. 516/1122) şöyle demiştir: "Yasin sûresini okuyan değerli bir papağan gördüm". Orada bulunan Kavsi adındaki bir kişi de secde eden bir karga gördüğünü şöyle söylemiştir. "Karga, secde sûresini okuyordu. Secde âyetine geldiğinde de secde edermiş". Secdeden sonra karganın şöyle söylediği duyulmuştur: "*Siyahlığım, karalığım sana secde etti. Kalbim seninle huzur buldu*". [342] Müellif eserin bu bölümünde yaklaşık dört sayfada papağanlar hakkında bazı edip ve şairlere ait söz ve şiirlere yer vermiştir. Ayrıca, konu ile ilgili olarak bazı ilginç bilgilere de yer ayırmaktadır.[343]

Müellif, bu bölümde şöyle bir düzeltme de yapmaktadır. Kazvini (739/1338) diyor: "*Papağan su içmez*". Bu da hatadır. Ayrıca, papağanın azığı muz ve şeker kamışıdır. Müellif verdiği bu bilgiden sonra konuyu "Allah'u Âlem" (en iyisini Allah (c.c.) bilir) ifadesini kullanarak sonuçlandırmaktadır. [344]

2.12.2. Misk Kedisi

Müellif bu limanda gördüğü misk kedisi hakkında şöyle bilgiler vermektedir. "Bu limanda gördüğümüz ilginç hayvanlardan biri de misk kedisidir. Yerli kediye benzer. Ancak, vücut ve kuyruk olarak yerli kediden daha büyüktür. Rengi siyaha daha yakındır. Bu kedideki misk yapışkan, siyah ve kire benzer. Kokusu ağırdır. Bu koku koltuk arası, baldır altı, kuyruk altı ve arka tarafında bulunur. Bir grup kişi onunla oynar.

[340]Ebu'l Ferac Abdulvahid İbn Nasr el-Mahzumi. Bebbağa olarak bilinmektedir. Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 146.
[341]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 146-147.
[342]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 149.
[343]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 147-149.
[344]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 149.

Ondaki misk akana kadar bu oynama işi devam eder ve akan misk gümüş kaşıkla alınır. Bu kediye "*rabah*" adı verilmiştir". Müellif bu bilgilerden sonra misk hakkında söylenmiş bazı söz ve ilave kültürel bilgilere yer vermektedir.[345]

2.12.3. Karabiber Ağacı

Müellif gördüğü farklı ağaç türleri hakkında şu bilgileri vermektedir. "Bu limanda daha önce görmediğimiz ağaçları gördük. Bunlardan biri de karabiber ağacıdır. Bu ağaç barbunya ağacına benzer. Başka bir ağaca sarılır. Ağacın meyveleri üzüm salkımı gibidir ve yeşildir. Kuruduğu zaman siyahlaşır. Beyaz biber de bir ağaç türüdür. Hekimler beyaz ve siyah biberin aynı ağaçtan mı yoksa farklı ağaçtan mı olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Her ikisi de acıdır. Hintli hikmet sahipleri acı olmadığını söylemişler. Ateşli hastalıklarda kullanılmaktadır.[346]

2.12.4. Nergis ve Palmiye Ağacı

Müellif gördüğü nergis ve palmiye ağaç türleri hakkında şöyle bilgiler vermektedir. "Gördüğümüz ağaçlardan biri de hurmaya benzeyen Nergis ağacıdır. Kökü hurma ağacından daha sert ve güçlüdür. Yaprakları da hurma yaprakları gibidir. Fakat hurmanın yaprakları daha serttir. Gördüğümüz ağaçlardan biri de hurma palmiyesidir. Düzgün gövdeli bir ağaçtır. Gövdesinden başına kadar yemyeşildir. O ağaca tırmanmak yumuşaklığından dolayı zordur. Hurma ve nergis ağacına benzer. Onlara göre gövdesi incedir. Salkımlı bir yaprak yapısı vardır. Salkımdaki meyveler sert kabuk içerisindedir. Nergis gibi meyvesi üzerinde lifli tabakalar vardır. Her yerde yetişmez. Hindistan'nın diğer yerlerinde bulunsa bile makbul bir tür değildir. Kullanılmaz. Sadece gövdesi ve güzel görüntüsü için tercih edilmektedir.[347]

2.12.5. Üzüm Ağacı

Müellif bu limanda gördüğü üzüm ağacı hakkında şu bilgileri vermektedir. "Gördüğümüz ağaçlardan biri de bugün bilinen üzüm ağacıdır. Hindistan'a ait bir ağaç

[345]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 150-151.
[346]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 151.
[347]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 152.

türüdür. Kocaman ağaçlardır. Meyvesini Yemen'de görmüştüm. Fakat ağacını görmemiştim. Hindistan'ın en iyi meyvelerindendir. İyi bir gıda vericidir. İyi ve kötü cins olarak türleri vardır. Dalak rahatsızlığını giderir, böbrek taşlarını ufaltır. Reçeli yapılırsa kalp atışını düzenler. Meyvenin çekirdeği dişleri beyazlatır. Ağız kokusunu güzelleştirir. Basuru giderir. Ağacın külü kanı durdurur. Denilir ki, yeşili yaşlanmayı durdurur. Yukarıda verdiğimiz bu bilgileri herkes anlatmaz. Bu nedenle, insanlar faydalansın diye biz bunu anlattık. Babam bana daha önce bu meyvelerden göndermişti". Müellif bu bilgilerden sonra üzüm hakkında babasının bir şiirini nakletmektedir. Babasının bir kişiye hediye olarak bu üzümden gönderdiğini söylemektedir. O kişide babasına üzümü anlatan bir kaside yazmıştır.[348]

2.12.6. Kabak Ağacı

İbn Ma'sûm bu limanda gördüğü kabak ağacı hakkında şu bilgileri vermektedir. "Gördüğümüz ağaç türlerinden biri de kabak ağacıdır. Kabak ağacının yaprakları turunç yapraklarına benzer. Tadı dil ve ağzı yakar. Kokusu karanfil kokusuna yakındır. Yapraklı ince olan türü en iyisidir. Genellikle güzel kokulu olan türler uzundur". Müellif bu bölümde kabak ağacının özellikleri ve faydaları hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca, Hintlilerin onu ıslatılmış kireç ile kullandığını belirtmektedir.[349]

2.12.7. Şeker Kamışı

Müellifin gördüğü ağaçlardan biri de şeker kamışıdır. İbn Ma'sûm şeker kamışı hakkında şu bilgileri vermektedir. "Hindistan'da beyaz ve siyah olarak iki çeşittir. Beyazı daha latif ve suludur. Siyahı da daha tatlıdır. İkisi de mısır kamışına benzer. Ancak, biraz daha kaba ve uzundur. Tohumu yoktur. Ancak, çubuk şeklinde ekilir. Eski tabipler "*Şeker, kudret helvası gibi bu kamışların üzerine dökülmüştür*" inancını taşımışlardır. İnsanlar kamışı toplayıp pişirerek şeker elde etmişlerdir. Öyle inanılıyordu. Oysa şeker, kamışın öz suyudur. Ayrıca, en iyi kamışın mısır kamışı olduğu

[348]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 152-154.
[349]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 155-156.

söylenmektedir". Eserin bu bölümünde, müellif verdiği bu özet bilgilerden sonra konu ile ilgili başka sözlere yer vermektedir.[350]

2.12.8. Kibrit Suyu

Müellif liman beldesinde akan bir su kaynağı gördüğünü belirtmekte ve bu konu ile alakalı bazı bilgiler vermektedir. "Gördüğümüz su gayet sıcaktı. Üzerinden buharlar çıkmaktaydı. Su kaynağı, kibrit madeni bölgesinden geçtiği için sıcaklığı ondan almaktadır. Biz de kibrit kokusunu teneffüs ediyorduk. Bu sıcak suyu kullanmanın mekruh olduğu bir kitapta geçmektedir. Câfer-i Sâdık (r.a) şöyle rivayet etmektedir: Resulullah (s.a.v.) dağlardan inen kibrit kokulu sıcak suları ateşli hastalıklarda kullanmayı men etti ve dedi. Muhakkak ki o cehennem kokusundandır". Bu konu ile ilgili olarak Peygamberimiz (s.a.v) şöyle demiştir: "Hz. Nuh (a.s.) tufan günü suları çağırdı. Onlarda bu davete icabet ettiler. Sadece kibrit suyu ve acı su buna icabet etmedi". Kibrit suyu içildiğinde önce insanı rahatlatıyor sonra bir sıkıntı hali vererek kaşıntı ve uyuz hali ortaya çıkarıyor. Bu iki suyu yıkanma ve temizlikte kullanmak men edilmiştir. Ayrıca Endülüs'te bulunan bir dağın üzerinde arasında yaklaşık bir karış mesafe olan iki pınardan birinin sıcak diğerinin soğuk aktığı söylenmektedir. [351]

2.12.9. Kaynak Suyu

Müellif eserin bu bölümünde başka bir su kaynağından bahsetmektedir. "Burada gördüğümüz ilginç şeylerden biri de dağ zirvesindeki su kaynağıdır. Yılda üç gün fışkırıyor ve akıyor. Sonra kesiliyor. Biz o limana ilk geldiğimizde su kaynağı kesikti. Orada kaldığımız iki ay sonunda o kaynak suyu fışkırdı ve biz de onu izlemek için bulunduğu noktaya gittik. Hindular da ibadet etmek için oraya geldiler. Orası bize ilk anlatıldığında merak etmiş ve oraya gitmiştik. Kaynak suyu adeta yutulmuş ve kanal da kurumuştu. Hindular orada havuz yapmışlar. Kaynak suyu kaynamaya başladığında havuzlar da dolmaktadır. Suyu berrak ve tatlıdır. "Gören işiten gibi olmaz" diye bir söz vardır. Biz bunları bizzat gördük. Rivayet edildiğine göre; Azerbeycan nehrinin

[350]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 156.
[351]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 157.

yakınlarında bir su kaynağı vardır. Bir yıl boyunca akmaktadır. Sonra sekiz yıl boyunca kurumaktadır. Dokuzuncu yıl tekrar akmaya başlamaktadır. Ayrıca, orada ilginç bir göl olduğu söylenmektedir. Göl kuruduğunda yedi yıl balık ve çamur bulmak mümkün değildir. Sonra yine su, balık ve çamur geri döner. Başka bir örnekte Saklan nehridir. Bu nehir haftada bir gün akar altı gün kesilir. Yüce Allah (c.c.) istediğini yapar.[352]

2.12.10. Hindu Tapınağı

İbn Ma'sûm gördüğü Hindu tapınağı hakkında şu bilgileri vermektedir. "Bu liman beldesinde Hinduların kocaman bir tapınağını gördük. Orada insanlar ve yılanlar şeklinde altından ve gümüşten putlar vardı. Çoğu putlar, tapınağın etrafındaki kayalardan yontulmuştur. İnsan ve inek suretinde putlara da rastladık. Tapınak adeta kocaman bir evdir. Siyah kayadan yontulmuştur. Hindistan'ın tüm bölgelerinden Hindular oraya gelmekte ve adaklar adanmaktaydı. Biz onları secde ederken gördük.[353] Tapınağın ışığı gece gündüz yanar. Oranın hizmetçileri, muhafızları ve görevlileri vardır. O tapınağın yanında da büyük bir nehir bulunmaktadır. Suyu bir kuyuya akıtılıyordu. O kuyunun sonu bilinmemektedir. Kuyu tamamen doludur. Nehir suyu iki dağ arasından gelmektedir. O iki dağ üzerinde de birçok ağaç ve çiçek çeşitleri bulunmaktadır. Nehir denize dökülmektedir. Sonra yöre halkı bize şunları anlattı. Bazı vezirler bu kuyunun derinliğini bilmek istediler. Bir grup dalgıç o kuyuya indirdiler. Hiçbiri geri dönmedi. Onların ne durumda oldukları da bilinmedi.[354]

Ayrıca, Hinduların sayılamayacak kadar inanç ve mezhepleri vardır. Biz onlardan bazılarının ışığa, ağaca, nehir'e bazılarının da putlara taptığını gördük. Hindular değişik gruplara ayrılıyorlar. Her grup için ayrı bir mezhep ve inanç vardır. Bir grup tarihçi şunu belirtmektedir: Gazneli hükümdarı Sultan Mahmud İbn Nasr ed-Devle (ö. 421/1030) 410/1019 tarihinde Hindistan'ı kuşatınca Bağdat'tan bir yazı göndermiştir. Mektup'ta onun eliyle fethedilen ülkelerin isimleri yazıyordu. Ayrıca putların kırılması ile ilgili meseleler anlatılıyordu. Sultan Mahmud 30 bin süvari ile o put dolu kaleye

[352]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 157-159.
[353]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 160.
[354]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 161.

doğru yola çıkmış. Çok büyük paralar harcamış. Kaleye gelmişler. Ancak üç gün sonra kaleye girebilmişler. Bu olayda, 20 bin kişi müslüman olmuştur. Kâfirlerden de 50 bin kişi katledilmiştir. Ayrıca müellif eserin bu bölümünde yine "faide" başlığı altında Arapların putperestliği ile ilgili bilgiler vermektedir.[355]

2.13. RÎCÂBÛR LİMANIN'DAN AYRILIŞ VE KARA YOLCULUĞU

Müellif, verdiği bu bilgilerden sonra "rec'â" başlığı altında seyahat konusuna kaldığı yerden devam etmektedir. Bu beldede geçirdiği uzun zaman ve yaşadığı his ve duygular karşısında şu bilgileri vermektedir. "Hala oranın bahçelerindeyiz. Mevsim bahardır. Bahçeler ziraat işlerine hazırdır. Esinti olduğunda bahar kokusu hissedilmektedir". Müellif, bahar mevsimi için aşağıdaki şiiri kaleme almıştır:[356] [Kâmil]

نَهْـرٌ يَهِـيمُ بِحُسْـنِهِ مَـنْ لَمْ يَهِـمْ وَ يُجِيـدُ فيـه الشَّـعرَ مَـنْ لَمْ يَشْـعُرِ

فَكَأنَّـه وَ كَـأَنَّ خُضْـرةَ شَـطِّهِ سَـيْفٌ يُسَـلُّ عَلـىَ بسـاطٍ أخْضَـرِ

"*Onu önemsemeyenler için nehir güzelliğini sergiliyor. Hissetmeyenlere şiir cömertliği yapıyor".*

"Sanki onun sahilinin yeşilliği yeşil bir halıya çekilip çıkarılmış bir kılıçtır"

Nehir'in tatlı suyu taşların üzerinden akıyor. Bahçeleri sulamak için verildiğinde etrafa yayılıyor. Biz burada güven ve sevinç içindeyiz. Öyle ki, içimde vatan özlemi olmamış olsaydı burada her şeyi unutabilirdim. Müellif, bu hissiyatını bir şiirle dile getirmektedir:[357] [Tavîl]

[355]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 162-165.
[356]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 167.
[357]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 167.

وَجَـدْتُ بِهَـا مَـا يَمْـلأُ اَلْعَـيْنَ قَـرَّةً وَ يُسْـلي عَـنْ الأوْطـانِ كُـلَّ غَرِيـبِ

"*Ben burada güzelliği ile gözü doyuran her şeyi buldum. Vatanından her gurbette olana teselli veriyor. Vatanını unutturuyor".*

Rîcâbûr beldesinde 2 ay 20 gün kaldık. Bu müddet habercinin babama müjde için gidip gelme süresidir. Bu beldeden 1068/1657 yılı Safer ayının 12. günü (pazar günü) ayrıldık. Böylece, kara yolculuğumuz başlamış oldu. Yolda bazı beldelerden geçtik. Fakat o beldelerin adını söylemeye gerek duymuyorum. Zaten, önemli bir durum olduğunda onu belirtiriz. Ağaçlar ve çiçekler arasında üç gün yürüdük. Bakıldığında sadece yeşil bir ortam görüyoruz. Nehir ve kaynak sularını da görmek mümkündür.[358] Bir dağ yoluna geldik. Oraya sadece yürüyerek çıkılabilmektedir. Bir gece orada kaldık. O gecenin bitiminden sonra o dağın üst kısımlarına doğru çıktık. Orada akıp giden pınarlar bulunmaktadır. Burası Konkan'ın bitişi Dekken bölgesinin de başlangıcıdır. Burada sanki bahar kapısı kapanmış adeta kış mevsiminin kapısı açılmıştı. Bu bölgenin emirleri arasında da tartışmalar sürüp gitmektedir. Bu da sultanların ölümü ve oğullarının onların yerini almasından dolayıdır. Bu emirlerin hepsi kendilerine göre bir otorite oluşturmuşlardı. Fakat bizi hep kibirle karşıladılar. Bu tür davranışlar karşısında aşağıdaki âyet[359] hatırıma geldi.[360]

وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا اَصَابِعَهُمْ فِي اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَاراً

"*Kendilerini bağışlaman için ben onları ne zaman çağırdıysam, parmaklarını kulaklarına tıkadılar; elbiselerini başlarına bürüdüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler."* Müellif bu âyet, "halimizi çok iyi ifade etmektedir" demektedir.

[358]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 168.
[359]Nuh Sûresi, 71/7.
[360]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 169.

Müellif bu konuyu şu cümlelerle tamamlamaktadır. "Maruz kaldığımız bu kibirli davranışlardan dolayı başımıza gelebilecek tehlikelerden korunmak için etrafa bazı gözcüler koyduk. Zaten kafilemiz Hindistan'dan gönderilen heyetin (vezir ve ona bağlı olan askerler) koruması altındaydı. Fakat sayıca bakıldığında onlarla kıyaslamak mümkün değildi".[361]

2.13.1. Müellifin Gördüklerinden: Fil

Müellif deniz ve nehir yolculuğundan sonra ulaştığı Hindistan topraklarında yolculuğunun son kısmı olan kara yolculuğuna başlamıştır. Bu yolculuğu esnasında geçtiği beldelerde fil gördüğünü şöyle belirtmektedir. "Bazı beldelerde daha önce hiç görmediğimiz filleri gördük. Onlar bazı işçilere aitti. Fillerin harika yaratılışından dolayı hayran kaldık. Kocaman vücudu ve garip kafasına hayranlık duyduk". Müellif gördükleri karşısında duyduğu hayranlığı şöyle ifade etmektedir. "Kudreti ile âlemi güzel bir şekilde yaratan Allah'ı (c.c.) tenzih ederiz. Kendi iradesi ve ihtiyarı ile herşeyi kollayanı tenzih ederiz. Araplar fil için farklı lakapları kullanmışlardır. Ebu Haccac, Ebu Muzahim, Ebul Harman ve dişi olana da Ummu Şibil adını vermişlerdir. Fil ile ilgili söylenen şiirler vardır. Hindular filleri diğer hayvanlardan üstün tutuyorlar. Çünkü övülen bütün huy ve karakterler onlarda toplanmıştır. Filler; boyları, cüsseleri, görünüşlerinin harika olması, hortumlarının uzunluğu, kulaklarının genişliği, uzun ömürlü olmaları, yere güçlü ve sağlam basmaları ve ağır yükler karşısında aldırış etmeme gibi çok yönlü özelliklere sahiptirler. Fakat öfkelendiklerinde asla onları durduramazsınız. Karşısına kim çıkarsa çıksın onu öldürür. Çünkü filler çok kindar hayvanlardır. Bana birisi şunları anlattı, bir terzinin dükkânı önünde küçük bir fil durdu. Terzi onunla alay etti ve iğnesini hortumuna batırdı. Fil oradan uzaklaştı. Fakat tekrar geldi. Hortumuna doldurduğu çamuru onun dükkânına üfledi. Dükkândaki tüm elbiseler kirlendi.[362]

[361]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 169.
[362]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 170.

Müellif eserin bu bölümünde filler ile ilgili yazılan yanlış bilgilere yer vermekte ve bu bilgiler üzerinde bazı düzeltmeler yapmaktadır. Örneğin, müellif "onların bağırışları vücuduna göre değildir. Sesleri çocukların çıkardığı seslere benzemez. Ürkütücüdür. Devenin sesine yakındır. Bazıları diyor, fil çökmez. Oysa biz çöktüğünü gördük" demektedir. Ayrıca, müellif fil ile ilgili ilginç bulduğu bir meseleyi de şöyle anlatmakta ve doğru bulmadığını söylemektedir. "Muhaddis Ebû Nu'aym el-İsfehânî (ö. 430/1038) *Hilyet-ul-Evliyâ* kitabında Ebû Abdullah el-Kalânisî (ö. 215/830) hakkında bilgi verirken, fil üstünde bir gecede sekiz günlük mesafeyi yol aldığını belirtmektedir. Oysa bu bilgi kesinlikle doğru değildir".[363] Müellif konunun son kısmında fillerin özellikleri ile ilgili başka bilgilere uzunca yer ayırmaktadır.[364]

2.14. BÎCÂBÛR KALESİ VE KELBERCÂ'YA VARIŞ

Müellif fil bahsinden sonra "sadede dönelim" ifadesiyle seyahat konusuna kaldığı yerden devam etmektedir. On merhale kat ettikten sonra Bîcâbûr kalesine uğradık. Bu kale Melik Adilşah'a aittir. Burada fazla kalmadık. Sultandan gelen emir üzerine bu kaleye yakın bir köye gittik. Zikrolunan meliklerin bostanında büyük bir ev ve havuz bulunmaktadır. Çok harika yapılmış bir yerdir. Adeta gökten bir parçadır. İbn Temin[365] (ö. 604/1214) bu havuz için ne güzel söylemiş: "*Acip bir göl ile karşılaştık. Boy ve en olarak çok mükemmeldir. Ona gözünün bir ucuyla bakan kendini gökte görür. Hâlbuki o yerdedir*".[366] Kadı Ahmed İbn İsa el-Mürşidi'nin (ö. 1047/1637) bu havuz hakkında şiirleri vardır. Babamın bana verdiği bilgilere göre bu zat Mekke kadısıdır. Nazım ve nesir olarak önde gelen ediplerden biridir. Hatırımda kaldığı kadar babam bana ona ait bir şiirin ilk üç beyitini okumuştu. Bu beyitler onun kasidesinden alınmıştır. Arabistan'ın Taif şehrine bağlı bir köy olan Seleme'de bu kasideyi söylediğine dair bilgiler vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) burada bir mescidi bulunmaktadır.[367]

---

[363]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 171.
[364]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 171-177.
[365]Mucirettin Muhammed İbn Yakub. Bkz. İbn Ma'sûm, **Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'**, I, 270.
[366]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 180.
[367]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 181.

Müellif, verdiği bu bilgilerden sonra "rec'â" başlığı altında seyahat konusuna kaldığı yerden devam etmektedir. Bu köyde günlerce ikamet ettik. Oranın Meliki çok misafirperver biriydi. Müellif bunu yazdığı bir şiirle şöyle dile getirmektedir.[368] [Tavîl]

دَخَلْنَـــا عَلَـــى أنَّ المقَـــامَ بِلَيْلَـــةٍ فَطَابَـتْ لَنَـا حـتَّى أقَمْنَـا بِهَـا عَشْـرا

"*Biz bir gece için bu köye yerleştik.*

Bu köy bize öyle rahat geldi ki on gün kaldık".

Sonra oradan ayrıldık. Kara yolculuğumuzla uzunca bir mesafeyi kat etmeye başladık. Dere ve tepeleri aştık. Sonunda Kelbercâ'ya ulaştık. Zaten burası bizim seyahat güzergâhımızda olan bir yerdi.[369]

2.14.1. Bedreddin ed-Demâmini ve Muzafferşah'ın Biyografisi

Müellif eserin bu bölümünde Kelbercâ'daki izlenimlerini aktarmakta ve bazı kültürel bilgilere yer vermektedir. "Kelbercâ'da allame Bedreddin ed-Demâmini'nin kabri bulunmaktadır. Bu zatın hayatı hakkında Şemseddin es-Sehâvî (ö. 902/1497) tarafından bilgiler vermektedir. Bu zatın tam adı, Muhammed İbn Ebu Bekr İbn Ömer İbn Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Suleymân İbn Ca'fer el-Kureşî'dir. Lakabı Bedreddîn olup, İbn Demâmînî diye meşhûrdur. Mâlikî mezhebine mensup fıkıh âlimlerindendir. 763 (1362) senesinde İskenderiye'de doğdu. Arap dili ve edebiyatı ve fıkıh alanında eserler verdi. Güçlü bir hafızaya sahip olması ve anlayışının hızlılığı ile tanınmaktadır. İskenderiye'de dersler verdi. Ezherde nahiv ilmini okutmaya başladı. Şam şehrine geldi. Sonra Mısır'a döndü. Hitabet konuları üzerinde hayatını geçirdi. Dokumacılık alanında çalıştı ve zengin oldu. Çıkan yangın sonucu evi yandı. Borçlarından dolayı memleketini

[368]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 182.
[369]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 182.

terk etti. Dostları onu bulup Kahire'ye getirdiler. Mali durumu düzelene kadar ona destek verenler oldu. Mısır'da maliki mezhebi ile ilgili hükümler vermeye başladı. Hacc'a gitti. Oradan Yemen'e geçti ve bir yıl kaldı. Sonra deniz yoluyla Hindistan'a gitti. İlmi dersler vermeye başladı. Edebiyat ilminde önemli kişilerden biriydi. Hattı güzeldi. Hadis kitabı *Buhâri*'yi şerh etti. Şerhin birçoğu irab ile ilgilidir. İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274) tarafından kaleme alınan *Teshil* kitabını da şerh etti. 827 (1424) senesinde, Hindistan'ın Kelbercâ şehrinde vefat etti.[370] Zehirlenerek öldürüldüğü söylenmektedir. Müellif, Demâmînî'ye ait birkaç şiir örneğine eserde yer vermektedir. Demâmînî, Gucerât Sultanı Melik Ebul Feth Ahmed Şah İbn Muhammed İbn Sultan Muzaffer Şah zamanında yaşamıştır. Ahmed Şah Ahmedâbâd beldesini inşa etmiştir. Bu belde 826/1423 yılında yapılmıştır. Bu melik 818/1415'de saltanatı elde etmiş ve tahta oturmuştur. Dedesi Muzaffer Şah'ın vefatından sonra 847/1443 yılında vefat etmiştir.[371]

Müellif, verdiği bu bilgilerden sonra "rec'â" başlığı altında seyahat konusuna kaldığı yerden devam etmektedir. Kelbercâ şehrinde Seyit Muhammed'in (ö. 825/1422) mezarını ziyaret ettik. Bu zat sufilerden meşhur olan birisidir. Hindistan sultanları onun kabrini ziyaret etmekte ve adak adamaktadırlar. Mezar'ın üstünde kocaman bir kubbe vardır. Kubbenin yapımında kıymetli inciler kullanılmıştır. Anlatıldığına göre, bazı tüccarlar denizde iken gemileri batmaya başlamış. Onlarda adak adamışlar. Allah (c.c.) onları kurtuluşa erdirirse "o kubbeye inci atacağız" demişler. Böylece, Cenab-ı Allah (c.c.) onları kurtardı. Onlarda adaklarını adamışlar.[372]

Müellif eserin bu bölümünde "sufi" kavramı üzerinde durmakta ve bazı düzeltmeler yapmaktadır. İnsanlar "sufi" kelimesi hakkında tartışmış ve bu kelimenin yünden geldiği kanaatine varmışlar. Ben de diyorum bu kavram "saf" kelimesinden geliyor. Âlimler bu kelimenin nereden geldiği yönünde kendi aralarında ihtilafa düştüler. İlk tasavvuf klasiklerinden *el-Luma* adlı eserin müellifi Ebû'n-Nasr es-Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988) diyor, onlara "sufi" denilmektedir. Çünkü onların dış

[370]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 183.
[371]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 184-185.
[372]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 189.

kıyafetleri yünlüdür. Yünlü elbise giymek peygamberlerin, evliyaların, sıddıkların ve Allah'ın (c.c.) halis kullarının âdetidir. Bu onlara nispet edilmiştir. Böylece bu kavram tüm ibadet vasıflarını kapsayan genel bir isim olmuştur.[373] Müellif bu konunun son kısmlarında tasavvuf ve sofiler hakkında söylenen sözlere yer vermektedir.[374]

2.15. SEYAHATİN TAMAMLANMASI VE MÜELLİFİN BABASIYLA BULUŞMASI

Müellif bu konudan sonra "sadede dönelim" ifadesiyle seyahat konusuna kaldığı yerden devam etmektedir. "Yolculuğumuza devam ettik. Artık son bir menzile geldik. O menzilde yolculuğun yorgunluğunu üzerimizden attık. O menzil Sultan Abdullah Kutubşâh'a ait bir sarayın olduğu yerdir. O sarayda vatandan ayrılığı teselli eden bir bostan vardı.[375] Bostanın kenarı bir nehir'e bağlıydı. Orada bir gece kaldık. Gecenin bitişini bekliyorduk. Tarih 1068/1657 Rebiülevvel ayının bitişine sekiz gün kala mübarek cuma günü sabah vaktiydi. Bu uzun yolculuğu Allah (c.c.) bize tamamlattı. Zaten biz de çok yorulmuştuk. Tören alayı bizi karşıladı. Sonra Güney Hindistan'ın Dekken bölgesinde yer alan Gûlkünde (Golkonda) kalesine geldik. Burası sultanın bulunduğu yerdir. Her şeyimizi buraya bıraktık. Aynı gün babamla hiç kimsenin ne uykuda ne uyanıklıkta hatırına gelmeyen bir toplantıda buluştuk. Babamın huzurunda olan bazı kişiler bu toplantıyı tarihe geçirdi. Bu buluşma, "*mutluluğu tamamlama*" şeklinde idi. Fakat o günden sonra tasasız ve kaygısız bir mutluluk görmedim. Hep umduğumun tersi şeyler oldu. Bu sözü burada söylememin sebebi, sonucu baştan anlatmaktır.[376] Uzatmanın yerine kısa söz daha uygundur. Akıl sahiplerine işaret kâfi gelir. Aptal da ibarenin açıklığından anlamaz. Ben bunun üzerine bir beyit söylemiştim":[377] [Tavîl]

[373]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 190.
[374]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 190-192.
[375]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 192.
[376]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 193.
[377]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 194.

وَ ثُمَّ أُمُــورٌ لَــيْسَ يُمكِــنُ كَشْــفَها شِــكَايَتُهاَ عَــزَّتْ فوَاجِبُهَــا اَلْكَــتْمُ

"Açıklanmaz meseleler vardır. Şikâyet etmek nadirdir. Gizlemekte vaciptir"

Müellif babasına ait birkaç şiir örneğine eserin bu bölümünde yer ayırmıştır.[378] Burada kendisinin 1068/1657 yılında yazdığı ilk şiirine de yer vermektedir.[379] [Tavîl]

أَلاَ ربَّ ظَبْــــيٍ كَـــــالهِلاَلِ جَبَينُـــــهُ رَمَــاني بِسَــــهْمٍ مِــنْ جُفُــونٍ فَــوَاتِرِ

يُشِــيرُ بَطْــرِفٍ وَ هــو يَرْتَــاعُ خِيفَــةً كَمَــا ارتَــاعَ ظَــبيٌ خــوفَ كُفَّــةِ جَــازِرِ

وَ عَيْنَــــاهُ مَثْلُــــوءَانِ دَمْعــــاً كَنَــــرْجِسِ عَلَيْــــهِ سَــــقَيطُ الطَّــــلِّ لَــــيْسَ بقــــاطرِ

"*Nice ceylanlar alnı hilal gibi. Göz kapağından bana bir ok attı.*

Göz ucuyla işaret ediyor. Nasıl ki bir ceylan avlanmaktan korkarak otlanıyor.

İki gözü de nergis gibi çiselenen gözyaşı dolu".

Müellif, verdiği bu bilgilerden sonra "rec'â" başlığı altında seyahat konusuna kaldığı yerden devam etmektedir. Rebiülevvel ayının bitimine bir gün kala cuma günü Mevlâna Sultan (ö. 1083/1672) bizi huzuruna çağırdı. Divan meclisine aldı. Biz ondan büyük bir ilgi gördük.[380] Bu zatın nesebi Abdullah İbn Muhammed Kutbuşah İbn Sultan Kuli olarak tanımlanır. Bu zat (Sultan Kuli) "*Kutbul Melik*" olarak bilinir. İlk olarak sultanlığı o kurmuştur. 912/150 yılında Hindistan diyarlarından Dekken bölgesini ele geçirdi. Her zaman zafer elde eden bir kişiydi. Kendi eliyle yetmiş kale fethetmiştir. Bütün savaşlara katıldı. Yüzünden çok yaralar aldı. Bundan dolayı yüzünü hep

[378]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 194-197.
[379]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 198.
[380]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 203.

kapatıyordu.[381] 950/1543 yılında şehit olarak vefat etmiştir. Müellif bu kişinin nesebi ile ilgili detaylı bilgiler vermektedir. Hz. Nuh'un oğlu Yâfes'in soyundan geldiğini belirtmektedir. [382]

2.15.1. Ayan Meclisi Ve Tanıştığı Kişiler

Müellif eserin bu bölümünde babasının tertiplediği ayan meclisi üzerinde durmakta ve etkilendiği bazı meclis üyeleri ile ilgili bilgiler vermektedir. Babamın huzurunda ayan meclisi toplandı. O çağın başkanlarıyla beraber o meclisin üyelerinden biri de Şeyh Muhammed İbn Ali İbn Mahmud İbn Yusuf İbn İbrahim eş-Şâmî'dir (ö. 1090/1679). O bir imam'dır. Fakat onun için "İlimler onun elinde toplandı. Düşünceler de onun fikirlerinde birleşti" diyebiliriz. Bol ikram sahibi olması ve edebiyle tanındı. Ben nahiv ve beyan ilmini ondan aldım. Fıkıh bablarını ve aritmetik bilgilerini ondan öğrendim. Müellif, hocası hakkında kaleme aldığı bir şiiri dile getirmektedir.[383] [Vâfîr]

وَ لَـــوْ لَمْ أَلْـــقَ غَـــيرَكَ فِـــى اغْـــتِرَابِي لَكَـــانَ لِقَـــاؤُكَ الخَطَـــرَ الجَـــزِيلاَ

"*Gurbetimde senden başkasını bulmamış olsaydım.*

Seni bulmam benim için çok büyük bir şeref olurdu".

Müellif eserin bu bölümünde hocası ile ilgili olarak karşılıklı uzun şiir söylemlerine yer vermiştir.[384]

Ayan meclisi üyelerinden biri de es-Seyit Şerîf Ammar İbn Bereket İbn Cafer İbn Bereket İbn Ebu Nemi (ö. 1069/1658) ismindeki kişidir. Ben onunla babamın meclisinde buluşabiliyordum. Kendi kabilesinden bir grup gördüm. Onun için "*cömertliği gibisi yoktur ve yiğitliği güneşten daha etkindir*" dediler. Ölümünden birkaç

[381]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 204.
[382]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 205.
[383]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 206.
[384]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 207-212.

gün önceki sözlerini unutamıyorum.[385] Bu zatın babama yazdığı şiirler vardır. Babam da ona ünlü bir kasidesi ile cevap vermiştir.[386] Ben de bu beldelere ilk geldiğimde ona bir kaside yazmıştım. O kasidede gurbetten ve vatandan çok uzaklarda kalmaktan usandığımı anlatıyordum. Bir de ona övgüde bulunmuştum. O da bana bir kaside ile cevap vermişti. Şerîf Ammar Şevval ayının bitmesine on gün kala cuma günü 1069'da (1658) vefat etti.[387]

Şerîf Ammar, Ebu Zem'â'ya (Umeyye İbn Ebu Salt'ın dedesi) ait bir kasidenin birinci beytini alarak yazdığı bir kasidede Arap emîri Seyf İbn Zi Yezen'i (ö. M. 575) övmüştür. Bu zat, Kisranın gönderdiği orduyla Yemen krallığını Habeşistan'dan kurtarmıştır. Bu meşhur Habeşistan savaşıdır. Tarih kitaplarında kayıtlıdır. Detaylı bilgi almak isteyen bu kitaplara müracaat edebilir. Bu olaydan sonra Araplardan bir kafile gelip onu tebrik etmiştir. Gelenler arasında Abdulmuttalip İbn Hâşim İbn Abdulmenaf (Hz. Peygamberin dedesi) vardı.[388] İçlerinde Ebu Zem'â da bulunuyordu. Kafile Seyf İbn Zi Yezen'in San'adaki Ğumdan adı ile bilinen sarayında onun huzuruna girdiler. Onu güzel kokular içinde eli kılıçlı olarak gördüler. Sağında ve solunda önemli kişiler vardı. Hatipler konuşma yaptılar. Önderler ve liderler konuştular. Hepsinin önüne Abdulmuttalip İbn Hâşim geçti ve bir konuşma yaptı. Sonra Ebu Zem'â da kalkıp oniki beyitlik bir kaside okudu.[389]

Müellif, verdiği bu bilgilerden sonra "rec'â" başlığı altında seyahat konusuna kaldığı yerden devam etmektedir. Ayan meclisindeki üyelerden biri de Şeyhül İslam Câfer İbn Kemâleddin İbn Muhammed İbn Said İbn Nasır İbn Câfer İbn Ali İbn Abdullah İbn Süleyman İbn İsa el-Bahrâni'dir. 1069'da (1658) Hindistan'a geldi. Onunla iyi bir arkadaşlık kurduk. Bana kendi el yazısı ile şiirler yazdı.[390] Güzel mânâlı şiirleri vardır. Bu şiirlerini Yemen'in bir köyü olan Teaz'da söyledi. Oranın valisi ile bir

[385]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 213.
[386]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 214-216.
[387]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 216-217
[388]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 218.
[389]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 219.
[390]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 224.

araya geldiğinde bu şiirleri okudu. Bana şiirlerin asıl nüshası olan *Lübab* kitabından bir tane verdi. Ben de ona beş beyitlik bir şiir yazdım.[391] O da bana on dört beyitlik bir şiirle karşılık verdi. Ondan bazı meseleler (fıkıh, miras, edep …) sormuşlar. O da on iki beyitlik bir şiirle cevap vermiştir. Aramızda uzun şiir gidiş ve gelişleri oldu. Bana bir gün ani olarak irticalen bir şiir söyledi.[392] Şiraz'da hatip ve imam iken her Cuma hutbesi için bir hazırlık yaparmış. Bir Cuma günü hazırladığı hutbeyi unutmuş. Hutbeyi irticalen söylemiş. Hutbeyi beyitlerle tamamlamış. Bu beyitleri bana söyledi. Şiir çok edebidir. Allah (c. c.) ona rahmet etsin.[393]

Ayan meclisinde tanıştığım kişilerden biri de eş-Şeyhul kebir Hüseyin İbn Şahabeddin eş-Şâmî'dir (ö. 1076/1665). Doktorluktan bahsediyordu. Ayrıca, ilim mertebelerinde çok ileri idi. Edebiyat alanında da yine çok yüksek mertebelere ulaştı. Şiir söylediği zaman sanki ağzından inciler dökülüyordu.[394] Hindistan'a 1074'te (1663) geldi. Babam onunla bir araya gelmeyi çok özlüyordu. Hindistan'a geldiğinde ona dört beyitlik bir şiir okumuştum. Babamı övdüğü bir uzun kasidenin sonu "ha" ile bitmektedir. [395]Ayrıca, bazı önde gelen kişileri övdüğü şiirleri de vardır.[396]

Ayan meclisinde tanıştığım kişilerden biri de Şeyh Afifuddin Abdullah İbn el-Huseyin'dir. Onun aslı "s*akafi*" kabilesinden gelmesine rağmen kendisi kültürlü idi. Onun yerini bilen bilir. Arap edebiyatında konuştuğu ve şiir söylediği zaman tekellüfsüz (takılmadan) şiir söylerdi. Aramızda uzun cinaslı şiir söyleşileri olmuştur.[397]

2.15.2. Hindistan İle İlgili Bilgiler

Müellif eserin bu bölümünde Hindistan ile ilgili bilgiler vermektedir. İbn Ma'sûm, bu konuda Ebul Hasan Ali İbn el-Huseyin Mes'ûdî'nin (ö. 345/956) *Murûcu'z-*

[391]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 225.
[392]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 226-230.
[393]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 230.
[394]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 233.
[395]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 234.
[396]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 235-238.
[397]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 239-241.

zeheb eserinden özet bilgileri derlemiştir.[398] Müellif Mes'ûdî'nin Hindistan kralları ile ilgili verdiği bilgilerin eski zamanda kaldığını belirmekte ve şöyle demektedir. "Şimdi, İslam sultanları Hindistan'ın çok beldelerini ele geçirdiler. Daha önceki sultanların isimlendirdiği beldelerin isimlerini de değiştirdiler. Her bir sultan bir bölge oluşturdu. Nadir olarak eski isimler kaldı. Bir bilgiye göre kâfir sultanlardan biri tapınağa gitmek istediğinde önünde sekiz bin fil yürütürmüş. Ben bir Hindistan kralının kitabında okumuştum. Bir Semerkant kralına gönderdiği mektupta topraklarının genişliğinden dolayı iftihar ettiğini söylüyor. Mülkü dünyanın dörtte birinin dörtte biridir. Ancak bunun ne kadar doğru olduğunu Allah (c.c.) bilir".[399]

Müellif eserin bu kısmında "faide" başlığı altında kültürel bilgiler vermektedir. Bu bilgiler arasında kullanılan "yedi iklim" kavramı, coğrafya ilmine göre "bölgeler", anlamını ifade etmektedir. Hindistan bölgesi yedi iklimden ikinci iklimdedir. Yedi iklimden birincisi: Babil, Horasan, Şiraz, Ahvas, Musul, Ardul Cibal. Burçları: Koç ve yay burcu. Yıldızı: Müşteri (Jupiter). İkincisi: Sint, Hindistan, Sudan. Burçları: Oğlak. Yıldızı: Zuhal (Saturn). Üçüncüsü: Mekke, Medine, Yemen, Taif, Hicaz ve bunlar arasındaki bölgeler. Burçları: Akrep. Yıldızı: Zühre (Venüs). Dördüncüsü: Mısır, Afrika, Berver, Endülüs ve bunlar arasındaki alanlar. Burçları: İkizler (cezve). Yıldızı: Otarid (Merkür). Beşinci: Şam, Rum, Cezire. Burçları: Kova (delu). Yıldızı: Kamer (Ay). Altıncı: Türk, Hazar, Deylem, Sakalibe. Burçları: Yengeç (Saratan). Yıldızı: Merih (Mars). Yedinci: Debil (Ermenistan'ın bir şehridir), Çin. Burçları: Terazi. Yıldızı: Şems (Güneş). Allah (c.c.) bilir. [400]

Müellif, Mes'ûdî'nin eserinde Hindistan ile ilgili verdiği bilgiler arasında Serendip adası, bu adada bulunan faydalı baharatlar ve Hz. Âdem'in bu adaya indirilmesi mevzusunun yer aldığını belirtmektedir. Burada verilen bilgilere göre Hz. Âdem'in Serendip adasındaki Rahun dağına cenneten getirdiği yapraklarla düştüğü ve

[398]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 241-250.
[399]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 251.
[400]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 251-252.

yaprakların hemen kuruyarak rüzgârla Hindistan sathına yayıldığı belirtilmektedir.[401] Ayrıca, eserde dünyada nadir bulunan ağaçların Hindistan'da bulunduğu, baharat çeşitleri (karanfil, tarçın, safran, kâfur gibi), farklı inanışlar ve Hinduların kendilerini cezalandırma yöntemleri gibi konular da geniş bir şekilde işlenmektedir.

2.15.3. Şeyh Reten el-Hindî'nin Hikâyesi

Müellif bu bilgilerden sonra Hindistan'da 600 yıl kadar uzun ömür sürdüğü iddia edilen Şeyh Reten b. Nasr el-Hindî veya Bâbâ Reten (ö. 632/1234) adındaki bir kişi hakkında bilgi vermektedir. Müellif edip, şair ve tarihçi Salâhuddîn es-Safedî'nin (ö. 764/1363) bu kişi ile ilgili verdiği şu bilgileri aktarmaktadır. "Reten el-Hindi Hindistan'da iken ayın ikiye yarılması mûcizesini gördükten sonra Mekke'ye gidip Müslümanlığı kabul ettiğini söylemiştir. Ayrıca, Peygamberimizle (a.s.m) ile görüştüğünü ve onun kendisine ömrünün uzun olması için dua ettiğini ileri sürmüştür". Müellif bu bilgiden sonra uzun ömürlü olmak hakkında bazı müfessir, muhaddis ve gök bilimcinin sözlerine yer vermekte ve "Şeyh Reten el-Hindî'nin bu kadar uzun yaşaması Peygamber efendimizin (a.s.m) bir mucizesidir" düşüncesinde olduğunu belirtmektedir.[402] Bununla birlikte müellif, bazı kitap kenarı yazılarda bu kişinin söylediklerinin yalan olduğuna dair notlar gördüğünü söylemektedir. Ayrıca, müellif bu konuda şunu da belirtmektedir. Reten el-Hindî'nin yaşamış olduğu yere giden birisine bir tarak göstermişler ve bu "Peygamberimizin (a.s.m.) tarağıdır" demişler. Müellif "bu güvenilir bir bilgi değildir" demektedir.[403]

2.15.4. Hindistan'daki Müslüman Sultanlar

Müellif eserin bu bölümünde Hindistan'daki Müslüman sultanlar hakkında tarihi bilgiler vermektedir. "Mes'ûdî, Hindistan'daki İslam sultanlarından bahsetmektedir. Aynı zamanda farklı beldelerde altı İslam sultanının hüküm sürdüğünü belirtmektedir. Bugün hala İslam sultanları altı yerde devam etmektedir. Fakat Babur hükümdarı Sultan

[401]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 264.
[402]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 265-269.
[403]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 270-271.

Muhammed Humayun Şah'ın (ö. 963/1556) başa geçmesinden sonra durumlar değişmiştir. O sultanların en büyüğü idi. Hepsini alt etti. Tüm bölgeleri aldı. Kimsede ona direnç göstermedi. Dekken sultanları haricinde sultanlıklar kalmadı. Dekken sultanları da ona boyun eğdiler. O dönemde sultanlar dört tane idiler. Humayun'dan sonra yerine oğlu geçti. Bu sultanlıklardan iki sultanlığın yönetimini ele geçirdiler. Geriye iki sultanlık kaldı. Birisi, Abdullah Kutubşâh (Mevlâna Sultan). Diğeri, Adilşâh. Bizim zamanımızda Hindistan'ın çoğu bölgesi Humâyun'un oğlunun emri altındaydı. Humâyun 962 (1555) yılında Delhi'yi (Dilhi) topraklarına kattı. O güç ve toprak bütünlüğü aynı şekilde devam etti. Mülkün gerçek sahibi Allah'tır (c.c.).[404]

2.15.5. Latife: Hindistan ile İlgili Bir Şikâyet

Müellif eserin bu bölümünde "latife" başlığı altında bir âlimin gurbet ile ilgili yaptığı şikâyetleri konu etmektedir. Şeyh Muhammed İbn Hâkim el-Mulk (ö. 1050/1640) Hindistan diyarlarına göç etti. Buradaki hayat şartları ona pek cazip görünmedi. Mekke kadısı Tâcettin el-Mâlikî'ye bir mektup yazdı. Kendi halini ona şikâyet etti. Mektupta şunları yazmıştı: "Kâbe ve Harem merkezinden göç ettim. Harem bölgesininin değerini bilmeyen bir kavmin içine düştüm. Kendimi aydınlıktan çıkıp karanlığa girmiş gibi hissettim. Kâbe'nin komşuluğundan taşındım. İneğe tapanların komşuluğuna geldim. Vahiy inen kutsal yerden hicret ettim. Küfür ve sapkınlık yerlerine geldim. Yalnızlık ve gurbet sıkıntısı çekiyorum". [405] Zaten müellif de sürekli bu his ve duygu içindedir.

2.15.6. Hindistan'da Aşure Günü Yapılan Etkinlikler

Müellif bu bölümde Hindistan'da aşure günü yapılan etkinlikler hakkında bilgi vermektedir. Hindistan'ın Dekken bölgesi sultanları 10 Muharrem gününe (aşure günü) dikkat ederlerdi. Etrafa süslü bayraklar dikilir ve çiçeklerle donatılırdı. Ağıtlar

[404]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 271-272.
[405]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 273.

yaparlardı. Geceleri de ateş yakılırdı. Müellif 10 Muharrem 1074'te (1663) bu tür etkinliklerin yapıldığını dile getirmektedir.[406]

2.15.6.1. İlginç Bir Olay: Altın Levha

Müellif, Salâhuddîn es-Safedî'nin (ö. 764/1363) el yazması bir eserinden şöyle bir bilgi aktarmaktadır:[407] Necran kabilesinden bir adam bir küçük çukur kazdı. O çukurun içinde altından bir levha buldu. Üzerinde aşağıdaki şiir yazıyordu: [Vâfîr]

أَيَرْجُو مَعْشَرٌ قَتَلُوا حُسَيْناً شَـــفَاعَةَ جَـــدِّهِ يَـــوْمَ الحِسَـــابِ

"*Hz. Hüseyin'i (r. a.) katl eden bir kavim.*

Kıyamet günü onun dedesinden şefâat mı umuyorlar".

Bu altın levhayı Hz. İbrahim Halilullah (a.s.) yazmıştır. Bulunan levhayı Hz. Peygamber'e (a.s.m) getirdiler. O da onu görünce ağladı. Dedi ki: *"Benim ehl-i beytime eziyet etmekle bana eziyet edene benim şefaatim ulaşmaz"*.

Müellif, konuyu burada "انتهى" yani "nihayet buldu" kelimesiyle bitirmektedir.

2.15.6.2. Garip Bir Hikâye: Hz. Hüseyin'in (r.a.) Şehit Edilmesi

Müellif eserin bu bölümünde Hz. Hüseyin'in (r.a.) şehit edilmesi ile ilgili bir bilgi aktarmaktadır. Garip hikâyelerden birini Ebu Abbas Salep (Suddi)[408] (ö. 128/746) şöyle anlatmaktadır: "Kerbela'ya mal satmak için geldim. Tay kabilesinden bir şeyh bize akşam yemeği hazırladı. Biz de o yemeği yedik. Hz. Hüseyin'in (r.a.) şehit edilmesinden bahsetti. Ben de dedim: "*öldürülmesine iştirak edenler en kötü ölüm ile öldüler*". Tam o anda oradaki adamlardan biri bana dedi: "*Ne kadar yalancısınız, Ey Irak ehli! İşte ben de onun ölümünde ortaklık yaptım*". O adam yanan kandile yaklaştı. Kandildeki fitili çıkarmaya çalıştı. Parmağı yanmaya başladı. Sonra onu tükürüğü ile söndürmeye çalıştı.

[406]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 275-277.
[407]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 278.
[408]Ebû Muhammed İsmâîl b. Aburrahmân b. Ebu Kerîme el-A'ver es-Suddî el-Kebîr el-Kûfî. Müfessir tâbiîn. Yâkut el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Udebâ**, II, 346.

Sakalı tutuştu. Hemen Fırat Nehri'ne doğru koştu. Kendini suya attı. Ben de onu suyun üzerinde gördüm. Sanki o bir kömür parçasıydı.[409]

Bu hikâyenin dışında müellif esere iki hikâye daha ilave etmiştir. Bu hikâyelerden sonra Mısırlı şair Ebul Huseyin el-Cezzâr'ın Hz. Hüseyin (r.a.) hakkında yazdığı beş beyitlik bir mersiyesine yer verilmiştir.[410] Rizkullah İbn Abdulaziz el-Hambeli (ö. 488/1095) şöyle naklediyor: Ebu'l Alâ el-Maʿarrî (ö. 1058/1648) bana dedi ki: "*Ben Hz. Hüseyin (r.a.) hakkında yazılı bir mersiye duymadım*". Ona cevap verdim: "*Bizim beldemizin bazı çiftçileri öyle ağıt söylediler ki, o beyti yazmada büyük edipler aciz kalır"*. O da dedi, "*o beyitler nedir?*" Bende ona şöyle dedim: "*O beyitler Irak'lı şii tarihçi Da'bel bin Alî el-Huzâî 'ye (ö. 246/860) aittir*". Müellif, burada Salâhuddîn es-Safedî'den (ö. 764/1363) bu konu ile ilgili yaptığı nakli tamamlamaktadır. Kendisi de 10 muharrem 1072'de (1661) altı beyitlik bir mersiyeyi yazdığını belirtmektedir.[411] Müellif Hz. Hüseyin'in (r.a.) şehit edilmesi ile ilgili buraya kadar yer verdiği şiir, mersiye, söz ve beyanların bahçelerden toplanan çiçek, ışıktan bir parıltı olduğunu ifade etmekte ve devamında şöyle demektedir. Bu kitapta, bu konuya yer vermemizin sebebi fikirleri birleştirmektir. Şöyle bir deyim vardır: "Farklı nakiller akıllarda uyumlu hale getirilebilir. Çoğu şiirlerde hikmet vardır. Beyanda da sihir vardır".[412]

Müellif; iktisat, ilim, hidâyet, edep, fazilet ve dünya ile din arasındaki denge hakkında yazılan bazı seçilmiş şiirlere yer vermektedir. Eserin bu bölümünde yine "fâide" başlığı altında bazı kişilerin dua vakitleri ve kabulleri hakkında verdiği bilgiler aktarılmaktadır.[413]

[409]İbn Maʿsûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 278.
[410]İbn Maʿsûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 279.
[411]İbn Maʿsûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 280-281.
[412]İbn Maʿsûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 282.
[413]İbn Maʿsûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 282-288.

2.15.6.3. Bir Hikâye: Fazl İbn Yahyâ Ve Kâtibi

Müellif eserin bu kısmında bir hikâye anlatmaktadır. Hârûn Reşîd devrinin önemli devlet adamlarından Fazl İbn Yahyâ'nın (ö. 193/808) bir kâtibi vardır. O da işinde ve sanatında mahirdir. Bir gün Fazl evde ona bir kitap yazdırıyordu. Kısık sesle ona dikte ettiriyordu. Kâtipte onu anlamak için iki harf tekrar etmesini istedi. Fazl bunu meşakkat saydı. Kâtibe dedi ki: "*Sen benden ne kadar tekrar etmemi istiyorsun. Ey Beytar!*" Aralarında bir şeyler geçiyor. Fazl kendini beğenen biriydi. Kâtip kalemi aldı dirit kabına koydu ve kapattı. "*Senin böyle kibirlenmeni bekliyordum. Bir daha yazmayacağım*" dedi. Fazl ise "*yazmaya dön*" dedi. Kâtipte "*yemin ederek dönmeyeceğim*" dedi. Bu durum Vezir Yahyâ b. Hâlid'e intikal etti. O da hemen evinden oğlunun evine doğru yola koyuldu. Fazl babasının geleceğini hissetmişti. Evin ön kısmında babasını karşıladı ve oturdular. Sonra babası kâtibe emretti ve sordu: "*Olay nedir?*" Fazl dedi: "*Ben ona bir kitap dikte ettiriyordum*". Babası araya girerek "*bana doğru haber ulaştı. Sen kâtibine böyle söz söylersen ve onu nefret ettirirsen nasıl onun nasihatini alacaksın?*" dedi. Sonra kâtibe döndü: "*Seni sevmediğin şeylerden mazur gördük. Sana 100 bin dirhem emrettik. Ama seni sana göre işlerde çalıştıracağız*" dedi.[414]

2.15.6.4. Latife: Serçe Kuşu İle Kapan

Müellif eserin bu kısmında başka bir hikâye anlatmaktadır Bir serçe kuşu toprağa yerleştirilen kapana doğru geldi ve kapana dedi: "*Sen kimsin?*". Kapan da, "Ben Allah'ın (c.c.) kullarından bir kulum dedi". Serçe sordu: "Niçin toprağa oturdun?". O da" tevazu olarak" dedi. Serçe dedi: "Niçin sırtın eğildi?". Kapan dedi: "Allah (c.c.) korkusundan". Serçe dedi: "Niçin orta kısmını bağladın?". Kapan dedi: "Hizmet için". Serçe tekrar sordu: "Bu çubuk nedir?". O da "benim sopamdır ona yaslanıyorum" dedi. Serçe, "bu habbeler nedir?" dedi. O da "Bu habbeyi sadaka olarak veriyorum" dedi. Serçe dedi: "O habbeyi yerden almak bana câiz olur mu?". O da dedi: "İhtiyacın varsa alabilirsin". Serçe taneye yaklaştı. Kapan hemen onun üzerine kapandı. Serçe "hık, hık" diye ses

[414]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 290-291.

çıkarmaya başladı. Kapan ona dedi: İstediğin kadar söylen dur kurtuluşun için bir yol yoktur". Serçe dedi: "Allah'ım (c.c.) sözü öyle fiili de böyle olan kişilerden sana sığınıyorum".[415]

Müellif bu latif meseleden sonra serçe ile kapan arasında geçen ana tema hakkında yirmi yedi adet şiire yer vermektedir. Bu şiirler söylenenin ve yapılanın birbirine uymadığı fiilleri dile getirmektedir.[416]

İbn Ma'sûm bu şiirlerden sonra "fâide" başlığı altında lafız ve mânâ kavramları üzerinde durmakta ve şunları söylemektedir. "Lafız, mânâların kaplarıdır ve aynı zamanda onlara kalıp vazifesi görürler. Kalıplar elbise ve örtülere bir model olduğu gibi lafızlarda mânâlara model olmaktadır. Bununla birlikte bazen lafızlar mânâlara zarf olduğu gibi bazen de mânâlar lafızlara zarf olmaktadır. [417]

Müellif bu mevzudan sonra yine hikâyede geçen ana tema, söz-fiil ve lafız-mana konularına temas eden otuz sekiz adet şiire yer ayırmıştır.[418] Bu bölümden sonra Kardeşi Muhammed Yahyâ'nın (ö. 1092/1657) bazı arkadaşlarına yazdığı altı adet şiire yer vermektedir.[419] Ayrıca bu kısımda müellifin ruhsal haline uyan bazı kişilerin yazdığı şiirlere de yer verilmiştir. Şiirler, hayattan duyulan kaygılar ve hayatın bir imtihan olması ile ilgili içeriğe sahiptir. Bu şiirler ayrıca kapsamlı bir çalışma konusudur. Dolayısıyla bu çalışmada incelenmemiştir.

2.15.6.5. İlginç Bir Hikâye: Tüm Kederlilerin Tesellisi

Müellif eserin bu bölümünde yaşadığı kaygı ve kederlere atfen ilginç bir hikâye'ye yer vermekte ve şöyle demektedir. "Anlatacağımız hikâye tüm kederlilere bir teselli mahiyetindedir. Aynı zamanda Allah'ın (c.c.) lütfuna mazhar olmak için sabırla

[415]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 292.
[416]Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 292-298.
[417]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 298.
[418]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 298-309.
[419]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 309-311.

dayanmak gerektiğini ifade ediyor. Allah'tan (c.c.) ümit kesmeyi yasaklıyor".[420] Birisi yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır: Şam şehrindeydim. Biraz borcum vardı. Bunu ödemek için mal ve param da yoktu. Bu nedenle beni suçluların bulunduğu bir hapse attılar. Ailem çok sıkıntı çekmek zorunda kaldı. İmtihanım birdi ona katlandı. Ağlamaya başladım. Tedirgindim. Dua etmekten başka çarem yoktu. Hapisteki diğer kişiler yanıma geldiler. Bana dediler: "Niçin ağlıyorsun. Sen bizi örnek al. Bizimle de teselli ol". Benim de sözüm şu oldu: "Beni mâzur görün. Ben sıkıntıya, hayatın kötülüğüne ve fakirliğin şiddetine alışmamışım".[421]

Onlarda şunu dediler: "Hepimiz sıkıntı ve imtihan ehli değiliz. Hatta bizim içimizde zenginlik hayatı yaşayanlar da vardır. İçimizde Tolon devletinin kralı Hammaravi İbn Tolon'un (ö. 282/895) zulmüne uğrayan kişiler de var ve onları öldürecek. Belki sen maldan dolayı hapse atıldın. Sonra bu hapiste krallardan birinin oğlu da vardır. Ondan daha soylu, daha saygılı ve yüksek bir kişi görmedik. Durumu ondan daha kötü başka birini de görmedik. Aynı zamanda o neşe içindedir. Haydi, biz onun yanına gidelim. Belki sıkıntıların hafifler. Ben kalktım. O gencin yanına gittim. Onun boynu ve elleri kelepçeliydi. Ayaklarında da dört çift zincir vardı. Güzel yüzlü ve temiz kokulu idi. O gencin karşısında bir hizmetçi vardı. Ona eliyle şarap içiriyordu. Genç, şarap içtiği zaman şunları söylüyordu: "Benim ağlamam ahbaplarım için evim için değil". Hikâyeyi anlatan diyor ki, ben onun durumunu gördüğüm zaman çok öfkelendim. Bu neşeli halde olmasını kaldıramadım. Çünkü o tam tersi bir durumda olmalıydı. Ona yaklaştım. Şöyle dedim: "Allah (c.c.) seni mutlu kılsın. Sen kimsin?". O da cevap verdi: "Ebu el-Favaris". Ona sordum: "Soyun nerden?". O da cevap verdi: "Kelb kabilesinden". Ey! Ebu el-Favaris dedim: "Sende nimetle imtihanı ayırt edecek akıl yok mudur? Sen bir imtihana maruz kaldın. Bu hal seni şarap içmek ve şarkı söylemekten uzaklaştırmaz mı?". O da gülerek şöyle söyledi: "Benim içinde olduğum durumdan daha büyük sıkıntılı bir durum var mıdır?". Ben de Allah'a (c.c.) yemin olsun

[420]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 311.
[421]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 312.

ki “hayır” dedim. O da dedi ki: “Yarın benim idam ve çarmıha gerilme günümdür”. Ben bunu ondan işittiğim zaman çok ürktüm ve korktum. Kendi sıkıntılarımı adeta unuttum. Ona dedim: “Bu durumda nasıl şarap içip şarkı söyleyebilirsin?”. Bana dedi: “Ey Ümitsiz! Benim ile yaşayacağım hal arasında bir süre vardır.[422] Gece hep benimdir. İnsanların bilmediği ana kadar Allah (c.c.) işleri değiştirir. Ondan başka hiç kimse ne değiştirir ne tebdil eder. Allah’tan (c.c.) ümit kesmiş olsaydım. Allah (c.c.) bana hiç bakmazdı. Sanki Allah (c.c.) benim bilmediğim bir şeyi bana bildirdi”. Ben de ona söyledim ki: “Vallahi İlahi işler öyledir”. Sonra benden yüzünü çevirdi. Yine şarkı söylemeye devam etti. Biz sabah namazını kıldığımız esnada gardiyan geldi ve dedi: “Hammaravi öldürüldü ve emrindeki kişilerde kaçtı. Bana aranızda bir miktar para toplayın. Size bu hapsin kapısını açar ve uzaklaşırım”. Ona tam ikibin dirhem topladık. Gece yarısında hapsin kapısını açtı. Herkes kaçtı. Böylece hanelerine döndüler.[423]

Hammaravinin öldürülüşü ile ilgili ilginç bir haber vardır. Hammaravi öldürüldüğü günden birkaç gün önce bir rüya görmüş. Rüyada bir adam beş parmağıyla ona işaret ediyormuş. Gördüklerinden dolayı çok korkmuş. Kendisi de bu benim ölüm müddetimdir diye tefsir etmiş. Rüyadaki adamın beş parmağı ile işaret ettiği müddeti ya beş gün ya beş ay veya beş yıl olarak düşünmüş. Rüya tabiri yapan bir adamı getirtti. Rüyasını ona anlattı. Fakat adam yapacağı tabirden dolayı korktu. Bunu fark eden Hammaravi şöyle dedi: “Hiçbir şey seninle ilgili değil. Korkmana asla gerek yoktur”. Rüya tabircisi hemen bir âyet[424] hatırlatarak Allah’ın (c.c.) dışında hiçbir kimsenin bilmeyeceği beş şeyle rüyasını tabir etti. Âyet şu şekilde geçmektedir:[425]

اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ وَمَا تَدْري نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَداً وَمَا تَدْري نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُ اِنَّ اللّٰهَ عَليمٌ خَبيرٌ

[422]İbn Ma‘sûm, **Rıhletu İbn Ma‘sûm el-Medeni**, s. 313.
[423]İbn Ma‘sûm, **Rıhletu İbn Ma‘sûm el-Medeni**, s. 314.
[424]Lokmân Sûresi, 31/34.
[425]İbn Ma‘sûm, **Rıhletu İbn Ma‘sûm el-Medeni**, s. 314.

"*Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın (c.c.) katındadır; o, yağmuru yağdırmakta, rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez, ama Alah (c.c.) her şeyi bilir, her şeyden haberdardır*".

Bu tabir ve açıklamadan sonra Hammaravi büyük mutluluk duydu. Değerli bir hediye verilmesini emretti. Aradan geçen üç günün sonunda Hammaravi yine şöyle bir rüya gördü: O bir hurma ağacına çıktı. Ağacın zirvesine gelince hurmayı oydu. İçinden çıkan üserayı attı. O esnada baktı ki kalbinden bir yer oyuldu. Oradan da bir kan çıkmaya başladı. Uyandı ve bunu yine tabirciye söyledi. O da şöyle dedi: "Emir iyi bir rüya gördü. İyi bir şeyle karşılaşacak". Fakat Hammaravi bu izahı yeterli bulmadı ve her halükârda bir açıklama istedi. Adam da dedi: "Emir beni mâzur görsün". Emir de ona çok ısrar etti. O da öncelikle kendi canı ve malının güvenliğini istedi. Emir de ona bu güveni verdi.[426] Tabirci dedi ki: "Ey Emir! Ben sizin için korkuyorum. Size yakın olan birinin suikast yapmasından dolayı endişeliyim". O da: "Bunu nereden anladın?" dedi. Tabirci dedi ki: "Çünkü sen hurma ağacısın. Sen ağacın kalbini oydun. Kalp vücudun en önemli bir organıdır. Sen kendi elinle bir kavim meydana getirdin. Dikkatli ve ihtiyatlı ol". İlk rüyanın görülmesinin beşinci günüydü. Hizmetçiler onu öldürdüler. Allahu âlem bu iki rüya birleşmiş ve tabiri böyle çıkmıştır.[427]

2.16. MÜELLİFİN KİTAP SONU DUASI

Müellif seyahatnâme eserini vatan özlemi ve geri dönüş arzusu içinde yaptığı bir dua ile tamamlamaktadır. "Muhakkak ki Allah (c.c.) her şeye kadirdir. Ne zaman ona dua edilse o duaya icabet eder. Ben de Allah'tan (c.c.) şunları istiyorum. En iyi bir şekilde dönüşü ihsan etsin. Bu seyahatin tamamını muvaffak kılsın. Bu gaye üzerinde hareket ettik. Allah'tan (c.c.) isteğimiz Harem diyarına dönüşü bize nasip etsin. Kendi cömertliği ve keremliği ile Kâbe'nin komşuluğunu bize yakın etsin".

[426]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 314.
[427]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 315.

Müellif ayrıca kitabının bitişi hakkında eserinde şunları nakletmiştir. "Ne zaman fırsat elimize geçerse uygun bir şey eklemek gerektiği zaman onu kitaba ekleriz. Bu kitabın tamamlanma tarihi cemaziyelahir ayının bitimine bir gün kala cuma günü 1075/1664 yılıdır. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a (c. c.) sonsuz şükürler olsun. Resûlullah'a (s.a.v.) salât ve selam olsun".[428]

2.17. SEYAHATİN YAPILDIĞI ZAMAN DİLİMİ

İbn Ma'sûm, Hindistan seyahatine Haydarâbâd'tan gönderilen bir vezir ve heyet eşliğinde 6 Şaban cumartesi gecesi 1066/1656 tarihinde Mekke-i Mükerreme'den ayrılarak başlamıştır. Müellifin bu seyahati, 19 ay sürmüştür. Bu uzun yolculuk 1068/1657 tarihinde rebiülevvel ayının bitişine sekiz gün kala mübarek cuma günü sabahı tamamlanmıştır.

2.18. ESERDE GEÇEN ŞAHISLAR

İbn Ma'sûm, on dört yaşında bir genç iken Hindistan'dan gönderilen bir heyet muvafakatinde yolculuğa çıkmıştır. Müellif bu bilginin dışında yolculuğa hangi kişi veya kişilerle çıktığı hakkında hiçbir detay bilgi vermemektedir. Seyahatnâme eseri incelendiğinde müellif karşılaştığı, tanıştığı ve kabir ziyaretinde bulunduğu kişiler hakkında bilgiler vermektedir. Bazı şahıslar için biyografiler de eklemiştir.

Eserin konu akışı içerisinde başta Peygamberimiz (s.a.v.) ve diğer peygamberler (a.s.) olmakla birlikte birçok sahabe, ulema, hükümdar, sultan, filozof, tarihçi, edip ve şair olmak üzere 500 civarında isim geçmektedir. Bu isimlerden yolculuk esnasında karşılaşılan durumlarda adı geçen kişiler şunlardır:

[428]İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, s. 327.

1. Eserde ilk olarak adı geçen önemli şahıslardan biri, Hindistan Haydarâbâd Sultanı Abdullah Kutubşâh'tır. Müellifin babası 1054/1644 yılında Sultan Abdullah Kutubşah'ın onu yönetimde bir göreve çağırmasıyla Hindistan'a gitmiştir. İbn Ma'sûm, bu zat ile ilgili eserinde bir biyografiye yer vermiştir.

2. Eserde adı geçen önemli şahıslardan biri de Bâbür Hükümdarı Sultan Evrengzîb'dir (ö. 1118/1706). Müellif Sultan Abdullah Kutubşah'ın ve daha sonra babasının vefatı sonrasında yönetimle yaşadığı olaylardan dolayı Hindistan'ın Madhya Pradesh eyaletinde yer alan Burhânpûr şehrine gidip Bâbür Hükümdarı Sultan Evrengzîb'e sığınmıştır. Buraya ulaştığında sultan onu iyi bir şekilde karşılamış ve böylece müellif hayatının en parlak yıllarını onun koruması altında yaşamıştır.

3. İbn Ma'sûm, başta âlim ve şair olan babası Nizâmuddîn Ahmed (ö. 1086/1675) olmak üzere ağabeyi Muhammed Yahyâ (ö.1092/1681) ve babasının huzurunda toplanan ayan meclisinden bahsetmekte ve o ortamda bulunduğu zamanlar tanıştığı kişiler hakkında bilgiler vermektedir. Bu meclisin üyelerinden biri de Şeyh İbn İbrahim eş-Şâmi'dir (ö. 1090/1679). Bu zat bir imam'dır. Müellif, nahiv ve bazı beyan ilmini, fıkıh ve aritmetik bilgilerini ondan öğrendiğini söylemektedir.

4. Ayan meclisindeki şahıslardan biri de İbn Ebi Nemi (ö. 1069/1658) ismindeki kişidir. Müellif onunla ancak babasının meclisinde buluşabildiğini belirtmektedir.

5. Ayan meclisindeki kişilerden biri de Şeyhül İslam İbn İsa el-Bahrâni'dir. 1069'da (1658) Hindistan'a gelmiştir. Müellif ile aralarında yakın bir dostluk kurmuştur. Güzel mânâlı şiirleri vardır.

6. Ayan meclisinde müellifin tanıştığı kişilerden biri de eş-Şeyhul kebir Hüseyin İbn Şahabeddin eş-Şami'dir (ö. 1076/1665). İlim mertebelerinde çok ileri bir kişidir. Edebiyat alanında yine çok yüksek mertebelere ulaşmıştır. Müellif onu "şiir söylediği zaman sanki ağzından inciler dökülüyor " diye methetmiştir.

7. Ayan meclisinde bulunan kişilerden biri de Şeyh Afifuddin Abdullah İbn el-Huseyin'dir. Arap edebiyatında konuştuğu ve şiir söylediği zaman tekellüfsüz şiirler söylemede mâhir bir kişidir.

8. İbn Ma'sûm, seyahati esnasında karşılaştığı ve üzerinde sitayişle durduğu kişilerden birisi de Yemen'in Muhâ şehri valisi es-Seyit Zeyd İbn Ali İbn İbrahim'dir (1068/1644'de hayattaydı). Müellif, "Muhâ limanına geldiğimizde ilk karşılaştığımız bu kişi bizi güler bir yüzle karşıladı" demektedir.

9. Müellif yine Muhâ'da edip Şeyh Ahmed İbn Muhammed İbn Ali el-Cevherî (ö. 1079/1668) ile karşılaşmıştır. Şeyh Ahmed hayatının ilk yıllarında Hindistan'a gelmiş ve orada yirmi yıl kalmıştır. Şeyh Ahmed müellifin babası Hindistan'a geldiğinde yakın ilgi göstermiştir.

10. Müellif yine Muhâ'da Ebil Hasan Ali İbn Ömer eş-Şâzeli'nin (ö. 828/1425) kabrini ziyaret etmiştir. Müellif kahvenin keşfinin bu zata ait olduğunu belirtmektedir.

11. Müellif Hindistan'a ulaştığında allame Bedreddin ed-Demâmini'nin (ö. 827/1424) kabrini ziyaret etmiştir. Bu zat Arap dili ve edebiyatı ve fıkıh alanında eserler yazmıştır.

12. Müellif aynı zamanda, Kelbercâ şehrinde metfun Seyit Muhammed'in (ö. 825/1422) mezarını ziyaret etmiştir. Bu zat sufilerden meşhur olan birisidir.

2.19. ESERDE GEÇEN MEKÂNLAR

İbn Ma'sûm'un, Hindistan seyahati; kara, deniz ve nehir yolculuğu şeklinde gerçekleşmiştir. Seyahat güzergâhı ise Arabistan (Mekke), Yemen (Muha) ve Hindistan (Haydarâbâd) şeklinde olmuştur. Müellifin, Mekke'den kara yolu ile başlayan seyahati Arabistan'ın liman şehri Kunfüze'ye kadar sürmüştür. Kunfüze'de başlayan ilk deniz yolculuğu Yemen'in Muhâ limanına ulaşınca son bulmuştur. Hindistan seferi için büyük deniz (okyanus) yolculuğu bu limandan yapılmaktadır. İbn Ma'sûm, bu şehirde bir

yıldan fazla bir süre beklemek zorunda kalmıştır. Muhâ limanı ile başlayan ikinci deniz yolculuğu da Hindistan kıyılarına ulaştığında tamamlanmıştır. Müellifin, Hindistan'ın Haydarâbâd şehrine ulaşması ise kısmen nehir yolculuğu ve kısmen kara yolculuğu ile olmuştur.

Müellifin seyahatnâme eserinde belirttiği şekliyle seyahatte geçen mekânları sırasıyla şöyle özetleyebiliriz:

1. Müellif, ilk kara yolculuğunda Mekke-Yemen yolunu takip ettiklerini belirtmektedir. Gece başlayan yolculuğu sabah çıkıncaya kadar çöl yolculuğu şeklinde olmuştur. Sonunda el-Beyda adındaki bir vadiye ulaşmıştır. Bu vadide bir gün kalmıştır.

2. Oradan Sadiyye'ye yönelmiş ve oraya vardığı zaman konaklamıştır. Burası Hz. Peygamberin (s.a.v.) Yemen'den hacca gelenler için belirlediği mikat yeridir.

3. Yine yorucu yolculuktan sonra Mekke'de bir vadi olan el-Hadım'a ulaşmıştır. Burası çöl ve rüzgârlı bir vadidir.

4. Sonra oradan el-Lis'e geçmiştir. Burası ya bir vadi ya da Hicaz'da bir yer ismidir.

5. Sonra Zekvan'a gelmiştir. Burası Hicaz bölgesinde deniz kıyısına yakın bir yerdir. Hurmalıkları ve kokulu ağaçları boldur. Temiz havası ve tatlı suları ile meşhurdur. Müellif, denizi ve gemileri ilk defa burada gördüğünü söylemektedir.

6. Sonra Vadin'e ulaşmıştır. Ordan Devka'ya gelmiştir. Orası merkezden uzak kıraç bir yerdir.

7. Oradan da dinlenmek için el-Hasebe'ye geçmiştir. Ama orada dinlenmek mümkün olmamış ve oradan ayrılarak yola koyulmuştur.

8. Müellif Kızıldeniz'in kıyısında yer alan Kunfüze'ye gelmiştir. Burası Mekke-i Mükerreme bölgesinde bulunan bir liman beldesidir. Sefer çağrısı yapılana kadar birkaç gün burada kalmıştır.

9. İlk gemi yolculuğu Kunfüze limanından yelkenler fora edilerek başlamıştır.

10. Deniz yolculuğunun ilk durağı Câzân limanı olmuştur. Eski coğrafya kitaplarında ilk adı Câzân vadisi olarak geçen bu belde günümüzde Cîzân olarak bilinmektedir.

11. Sonra deniz yolculuğu devam etmiş ve el-Luhye limanına ulaşmıştır. Orada bir gün geçirmiştir.

12. Sonra Yemen'e bağlı Kamaran adasına gelmiştir. Bu adanın suyu çok tatlıdır. Burada, büyük bir cami vardır. Meyveleri ve ağaçları boldur. Bu adada sadece yarım gün kalmıştır.

13. Yemen'in en önemli limanlarından biri olan Hudeyde limanına varmıştır. Burası kahve ticaretinin merkezidir. Orada taze hurma çeşitleri bulunmaktadır. Orada üç gün kalmıştır.

14. Ramazan ayının ikinci günü Yemen'in Muhâ limanına ulaşmıştır. Orası güvenli bir yerdir. Saraylar vardır. Çok hurma bahçeleri bulunmaktadır. Oraya meyve çeşitleri diğer şehirlerden getirilmektedir. Su temin etme yerleri kuyulardır. Muhâ'da güzel bir hamam vardır. Muha'da ticaret mevsimi bittikten sonra tüm gemiler oradan ayrılmaktadır. Müellif, Muhâ'dan 8 zilkade 1067/1656 cumartesi günü ayrılmış ve burada tam 14 ay 6 gün kalmıştır,

15. Sonra başlangıcı ve sonu unutturan taşkın deniz (okyanus) yolculuğuna başlamıştır. Uzun ve zor bir yolculuk yapmıştır. Sonunda karayı ve dağları görmüştür. Cîtâbûr limanına varmıştır. Hindistan diyarlarına ulaşması bahar mevsimine rast gelmiştir. Etrafı yemyeşildir. Hint Okyanusu yolculuğundan sonra iki dağ arasında nehir

yolculuğuna başlamıştır. O dağlarda şelaleler, ağaçlar ve çiçekler vardı. Bu limanda üç gün kalmıştır.

16. Sonra oradan daha büyük başka bir limana hareket etmiştir. Tekne üzerinde iki dağ arasında yol alıp Rîcâbûr limanına ulaşmıştır. Burada hoş bir liman köyü vardır. Adilşâhın vezirlerinden Mustafahan Azam'ın orada bir binası vardır. Köyde o binadan başka bir bina da yoktur. Bu köy Hindistan'ın Konkan bölgesindedir. Burası çok büyük bir bölgedir. Hindistan'da bu bölge gibi verimli topraklara sahip bir yer yoktur. Müellif, "bu liman çevresinde daha önce görmediğimiz şeyleri gördük" demektedir. Bu limanda Hinduların kocaman bir tapınağını bulunmaktadır. Orada insanlar ve yılanlar şeklinde altından ve gümüşten putlar vardır. Müellif burada 2 ay 20 gün kalmıştır. 1068/1657 yılı safer ayının 12. günü (pazar günü) buradan ayrılmıştır.

17. Müellif Rîcâbûr limanından ayrılılarak kara yolculuğuna başlamıştır. Yolda bazı beldelerden geçmiştir. Fakat müellif o beldelerin adını söylemeye gerek duymadığını belirmektedir. Ağaçlar ve çiçekler arasında üç gün yürüdüğünü söylemektedir.

18. Bir dağ yoluna gelmiş ve bir gece orada kalmıştır. Orada akıp giden pınarlar vardır. Burası Hindistan Konkan bölgesinin bitişi ve Dekken bölgesinin ise başlangıcıdır.

19. Uzun bir yol kat ettikten sonra Bîcâbûr kalesine gelmiştir. Bu kale Melik Adilşâh'a aittir. Burada kalmamıştır. Sultandan gelen emir üzerine bu kaleye yakın bir köye gitmiştir. Bu köyde fazla kalmamış ve yoluna devam ederek Kelbercâ şehrine varmıştır.

20. Bu şehirden sonra tarih 1068/1657 rebiülevvelin bitişine sekiz gün kala mübarek cuma günü sabahı Gûlkünde'ye ulaşmıştır. Burası Sultan Abdullah Kutubşâh'ın yaşadığı yerdir.

2.20. ESERİN DİLİ VE ÜSLUBU

Bu çalışmada incelediğimiz eser, İbn Ma‘sûm’un ondört yaşında iken ülkeler arası yaptığı dış seyahat sonucu kaleme aldığı notları baz alan bir seyahatnâme kitabıdır. “*Sulvetu’l-garîb ve usvetu’l-erîb”* adlı eser incelendiğinde edebi, ilmi ve ansiklopedik birçok bilgileri içermektedir. Bir bakımdan eser birçok şiir örnekleri ve farklı alanlara ait bilimsel bilgiler içermesi ile bir şiir ve ansiklopedi kitabı mahiyetini taşımaktadır. Bununla beraber konu ve anlatım akışına göre birçok âyet ve hadis örnekleri içermesiyle de dini bir eser özelliği arz etmektedir. Nesir olarak incelendiğinde edebi bir eser olma özelliklerine haiz olduğu görülmektedir.

Eser Osmanlı döneminde yazılan bir çalışma olduğundan bu döneme ait Arap edebiyatı özelliklerini taşımaktadır. İbn Ma‘sûm; âyet, hadis, şiir, mesel, darb-ı mesel, hikâye ve nükte gibi birçok halk edebiyatı malzemesini bazen ana başlıklar altında bazen konu akışı içinde kullanmıştır. Müellif, seyahatnâmeyi Arap edebiyatı dönemlerini kapsayan birçok şair, edip ve şiir örnekleriyle genişleterek edebi değerini arttırmıştır. Bunun yanında tarihi, sosyal ve kültürel bilgilere de yer vererek esere daha da bir akıcılık kazandırmaya çalışmıştır. Seyahat konusunun anlatımı esnasında dile getirilen mevzulara göre; âyet, hadis ve önemli şair ve kişilerden nesir ve şiir örnekleriyle deliller getirilmektedir. Eserde beş yüzden fazla şiir yer almaktadır. Bu şiirlerden sadece yirmi dört tanesi müellife aittir.

Müellifin seyahatnâme notlarında dikkati çeken bir özellik vardır. İbn Ma‘sûm, gezdiği yerler hakkındaki gözlemlerini anlatırken kendi gözlemleriyle yetinmemekte, kendisinden önce buralar hakkında yazılanlardan da yararlanmaktadır. Eser şekil ve içerik olarak bir metindir. Hayat tecrübesi ve hayal zenginliği metne dönüşmektedir. Yolculuğun anlatımı; ansiklopedik bilgiler, şiir ve nesir örnekleri ile desteklenmekle birlikte ana tema olan “seyahat” konusuna dönmektedir.

Eserde dil ve edebiyat yönüyle dilde sadelik ve hikâye tarzı anlatım hâkimdir. Ayrıca anlatım yönünden öğretici ve açıklayıcı olmak üzere iki şekilde anlatım dikkati

çekmektedir. Öğretici anlatım; coğrafya, tarih, siyer, biyografi, ilginç olaylar ve maceralar şeklinde yer almaktadır. Açıklayıcı anlatım ise amaç, yolculuğun yapısı, hikâye yazma ve karakter tanımlama, müteaddit vasıflar, izahlar, yorumlar ve arasözler, iltibas (alıntı) ve tahayyül (hayal etme) şeklinde olmaktadır.

Arap dili ve edebiyatına katkıları bakımından eser incelendiğinde, yukarıda da izah edildiği gibi Arap dili ve edebiyatı dönemlerine ait şair isimleri ve şiir örnekleri yer almaktadır. Şiir dışında hikâye, mesel, biyografi, mizah, ağıt, hiciv ve medih örneklerine de yer verildiği görülmektedir.

SONUÇ

Osmanlı dönemi Arap edebiyatı önyargılı yaklaşımlar nedeniyle ihmale uğramış ve araştırmadan yoksun bırakılmıştır. Edebiyatçılar tarafından ihmal edilen bu dönem, tarihçiler arasında da gerekli ilgiyi görmemiştir. Osmanlı Devleti, sınırları içerisinde asırlar boyunca büyük bir Arap nüfusu barındırmıştır. Bu nedenle, Osmanlı döneminde fikri hayatın önemli bir parçası olan Arap dili ve edebiyatına yönelik yapılmış çalışmalar önemli bir değere sahiptir.

İbn Ma‘sûm Medine'de doğup hayatının büyük bir bölümünü Hindistan'da geçiren ve hayatının son demlerinde de İran'da kalarak orada vefat eden önemli edip ve şairlerden biridir. Kalemini vefat ettiği güne kadar hiç elinden bırakmamıştır. Ömrü boyunca çok sayıda eser yazmıştır.

İbn Ma‘sûm’un *Sulvetu’l-garîb ve usvetu’l-erîb* adlı kitabı seyahatnâme türü bir eserdir. Seyahat türü eserlerin muhtevaca Arap dili ve edebiyatı alanında zengin birer ansiklopedi kaynağı olduklarını söylemekte yarar vardır. Bu eserlerde geçen tespitler ile kullanılan söz sanatları Arap dili ve edebiyatı açısından başlı başına bir zenginlik teşkil etmektedir.

Müellif Hindistan’dan gönderilen bir heyet refakatinde 14 yaş gibi genç bir yaşta öz yurdu olan Mekke’den ayrılmış ve Hindistan’da devlet başkanlığı yardımcılığı gibi idari bir görevde bulunan babasının isteği üzere yanına gitmek için seyahate çıkmıştır. İbn Ma‘sûm seyahatnâme yazmayı yolculuğa çıktığı zaman zihninde tasarlamış ve notlarını tutmaya başlamıştır. Hindistan’a ulaştıktan dokuz yıl sonra eseri kaleme alarak kitaplaştırmıştır. Bu seyahatnâme eseri; İbn Ma‘sûm’un genç yaşına ve tecrübesizliğine

rağmen, dengeli ve bilimsel bir kişiliğini yansıtmakta ve o yaştaki bir gençte nadiren görülebilen yetenekleri ortaya çıkarmaktadır.

Müellif seyahatnâme eserinde öz yurdu olan Mekke'den hiç ayrılmak istemediğini belirtmektedir. Seyahate çıkmadan önce seyahat boyunca ve hatta seyahat tamamlandıktan sonra bile hep geri dönme özlemindedir. İbn Ma'sûm, eserde yer yer verdiği ek bilgilerden sonra eserin esas mevzusu olan seyahatnâme konusuna dönerken "rec'a (dönüş)" ana başlığını kullanmaktadır. Burada belki de "geri dönme" özlem ve isteğine bir vurgu yaptığı söylenebilir.

Eserde ilmi, tarihi, kültürel, sosyal ve âhlaki olmak üzere birçok ek bilgilere "faide" başlığı altında mevzuların gidişine göre yer verilmektedir. Ayrıca eserde "latife" başlığı altında mizahi konulara yer verilmiştir. Yine eserde "garibe (ilginç)" başlığı altında müellifin bahis ettiği mevzu ile ilgili ilginç bulduğu bilgileri aktardığını görülmektedir. Eserdeki mevzuları 150'den fazla konu başlığı altında toplamak mümkündür. Bu mevzular sadece seyahat esnasında yaşanan olaylar, tespitler ve yorumlardan oluşmamaktadır. Yeri geldikçe kültürel, dini, coğrafi ve astronomi gibi daha birçok bilim dalına ait önemli aktarımlar yapılmıştır.

Müellifin seyahatnâme notlarında dikkati çeken bir husus vardır. İbn Ma'sûm, gezdiği yerler hakkındaki gözlemlerini anlatırken kendi gözlemleriyle yetinmemekte, kendisinden önce buralar hakkında söylenen sözler ve yazılan eserlerden yararlanmaktadır. Müellif eserinde âyet, hadis, şiir, mesel, darb-ı mesel, hikâye, nükte ve vb. birçok halk edebiyatı malzemesi kullanmıştır.

İbn Ma'sûm, seyahatnâme eserini Arap edebiyatının birçok dönemine ait şiir ve nesir örnekleriyle zenginleştirmiş; ansiklopedik tarihi ve kültürel bilgilere de sık sık yer vererek esere daha da bir akıcılık kazandırmaya çalışmıştır. Eserde birçok kişinin biyografisi ve bazı kişilere ait bol şiir örnekleri verilmektedir. Ele alınan konulara; âyet, hadis ve önemli şair ve kişilerden şiir örnekleriyle deliller getirilmektedir.

Müellif eserde birçok edip ve şair isimlerine ve onlara ait bazı şiirlere yer vermektedir. Böylece, farklı dönemlere (Cahiliye, Abbâsi dönemi gibi) ait verilen şair ve şiir örnekleri Arap dili ve edebiyatı açısından okuyucuya bilgi ve mukayese yönünden önemli katkılarda sunmaktadır.

KAYNAKÇA

KURAN-I KERİM

ABDULBAKİ Muhammed Fuad, **el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzı Kur'ân-ı Kerim**, Kahire, 2001.

ABDURRAHMAN Abdulcebbar, **Zehâiru't-turâsi'l-'Arabî el-İslâmî**, Basra, 1981.

ALGAR Hamid, "İran: Kültür ve Medeniyet", **DİA,** TDV Yay., İstanbul, 2000.

BAYUR Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi**, 2. bas., TTK Yay., Ankara, 1987.

BROCKELMANN Carl, **Târîhu'l-edebi'l-Arabî (Geschishte der Arabischen Literatur)**, trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî-Ömer Sâbir 'Abdulcelîl, Kahire, 1995.

BUHÂRÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, **Sahihu'l-Buhârî**, Thk.: Salih b. Abdilaziz b. Muhammed b. İbrahim, Daru's-Selam, Riyad, 2000.

CEYHAN Semih, "Tilimsânî Afîfüddîn", **DİA**, TDV Yay., İstanbul, 2012.

COŞKUN, Menderes, **Türk Edebiyatı Tarihi 2**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 2007.

ÇAĞRICI Mustafa, "İslam Kültüründe Seyahat" **Din ve Hayat Dergisi (Seyahatnâme Özel Sayısı)**, Sayı II, İstanbul 2009.

DAYF Şevki, **er-Rehalât**, Dârü'l-Ma'arif, Kahire, 1987.

_____, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1968

DEMİRAYAK Kenan, **Arap Edebiyatı Osmanlı Dönemi**, Fenomen Yay., Erzurum 2015.

_____, **Arap-İslam Edebiyatı literatür Bilgisi**, Cantaş Yay., İstanbul, 2016.

DEMİRCAN Abdurrahman, **Arap Edebiyatında Seyahatnâme Türü ve Seyahatnâmeler,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010.

EBÛ DÂVUD, Suleyman b. el-Eş'as es-Sicistani, **Sunen-i Ebî Dâvud**, Thk.: Şu'ayb el-Arnavût-Muhammed Kâmil Karabellî), Dâru'r-Risâletu'l-Âlemiyye, Beyrut, 2009.

el-ÂMİLÎ Muhammed b. Hasan el-Hür, **Emelü'l-âmil**, Thk. es-Seyyid Ahmed el-Hüseynî, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kum, 1962.

el-BULEYHİD Hamad, **Gurbetu Şî'r ve Şâ'ir / İbn Ma'sûm el-Medeni**, Dâru'l-Kifah, Dammam, 2007.

_____, Harekiyetus-serdi fi rihleti ibn Ma'sûm el-Medeni (*Sulvetu'l-garîb ve usvetu'l-erîb*), **el-Mecelletu'l Arabiyyetu lil ulûmi'l-insâniyye**, Kuveyt, 2017.

el-BAĞDÂDÎ İsmail Paşa, **Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn min Keşfi'z-Zunûn**, Beyrut, 1982.

el-EMİN Muhsin, **A'yânü'ş-Şî'a**, Thk. Hasan el-Emin, Dâru't-teâruf, 5. bas., Beyrut, 1983.

el-FASÎ Muhammed, er-Rıhalâtu's-sefâriyeti'l-Mağrîbîyeti, **el-Bîne**, Fas, 1962.

el-HAFÂCÎ Şihâbuddîn Ahmed, **Reyhânetu'l-elibbâ ve zehra-tu'l-hayâti'd-dunyâ**, nşr. Ahmed İnâye, Beyrut, 2005.

el-HIMSÎ Na'îm, **Nahve Fehmin Cedîdin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'a ve Târîhihî**, Mudîriyyetu'l-Kutub ve Matbû'atu'l-Câmi'iyye, Dimeşk, 1981.

el-İSFAHÂNÎ Mirza Abdullah, **Riyâzu'l-ulemâ ve hiyâzu'l-fuzalâ,** nşr. Ahmed el-Hüseynî, Kum, 1980.

el-KUMMÎ Abbas, **Sefînetu'l-bihâr**, Beyrut, tsz

el-KUMMÎ Ahmed, **Hulâsatü't-tevârîh**, nşr. İhsan Işrâkî, Tahran, 1940.

el-MEVÂFÎ Nasır Abdurrazık, **er-Rihle fi'l-Edebi'l-Arabî**, Camiatu Kahire, Kahire 1995.

el-MUHİBBÎ Muhammed Emîn, **Hulâsatu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer**, 3. bas., Beyrut, 1988.

_____, **Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tılai'l-Hâne**, Thk., Muhammed Abdulfettâh el-Hulu, 1.bas., Mısır, 1968.

en-NECEFİ Abdulhuseyin Ahmed el-Emini, **el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb**, Tahran, 1976.

ERGİN, M. Mesut, **İbn Ma'sûm el-Medeni Şa'iren 1052-1120**, 1. bas., Daru'l-Beyrûtî, Dimeşk, 2004.

_____, Osmanlı Dönemi Arap Şiirlerinde Sosyal Unsurlar**, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi,** 2006.

_____, Şa'irun Mine'l-Edebi'l-Arabî Fi'l-Ahdi'l-Usmânî Fi'l-Karni's-Sabi' Aşer: İbn Ma'sûm, **et-Turâsu'l-Arabî,** Dimeşk, 2006.

_____, **Osmanlı Dönemi Arap Şairlerden Mustafa el Babi el-Halebî ve Şiirleri**, Abil Yay., Konya, 2014.

eş-ŞENNÂVÎ Abdulazîz Muhammed, **ed-Devletu'l-'Usmâniyye Devletun İslâmiyyetun Mufterâ Aleyhâ**, Matba'atu Câmi'atu'l-Kâhire, Kâhire, 1980.

ez-ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ el-Huseynî, **Tacu'l-'Arus min Cevahiri'l Kamus**, Matbaatu Hukumeti'l Kuveyt, 1965.

FEHİM Hüseyin Muhammed, **Edebu'r-rehalât**, Kuveyt, 1989.

FERRÛH Ömer, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî**, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1965.

GÜNDÜZ Tufan, "Safevîler", **DİA**., TDV Yay., İstanbul, 2008.

GOLDZIHER Ignace, **Klasik Arap Literatürü** (Çev., Rahmi Er, Azmi Yüksel), Vadi Yay., 3. bas., Ankara 2016.

İBN HALLİKÂN, **Vefeyâtü'l-a'yân**, Thk. İhsan Abbas, Beyrut, 1978.

İBN HANBEL, Ahmed, **Müsned**, Thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşid, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1997.

İBN MA'SÛM, **Rıhletu İbn Ma'sûm el-Medeni**, Thk., Şakir Hadi Şukr, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1988.

_____, **Dîvân İbn Ma'sûm**, Thk. Şâkir Hâdî Şukr, 1. bas., Beyrut, 1988.

_____, **Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'**, Thk. Şâkir Hâdî Şukr, Matbaatu'n-Numân Bağdat, 1968.

_____, **Sulâfetu'l-'asr fî mehâsini'ş-şu'arâ' bi-kulli Mısr**, Tahran, 1960.

_____, **el-Kelimu't-tayyib ve'l-gaysu's-sayyib**, Thk.: Kasım Hüseyin Avad, 2013.

_____, **Riyadu's-Salikin fi şerhi sahifeti seyyidi's-sâcidin**,Thk.: Muhsin Hüseyin el-Emini, Müessese en-Neşri İslami, Kum, 2013.

_____, **ed-Derecâtu'r-refî'a fî tabakâti'l-imâmiyye mine'ş-şî'a,** Muessesetu'l-Vefâ, Beyrut, 1983.

İBN MANZÛR, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru Sâdr, Beyrut, 1968.

İBNU'L-ESÎR, **el-Lubâb fî tehzîbi'l-ensâb**, Beyrut, 1980.

İBNU'N-NAKÎB, **Dîvânu İbn Nakîb**, Thk. Abdullah el-Cebbûrî, Matbûâtu'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-Arabî, Dimeşk, 1963.

KANDÎL Fuad, **Edebu'r-Rihle**, Mektebetu Dâr'il-Arabiyye, Kahire 2002.

KAYA Mahmut, "Aristo", **DİA**, TDV Yay., İstanbul, 1991.

_____, "Kindî, Ya'kūb b. İshâk", **DİA**, TDV Yay., İstanbul, 2002.

KEHHÂLE Ömer Rızâ, **Mu'cemu'l-muellifîn teracumu musannifiyi'l-kutubi'l-Arabiyye**, Beyrut, Muessesetu'r-Risal., 1993.

KIZIKLI Zafer, "Vahiy ve Arapça İlişkisi", **İlim**, Sayı:6, İstanbul, 2013.

KÎLÂNÎ Muhammed Seyyid, **el-Edebu'l-Mısrî fi zilli'l-hukmi'l-Osmânî**, Kahire, 1965

KURŞUN Zekeriya, "Hicaz", **DİA**., TDV Yay., İstanbul, 1998.

KURTULUŞ Rıza, "Bankipûr", **DİA**., TDV Yay., İstanbul, 1992.

MADEN Sedat, "Türk Edebiyatında Seyahatnâmeler ve Gezi Yazıları", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 37, Erzurum, 2008.

MEYDAN LAROUSSE ANSİKLOPEDİSİ, Meydan Yay., İstanbul, 1973.

PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yay. Ankara, 1989.

TARAFE b. el-Abd, **Dîvânu Tarafe b. el-'Abd**, nşr. Mehdî Muhammed Nâsıruddîn, Beyrut, 2002.

TAŞAĞIL Ahmet, "Hüseyin Mirza", **DİA.**, TDV Yay., İstanbul, 1999.

TEHRÂNÎ Ağa Büzürg, **ez-Zerîa ilâ tesânîfi'ş-Şîa**, Dâru'l-edvâ, Beyrut 1983.

TOKMAK Naci, "İran: Edebiyat", **DİA,** TDV Yay., İstanbul, 2000.

TURAN Lokman, "Türk Edebiyatında Seyahatnâmeler" **EKEV Akademi Dergisi**, Kasım 1997.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, 11. Baskı, TTK, Ankara, 2015.

_____, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, Ankara, 1984.

ÜLKEN Hilmi Ziya, **İslam Felsefesi**, Doğu Batı Yayınlan, İstanbul, 2015

ÜSTÜN İsmail Safa, "İran", **DİA**., TDV Yay., İstanbul, 2000, XXII, 427-429.

YAKUT el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Udebâ**, Thk.: İhsân Abbâs, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993.

YAZICI Hüseyin, "Arap Gezi Edebiyatına Bir Bakış", **Şarkiyat Mecmuası**, Sayı: IX, İstanbul 2007.

_____, "Seyahatnâme", **DİA**, TDV Yay., İstanbul, 2009.

YAZICI Tahsin, "İran: Dil ve Lehçe", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2000.

ZEYDAN Corcî, **Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye**, Beyrut, 1983.

ZİRİKLÎ Hayreddin, **el-A'lâm**, Dâru'l-ʿİlim li'l-Melâyîn, Beyrut-Lübnan, 15.bas., 2002.

EKLER

Ek 1. Ortadoğu haritası (Yazarın seyahat güzergâhı, S. Arabistan-Yemen-Hindistan)

Ek 2. İbn Ma‘sûm’un Seyahat Güzergâhı

Sıra No	Seyahat Yolu	Seyahat Noktaları	Tarih/zaman
1	Kara Yolculuğu (Mekke- Kunfuze limanı)	Başlangıç Noktası (MEKKE-İ MÜKERREME)	1066/1656
2		el-Beyda (Müellif 1 gün kalmıştır.)	19 ay
3		Sadiyye	
4		el-Hadm	
5		el-Lis	
6		Zekvân	
7		Vadin	
8		Devka	
9		el-Hasebe	
10	Deniz yolculuğunun başlangıcı (Kızıl Deniz/S. Arabistan kıyıları)	Kunfuze limanı (Müellif birkaç gün kalmıştır.)	
11	Deniz yolculuğu (Kızıl Deniz/Yemen kıyıları)	Câzân limanı	
12		el-Luhye limanı (Müellif 1 gün kalmıştır.)	
13		Kamarân adası (Müellif yarım gün kalmıştır.)	
14		Hudeyde limanı (Müellif 3 gün kalmıştır.)	
15		Muhâ limanı (Yemen) (Müellif 14 ay 6 gün kalmıştır.)	
16	Okyanus yolculuğu (Umman Denizi/Hint Okyanusu)	Yemen-Hindistan	
18	Nehir yolculuğu	Cîtâbûr (Müellif 3 gün kalmıştır.)	
19		Rîcâbûr (Müellif 2 ay 20 gün kalmıştır.)	
20	Kara Yolculuğu (Rîcâbûr-Gulkunde)	Bîcâbûr kalesi (Müellif 3 gün süren bir yürüyüş sonunda ulaşmıştır.)	
21		Kelbercâ	
22		Varış Noktası (GULKUNDE)/HİNDİSTAN	1068/1658

Ek 3. Eserin konu fihristi[429]

Sıra No	Konu	Sayfa No
1	Muhakkikin mukaddimesi	5
2	Müellifin mukaddimesi	15
3	Zamanı yerme ve ehl-i beytin başına gelen musibetler	16
4	Yolculuk ve gurbet	19
5	Yolculuğu yerme (Hiciv)	20
6	Yolculuğu övme (Medih)	23
7	Konunun sonu	29
8	Hindistan'a seyahat etmenin sebepleri ve kendisinden önce babasının göç nedenleri	29
9	Müellifin babasının Sultanın kızıyla evlenmesi.	30
10	Halife Harun Reşit'le Zübeyde'nin, Halife me'mun'la Hasan bin Sehl'in kızı Boran'ın evliliği konusuna parantez açılması.	31
11	Boran ve vefat tarihi ile ilgili söylenenler.	34
12	Me'mun'un yumuşaklığı hakkında.	35
13	Müellifin babasının üst bir göreve tayini	35
14	Ailesinin Hicazdan Hindistan'a taşınması ve vezirlerden birinin onlara muvafakat etmesi için gönderilmesi	36
15	Müellifin ailesiyle birlikte Mekke'yi Mükerreme'den ayrılması ve Hindistan'a yolculuğun başlaması.	37
16	Müellifin Mekke-i Mükerreme'den ayrılması, uğurlanmaları ve Hindistan'a seyahatin başlaması	37
17	Müellifin Mekke'den ayrılma hakkındaki sözleri	38
18	Aşıkların hallerini iki delille özetlemek.	38
19	Bu âyette geçen "mead" kelimesi bazı müfessirlere göre Mekkenin isimlerinden biridir.	40
20	Mekke'den ayrılış hakkında Zemahşerinin bir kasidesi	40
21	Müellifin Yemen yolu üzerinden yolculuk etmesi	41
22	Beyda ismindeki bir menzilde bir gece kalması ve ora hakkındaki hicivleri	41
23	Sadiyyeye uğraması ve orada eşlik edenlerin onlardan ayrılması	41
24	Veda hakkında beyitler	42
25	Hizmetçilerle hilekârlar arasında şiddetli savaşın çıkması	42
26	Yolculukta sıkıntı yapmama	43
27	Müellifin Sadiyyeden ayrılması; kendi şiiri ve Bediüzzaman el-Hemedaninin bir şiirinden örnekleme yapması	43
28	Vadi Hadım'a inmesi	45
29	Hadımdan ayrılması ve Lis'e ulaşması	45
30	Lis'den ayrılması ve Zekvan'a inmesi	45
31	Karanlık bir gecede Zekvandan ayrılması. Kafilenin yolunu şaşırması ve sonradan yollarını bulmaları. Vadin'e gelmesi	46
32	Vadinden ayrılması ve Devka'ya inmesi ve oradanda Hasebe'ye geçmesi	47
33	Kunfuze'ye inmesi ve ora hakkında bazı bilgiler zikretmesi	47
34	Kadı Ebu Suud'un Kunfuze yakınındaki denizde boğulması ve sebepleri	48
35	Şerif Berekat'in vefat tarihi	49
36	Mısır'ın Çerkezlerden Osmanlıya intikali ve Hilafetin Abbâsilerden Osmanlıya geçmesi	50
37	Şeriflerden Mekkeye ilk emir olan beni Hasandan'dır	50

[429]Eseri tahkik eden tarafından sayfa sırasına göre hazırlanmıştır. Bkz. İbn Ma'sûm, **Rıhletu İbn Ma'sûm El-Medeni**, s. 401-407.

38	Beni Hasan'dan olan Havaşim ile Katade arasında şerafetin gidip-gelmesi. Sonunda Katade'de kalması	51
39	Mekke emiri Zeyd İbn Muhsin İbn Hüseyin'in biyografisi	52
40	Müellifin Kunfüzede birkaç gün kalması ve hazırlanan gemiyle deniz yolculuğun başlaması	53
41	Denizin dalgaları ortasındaki gemi hakkında söylenenler	53
42	Câzân limanı önündeki deniz sahiline atılan büyük bir amber parçasının hikâyesi	55
43	Amberin menşei hakkında söylenenler	55
44	Balık çeşitleri hakkında söylenenler	56
45	Müellifin Lis limanına ulaşması	59
46	Cimrilik ve cimriler hakkında sözler	60
47	Kamaran adalarına inmesi	62
48	Kamaran adasında defn olunan Şeyh Muhammed bin Adbi Rabbih ve oğlu Abdullah'ın biyografisi	63
49	Müellifin Hudeyde limanına ulaşması	64
50	Muha'ya ulaşması ve Muha valisi Seyit Zeyd bin Ali İbn İbrahim ile tanışması	65
51	Valinin âhlakını ve edebini övmesi ve şiirlerinden bahsetmesi	65
52	Mısırlı bir adamın valiye karşı çıkması ve ona saldırıya yeltenmesi ve valinin ona iyilikle karşılık vermesi	66
53	İdarecilerin Hilmi ve öfkelerini yutmaları hakkındaki yazılar	67
54	Zeydilerin imamı el Mütevekkil Alellah İsmail ibn Kasım'ın biyografisi	71
55	Yemen ve şehirlerinin sınırları ve Yemen isminin verilme sebepleri	72
56	Ğumdan Sarayı ve Belkısın tahtı	73
57	Yemen sakinlerinin (ahalisinin) sıfatları	75
58	Şeyh Cafer Kemaluddin ile Zeydiye İmamı İsmail arasındaki münazara	75
59	Mutezilelerin bazı itikadları ve iki imamın öldürülmesi	76
60	İmam Ebu Hanifenin iki imamın (Muhammed ve İbrahim) ayaklanmasına desteği	76
61	Zeydiyelerin sınıflandırılmaları	77
62	Yazarın nesebini sırasıyla zikretmesi	84
63	Seyit Ali el Hummani hakkındaki biyografisi ve şiirlerinden örnekler zikretmesi	88
64	Muha limenını zikretmeye dönüş ve Limanda kalmayı zorunlu kılan nedenler	93
65	Muha hamamını nitelendirmesi ve Banih'in biyografisi	93
66	Hamam hakkında bir fayda bir de latife (nükte)	94
67	Müellif Muhada iken hacca gitmek için Hindistan'dan gelen edip Ahmed el-Cevherî ile buluşması ve yazar babası Ahmed Nizamuddin'in şiirinden örnekler istemesi ve onun bir kaside söylemesi ve müellifin iki kaside ile karşılık vermesi	95
68	Şeyh Ahmed el-Cevheri'nin tanıtımı ve şiirinden bir parça zikir etmesi	98
69	İzzeddin el-Mevsuli'nin düzenlediği şiirden esinlenerek yazarın aynı üslupta iki beyt yazması	100
70	Yazar eş-Şeyh Ahmed eş-Şazeli Kebirin Muha'daki öğrencisi eş-Şeyh eş-Şazeli sağirin kabrini ziyareti	101
71	eş-Şazeli kebirin biyografisi ve vefat tarihi	102
72	Muhada medfun olan Şazeli öğrenci kahve çekirdeğini ilk keşf edendir	102
73	Fakihlerin ve hekimlerin kahve hakkındaki görüşleri	103
74	Şairlerin kahve hakkındaki sözleri ve cebe kelimesinin anlamı hakkında söylenenler	106
75	Kocaman bir yıldızın kayması ve ona benzer hikâyeler ve bu olay hakkındaki görüşler	106
76	Mevsim bittikten sonra gelen Tücarlar Muhadan ayrıldılar. Ayrıca, önde gelen insanlarda Muhadan ayrıldılar. Yazar, alıştığı kişilerden ayrılmaktan dolayı ürktü. Onunla beraber olan kafilenin ona kötü davranmalarından şikâyet etmesi. Bunun hakkında şiirler söylemesi	107
77	Muhadaki rüzgârlar ve fırtınalar: Dört rüzgâr tipini zikretmesi. Şairlerden şiir örnekleri	110
78	Muha limanında uzun kalmaktan dolayı sıkılma ve bazı şikâyetler	119

79	Muha'da deniz yolculuğuna hazırlanma ve valiyle vedalaşma	120
80	Muhadan ayrılma tarihi ve orada kalma süresini açıklanması	121
81	İbn Cureyc ile Mean İbn Zaide arasında geçen hikâye	121
82	Müellifin deniz yolculuğunu yermesi. Buna şiir ve nesir olarak bazı deliler getirmesi	122
83	Hint denizini tanımlama	127
84	Denizlerin oluşum ilkesi ve sebepleri	128
85	Denizin içindeki gariplikler	129
86	Deniz yolculuğundan duyulan korkular	135
87	Cafer el-Haddi'ye ait bir kaside. Bir balığın onun yüzüne vurması ve yaralamasını anlatan güzel bir kaside	138
88	Kara parçasına ulaşmanın işaretleri	140
89	Geminin delinmesi ve onu tamir etmeleri	140
90	İki dağ arasındaki bir yola geminin ulaşması ve ağaçlar arasında yoluna devam etmesi	141
91	Citabur limanına ulaşma ve orda 3 gün kalınması	142
92	Ricbur limanına ulaşılması	143
93	Müellifin bu limanda gördüğü tuhaf şeyler. Tavus kuşu ve papağan ile ilgili bilgiler. Bazı şiir örneklerinin verilmesi	143
94	Gördüklerinden: Misk Kedisi	150
95	Gördüklerimizden: Biber ağacı ve Hindistan cevizi	151
96	Gördüklerinden: Nergis ve üzüm ağacı	152
97	Gördüklerinden: Kabak türünden bir ağaç	155
98	Gördüklerinden: Şeker kamışı ve onun hakkında şiir söylemesi	156
99	Gördüklerinden: Akan sıcak kibritli kaynak suyu	157
100	Gördüklerinden: Dağın zirvesinde bir kaynak yılın sadece 3 günü fışkırır ve akar. Başka yerdeki kaynak sularını zikretmesi	157
101	Nil nehiri hakkında söylenenler	159
102	Bahit taşının görenleri etkilemesi. Bu taş manyetik özelliğe sahiptir. Mutevekkil Halife ile genç bir doktor (adı: Bahti Şuğ) arasındaki hikâye	159
103	Hindu tapınaklarını vasfetmesi	160
104	Bazı Hint ve Çinlilerin itikatları	161
105	Sultan Mahmut Sebik Tekin'in Hindistan'ı fetih ettiğinde Bağdata gönderdiği mektup. Mektup Hinduların bazı itikatlarını içermektedir. Ayrıca, fetih ile ilgili bilgileri ihtiva eder	163
106	Araplardan Hz. İsmail'in dinini değiştiren ilk kişi ve putlar hakkında bilgileri zikretme	166
107	Şair Es-Seri Er-Rifa'i 'nin vefat tarihiyle ilgili tahkik ve Onun şiirinden bazı parçalar.	166
108	Müellifin Ricabur limanında kalması ve oranın bahçelerini, esintisini, ağaçlarını ve çiçeklerini vasfetmesi	167
109	Ricabur limanından ayrılması ve kafile ile geniş bir dağın tepesine çıkması	169
110	Koken'deki faaliyetleri ve Dekken bölgesindeki faaliyetlerinin başlangıcı.	169
111	İlk defa fil hayvanını görmesi ve onun sıfat ve hallerinden bahs etmesi	170
112	Muaviyenin sabrı hakkında bir bilgi	172
113	Fil Kasidesi	173
114	Sahib bin Ubed'in edeb ve fazilet ehline haset etmesi hakkında bahsetmesi	177
115	Sahib bin Ubed için şairlerin bazı mersiyeleri	178
116	Müellifin Bîcâbûr kalesine çıkması. Burası Adilşah yönetiminde olan bir yerdir. Zikredilen sultanın bostanına ulaşılması. Orada büyük bir havuz ve bina vardır	178
117	Havuz hakkında bazı söylenenler	180
118	el-Kadi Ahmet İbn İsa el- Murşidi'nin biyografisi ve şiirlerinden zikretmesi	181
119	Sultanın misafiri olarak bostanında birkaç gün kalınması ve oradan ayrılık. Kelbercâ'ya ulaşılması. Burada Allame Demaninin Mezarlığı vardır. Onun hayatından bilgi verilmesi	182
120	Kecrad sultanı Ebil Feth Ahmed Şah İbn Muhammed İbn es-Sultan Muzaffer Şah'ın	184

	biyografisi	
121	Bedreddin ed-Demamini'nin tevriyeye örnek bazı şiirleri.	184
122	Yalancılar hakkında iki hikâye	186
123	Kel Berce'de sofilerin seyitlerinden birinin mezar ziyareti	189
124	Sofiyye (sofiler) hakkında araştırma ve onların isimlendirilmesi ve fakihlerin onlar hakkındaki görüşleri	189
125	Müellifin Güllkende'ye ulaşması. Babasıyla buluşması	192
126	Yazarın açıklamadığı bazı şeylerden şikâyet etmesi	193
127	Babasının şiirlerine yer vermesi. Bazı şairlere ait şiirler.	193
128	Sultan Abdullah ibn Muhammed Kutubşah'ın soyu ve biyografisi	204
129	Babasının meclisinde tanıştığı ayan meclisi üyelerinden bazılarını zikretmesi. Onlardan biri olan hocası Muhammed İbn Ali eş-Şami 'nin biyografisi ve şiirlerinden örnekler	205
130	es-Seyit Ammar İbn Berekat İbn Ebi Numey'in biyografisi ve şiirlerinden örnekler	213
131	Seyf İbn Zi Yezen'e Arapların gelmesi ve Habeşistan başarısını kutlamaları. Abdul Melik'in hutbesi. Ebu Zema'nın veya oğlu Ebi Salt'ın kasidesi	217
132	Müellifin babasını iki beyitten oluşan bir şiirle övmesi	221
133	Ebu Zema'nın bir kasidesinden alıntılar ve babası için yazdığı bir şiir çalışması	221
134	el-Mutemid İbn Ubad'ın "Enes" isimli bir meclis kurması. Bazı arkadaşlarını da o meclise çağırması	222
135	Tahir İbn el-Huseyin el-Hizai ve oğlu Abdullah'ın hibeleri	222
136	Tanıştığı kişilerden birisi de Şeyhül İslam Cafer İbn Kemalettin el-Bahrani'dir. Biyografisi ve şiirlerinden örnekler	223
137	Memun'un kadı Halici ile ilgili bir hikâye	231
138	Tanıştıklarından doktor ve şair Hüseyin İbn Şehabeddin eş-Şami'nin biyografisi ve şiirlerinden örnekler	233
139	Tanıştığı kişilerden Afifeddin Abdullah İbn el-Hüseyin ef-Fekafi'nin biyografisi ve şiirleri örnekleri (Ayrıca Hindistan ile ilgili bilgiler verilmesi)	241
140	Yedi iklim bölgeleri ile ilgili bilgiler	252
141	Hindistan ile ilgili bilgilere geri dönüş	252
142	Rasullullah'ın (s.a.s) sıhhat duasını aldıktan 600 sene sonra vefat eden el-Hindi'nin hikâyesi.	265
143	Hindistan'daki Müslüman Sultanlar	271
144	Hindistan'da herhangi bir makam ve mevki istemeyen bir edibin mektubu	272
145	Hindistan'daki durumlardan şikâyetçi olan başka bir edibin mektubu	273
146	Dekken halkının 10 gün Muharremde yaptıkları işler. Yazarın onların yaptıklarını eleştirmesi	274
147	Hz. Hüseyin İbn Ali'nin (r.a.) şehit edilmesi ile ilgili hikâye ve mersiyelerden zikredilmesi	278
148	Seçilmiş şiirler	282
149	Fazl İbn Yahyâ ile katibi'nin başından geçen olay	291
150	Yine seçilmiş şiirlere dönüş	291
151	Serçe kuşu ile kapan arsında geçen bir olay	292
152	Seçilmiş şiirlere dönüş	293
153	Yazarın kardeşi (abisi) Muhammed Yahyâ'nın şiirlerinden örnekler	308
155	Yazarın açıklamadığı bazı şeylerden şikâyet etmesi ve onu şiir örnekleriyle canlandırması	311
156	Hikâyede zorluktan sonra rahatlığa kavuşma ile ilgili işaretler	312
157	Hammaravi İbn Ahmed İbn Tolon'un öldürülüşü	314
158	Yazarın gençlik yıllarında yazdığı şiirlere ait bazı örnekler	315
159	Müellifin kitap sonundaki duası	327